

घर की रेल

[राजस्थानी लोक कथाएँ]

सा० म० नानुराम सस्कर्त

लोक-साहित्य प्रतिष्ठान
फाल्गु (बीकानेर) राजस्थान

प्रकाशक   गायक माहि चय प्रनिष्ठान कायू (बाबानर)
 मध्य   एल्लुवन्म प्रग बाबानर
 मध्य   १८१०
 प्रथमावृत्ति   १८१५

भूमिका

राजस्थानी लोकसाहित्य की महिमा घणी ऊँची है। ई घरती र गौरवमय इतिहास की रचना अठ र लोकसाहित्य की प्रेरणा सू ई हुई है। राजस्थानी लोकसाहित्य जनजीवन से अग बणर न्दिय सदेग से प्रकाश दियो अर ण प्रदेश र नर नारी आत्मवलिदान र अनूठ आदर्श की थापना करी जिन की महिमा देश विदेश र बडा बडा विद्वान मुक्तकठ स गाइ है। राजस्थान लोकसाहित्य से रत्नाकर है। या साहित्य सामग्री परिमाण 'अर' गुण दोनू इ दृष्टिमा सू घणी बिगाल अर गौरवमयी है। इन की विविधता तो आर भी अनूठी है।

लोकसाहित्य से एक प्रमुख अग 'लोककथा' है। लोककथा रसमयी अर प्रेरणाप्रदायिनी हुवण र साथ सांस्कृतिक चित्राम भी परगट करै। लोकसंस्कृति से रस धारा से लोकजीवन सरम अर उत्कृष्ट रूप धारण करै। या रसधारा लोककथा र पाथ अति प्राचीन काल स चाली आयरी है। समय सारू ई रसधारा मे नया नया तत्व भी आयर मिल। ई से प्रवाह आदकाल न बतमान काल स जोडर गभीर अध्ययन सारू एक सुरगा त्रिपय उपस्थित करै।

किणी प्रदेश र जनजीवन र अध्ययन सारू उण प्रदेश र लोकसाहित्य अर खास तोर स लोककथावा से अध्ययन घणी जरूरी है। एण लोककथावा र अध्ययन स पहली बा से सग्रह हुवणो आवश्यक है। या घण आनंद की बात है क राजस्थान र उत्साही साहित्य सेवक ई दिशा माय भी मचेष्ट है अर बा र परिश्रम से मधुर फल सब सुनम हुय रया है। ई क्षेत्र माय साहित्य महोत्सवाय नानुरामजी सस्कर्ता से नाथ आर जाग है। आप से नई पुस्तक घर की रेल राजस्थानी लोककथावा र उद्धार से दृष्टि स एक मुन्दर प्रयास है।

लोककथावा र सग्रह से दिशा माय एक नियम परमा

वचक मा यो गयो है के वा रे मूल लचै माय परिवर्तन न करयो जाव । एक ई लोककथा रा मनन रूपान्तर भिन्न सक है पण वा रो प्रस्तुतीकरण अपरिवर्तित रूप माय ईज हुवणो जरुरी है । ज सप्रहकर्ता बिनी लोककथा रो घटनावा म फेर बल्ल कर तैव ती या परिवर्तित रूप साक्ष्यार्थशास्त्र रे विद्यार्थी र अध्ययन मे बाधा उपस्थित कर । यणी सुमी रो बात है क श्री सस्कतीजी ई पर सावधान नियम न ध्यान माय राखो है ।

एक ई लोककथा सक्षिप्त घर विस्तृत दो ज्वा म भी गुणा जाव । कोई सप्रहकर्ता सक्षिप्त रूप न पसंद कर अर काई उण र विस्तृत रूप न ग्रहण कर । कई ललका रो प्रवृत्ति इसी भा देमी जाव क य लोककथा र सक्षिप्त रूप न आपरो तरफ नू वणन विस्तार देवर नामी श्रीक । राजस्थानी रो पुरानी बाता माय भी या प्रवृत्ति तैसी गई है । यो ललक रो आत्मप्रकाशन है घर उण रो आनकारिक दाती रो दूरगाव है इण नू लोककथा माय रोव कता घर मजाबत रो तरफ बड़ घर घर गई बाज भाय भाव । मा नई बीर एक प्रकार नू लोककथा पर आधारित ललक रो रचना भी सात । ई रूप माय साक्ष्यार्थ रो उपयोग बडा बडा ललक करता सामा है घर माहित्य रो आवृद्धि रो या भा एक गनी है । नी सस्कतीजी इणी गना माय आपरी या पुस्तक प्रस्तुत करा है ।

ई पुस्तक मायस्थानीय रंग म ननक रणा मोर है । या ललक ई रचना न आरंभिक ज्वा र परिवर्त माय उपस्थित करी है । भग्ना ना मो एक नमूना दया—

१७ र १८ म रवाड माय आन भगना रंग गीला, बाता मन गा गमना अर जाव न तु हाव । कमा जगल रा

वासी बेयी अकास रा प्रवासी अर बेयी जलजल रा निवासी नामजादीक होय रया है । रोम अरखड़ा, कुरजा कुरजातली, सह सेछा बाडी बिच्छू भीग अर माधोलिया आप आपरी जगा पर्मा फूटरा फव छिद ।' (पृष्ठ ६२)

इणी भात एक दूजा चिचाम भी देखो — एकर री बात सुरजो खेत म खडघो माठा रो खलो काढ रियो हा । ऊट न डेरै र खनै चरण वगी छोड राख्यो हो । सेता म लावणा हो चुकी हो घर धन पसु चरता फिर हा । मिनस भेळडाड खराब हा, आपर खता म आप आपरा पसु चराब हा । सुरजै रो ऊट दावणो दियोडो खडघो घोडा घणा लहासुडा तोड हो ।' (पृष्ठ ८६)

ऊपरल दोनू उद्धरण माय स्वाभाविकता सार्थ सजावट री छटा भी देखबा जोग है ।

घर की रेल माय सकनित राजस्थानी लोककथावा री विविधता घणी सराहना जोग है । ई मग्रह माय कठ छोट टाबरा र मनभावर्त चीडी कागल अर ऊदर रो विश्रण है तो कठ गाव र बुभाकडजी रो बुद्धि रो अनोखो बसाण है । एक् जगा पीरवान हूम री चतराई रो चमत्कार है तो दूजी ठोर भरड री पोल गुल है । इणी भात घोर भी अनक रंग रंगील पात्रा सू लेखन ई पोथी म रोचकता रो वातावरण बणाया है ।

आशा है लखक री ई पोथी न साहित्य जगत् म पूरो सम्मान मिलसी अर वा री कलम सू इणी भात राजस्थानी-साहित्य री श्रीवृद्धि हुवती ई रहसी । श्री सस्कृताजी राजस्थानी भाषा रा लूठा कवि अर लखक तथा लोक साहित्य रा पारखी है । आप सू राजस्थानी भाषा र प्रेमियां न घणी आशा है ।

बीकानर

(डॉ) मनोहर शर्मा

दि १५-३-१९६६

सम्पादक वरना'

चिला पटङ्गी

गुरु-दिखणा

भारतीय विद्या मन्दिर जड़ी मोक्ली मस्यावा रा कुळपत,
स्मृत अर हिदा तथा राजस्थानी लोक साहित्य रा
ग्रहस्पत दुनिया रा साहित्यिक दीया, व्याकरण
समीक्षा अर प्रबन्ध जिता ऊहा विसया
रा प्रडूड हीया मेर सोधनिबन्ध
रा निर्देशक वय
परम श्रद्धेम पडित
श्री नरोत्तमदास जी स्वामी
न धण धण विनै सू भेट

—सा० म० नानूराम सस्कर्ता

बाता री घानरवाळ

१	घर की रेल	१
२	भाग चन्‍रियो	१४
३	पारानिया	२७
४	आधिया पगळियो	२९
५	बूभबुभाकडजा	४८
६	पचमरला	५
७	गिडत अर नाथ	६७
८	सूध अर जाळसाजी	७७
९	नाडावद	८५
१०	डफाळसम्ब	९२
११	कटायण बलामी	९९
१२	मदुभो	१०७
१३	ऊनरतो उमनाद	११३
१४	चूम रो व्याह	१२१
१५	अथ	१२६
१६	घोडे रो जमपार	१३३
१७	विडता री टक्क	१४०
१८	तरपारी गिडत रो रोग	१४७
१९	कलाखी	१५४
२०	वीर समर देम	१६१
२१	गुटियो राखा	१७४

घर की रेल

अठ्ठचाम बारकरना बरस, बाळा र खबला बरतारा ।
 गोरा रो राज सप्यो, देस म नू ई-नू ई चीजा घर नू वा-नू वा नावटा
 वापरजा । हाथ रो काम छूटजो अर कळा माथ कूटो बाजण लाग्यो ।
 कठ ही गाभा सीवण हाळी कळ कठे ह। पेटी बाजो । कठ ही मटर
 गाडी रो वाता हज अर वेइ जगा रेलो रो चाळो मा चाल । काद
 इटरेस कोई बी० ए० फास कोई रगन्ट वण कोई तार उधाड
 बुडिया द्जरज भर गाळा टाक । डर भो सू बिमा रो काळजो बाप ।
 ज रेल तार री कोई चुचभाधी वाता वदेव तो वो बारियासमाडी
 निधा । इ गरेजो भण्योडो घरमभिस्ट करणियो पापी मिनख मानीज ।
 पुराणा आदम्या नै बो खारो आक बापरो सो मारणिया लाग ।
 बीसू व पल्लो अठ्ठाणो ही अघरम मिणै, वात कर र कुण विधरमा
 थण ।

पली-दूजी पन्थो-ग देस निहावर जावणिया जुवान मिनख
 इमी ही कोई हित री नू ई वात वता देव तो बुडिया सू मोटी राड
 रो मोरचो लणो पड । जात सू बार करै, यात सू यारो राख ।
 साख, पात होखै, रै समै पूरी अढास लगाव । डेड सो अंनो अठ्ठा
 रणो पडै । छेवड घापर हाथा जोडी करै, खल्ला पचा रा माथ उडाय

[illegible][illegible]

याग्य भवरवाळीम री न्ग न्न अंगण मोरवाळी घाटा
 घागरा । ऊरा मेरो घर माळिया जाळीमरोसां तिया रंगीत
 विवाहा ॥ घामण सामण भिसै । तिबारी री जग मूं घाग, घमूण

भाकतो मोटो पढवो, बारी बारणा सू खुल्लो हुवा खाव । बारना
 माया गया ऊरै, हर वखत गाव री हवाई हुवै । पढव र भागी छाता
 सूणी ऊंची चौकी, चरण न च्यार पगोयिया । चौकी बीच चौडा धून्
 सारै तम्बाखू रो भरचोडो गटो पढयो गुडै । खन दो च्यार मुलफनी
 पढी हड । चीपियोर कुडछी, सन मीगणा रो छालो छटयो पढयो ह ।
 पल्ल पल्ल करती बोभर मे पीळा सान सिरसा गोळ गाळ खीरा रा
 बिल मिलाट करता बिलमिया चाडोर-रीयो । मुरहीजती मू छा रा
 गामह जुवान आपतो पान रो चिहोसो भोरो घालर बिलमडी चाम
 धूव रा हड अर गोट उपा । पण घुलिया न घणा फूटरा, जुगना
 सू होका भर भर पावता रव है । ई कबत सू लाभ ठी है—'होका
 भर बूढा न दीजै पान चाल्या पाछा लोजै । बूढा जाणु राख्यो मान
 टावर जाणु चाल्यो पान । चौका माथ गुरवत हसणा र बोनणा ।
 चुपा चपा राम रमी चोनणा परोलणा । कोई पैली कळी मे पाणी
 पूरो कर । कोई नदी नै भाजर भिजोवै । कोई चमरपोम छिडक
 कोई जिसम माथ बिलमपासियो जचावै है । डरहाट ऊपड कुरठ
 कड । दो दो होका बरोबर वग अर दो-दो ठाली पड्या ठर है । मळो
 स लाग रियो है सेलो सो भाग रियो है । मक्क मदीनाळ मीय दाइ
 दरसणा रा कोट हरिया है । मिलण बेगी आव गाळा दूट भिनखा
 री कतार सी उत्तर है । बडोबावो नागपर नगर री नीकरी सू
 आयो है । अचाचू क री मेल, हस भर खिल है ।

घाणी गावतो ओगी घाणी बावतो तेसी अर टाणी आवता
 जाट जिया गरमाज बिया ही नाग पर सू आयोडो वडो (बूटा
 चावो) सूनरियो है । दू पीज्यो बठयो है करडो दू द हरियो है ।
 कदेही-कदही बडक सी देव तरळ मी मारै अर देखण आयाडा माणसा
 माथ भूजै बळ । फाटै पोमाव अर कव है—य मेर माण-ताणन क
 जाणो हो ? इ मय (अठ) ये मन के धो (कवो) हा ? काका

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

राडगो ? रिपियो दो रिपिया भाडो ही तो लाग ? पण कित्ता ही चडो, कित्ता ही उतरो अर कित्तो ही भला ही भार घालो । कटे ही कूदे न पटकै, नाखै न चमकै । ज ज काळा ! ज ज काळी ! करतो बग है । बीं म ही जाजरू, बीं मे ही पाणी रो नळ ! माही लालटण रो लोटियो अर हवा घालण री वळ ! फास्ट सिक्कन अर पाट, 'यारो 'यारो किरावो भरो अर मूत्ता आराम करो ! एकरगी मिणत है सगळा लागर घरभी रेनडी करल्यो तो ऊमरसुतगा सुख हुज्यावै । मजो कर नाखो, मौज बण-यावै । फळो ॥ पू गो है फोफळियो है काचरी है ! बाजरी माठ ऊन अर घी, घाल्यार भर गया । दिन-दिन आपरी चीजा बेची अर सिभया बजार रो सौदो सूत लेर पाछा घरा आ सूर्या । ब्यू दो तीन दिन ताई खोड म रळो । बयाँ बगी भूला तिसा तावडे बळो ? यात बिरादरी जान जपान अर 'या' साथ होडा सावता बगो । '

गाव रा आयोडा लोग राजी राजी बोल्या— बडा ॥ बात तो माँटी जबरी है बडो— दू धू नी रे । बटागो बापो ! घररी रेलडी न के नावड ? आखा मिनख उसावळाहूर बोल्या— 'घर री रेल किया करा बडा ? बडो बोळो— किया के करा । बठ तो बै क्वै है गोरा अर आपा इमय (अठै) कवा छोरा ! (जका दिना अघेज सा ब ही रेन न चलाया करता हा) अर बठ तो न क्वै अजण आपा अठ कवा कोठलिया । बठ ता न क्वै है डबा अर आपा अठ कवा हा पडवा । बठ तो बै बोल है गाट अर आपा इमय कवा आट । बारें तो बठ ला री पटडी है जका माथ गाढा चाल अर आपण अठ धूड म बळगाडी हाळ पेडा री लोक ही तो री लण रो काम सारली । बारें तो बठ सामा थमा अर तार है । पण आपण तो अठ लकडा री सामोछी हाना रोप परीर ऊपर बोदी मू जेवडी लगाय लस्या । के परक है रे ? न तो बिभय क्वै

मिटी भर घागाँ नभय बगल ही वीरगी का मन ! हूँ पू नी रे । के
 परक है ? बार तो बठ पगल गार्जे ज' मुगाजर अ' घर घागाँ
 घटे तवगो यत्रा नेह्यो न' घागाँडा घर रैन बड जागी । हूँ पू नी
 रे ! के परक है ? बार ता बठ घटी मिटाँ सू रैन घाघ घर
 आगो थठ एव घागाँ होव रो गानी वो परो भाव दगी जिनन
 रैन दुर पडवो ॥ पू नी रे ! क फरक है ? बार तो बड अजन म
 कोयला बल घर भावग अड बोदी बाड रो भुल्लम भूर जगेली ।
 जव सू भव भव करती धू वो उगानी रेल खोली तर खालती । गाव
 र भावा लोगा रे बडाली बात जवनी । बोल्या— हुवा ता बडा ' काल'
 सू ही घरगी रेलडी बणाव्यो । इ सुख वेगी धारा ऊमरमुत पग पूज
 ह्या गुण नी भूला । मरे पछ ही नारे मू पगलिया रोपस्या देवली
 धोकस्या । बडो— हूँ पू नी रे के परक है ? घरगी रेलडी करत्यो
 सो सो फोडो मिटव्य ।

बारा वासा मू घरदीठ आदमी बलाया । राठ हडो ही
 छोडी नही । बा हियागता सू ही रन र नाव नगदी रिपियो रिपियो
 तियो । बारी भर ह्यारी पळाई । घरगी रेल बणावण लाग्या ।
 गाव गर गाव रो मू वो, माँग लियो एक एक आदमी धूँवो । कोठ-
 लिया पुडकलिया तिथा खभ खडा कर दिया । पली पोत बीकाण र
 गले मावे बल्लन गाडी टोरी । सारी पेडा री लीकटी ऊपर घागीवाल
 एक मोटी कोठलियो माडयो । बी र नीच फूथोड घड रो गल्लवो—
 निश्चनियो दे परार साहोणो राह्यो । बी काठलिये र लार लगे
 लगे गाव खान भाक्ता थका माटी भीमणा री गार मिलोर दोरी
 नाठी दाट सू पनर—बोस पडवा घाल्या । पडवा न ऊपर सू
 सिगिया भर दोनी श्रीपोली दे परार छा दिया । एक एक सू चिपा
 चिपार आपस म मिला दिया । दोना कानसा ज्याहू कूणा बूर भर
 कदवी स्पू काठा कसता थका बीच बली बाघ दी । कोडवा घर ठाड

चाढ़ परार पढ़वा नै छद्म कर दीना । डोरिया रा जूण बंध जक्या
 वाती बाढ़ी, पुढकनियां डब्बा री मोळें लगाई । बीस दिना ताई
 अटोम्बटी बग्या हीचक्या । मनसू मग्धा—पच्या घर । थवया जद
 जार रेल री रगत लेंण मार्ये आई । पढ़वा नै डब्बा र डोल मार
 हुवाया घाडी खिडकी किवाडी चाढी घर फळा फोफळिये जिसे
 गाथा रै माल सू काठी भर दी गाढा । की म ही घी की म ही ऊन
 की म ही मोठ-बाारी की म ही परचून । नीर पाळ भर सेवण पास
 सू भावा डब्बा पढ़वा छननारया । कुतर कचर सू वोड दीना, लण्डी
 लहै रा लाड लीना । एक एक पढ़वै डब्ब म चार चार, पाच पाच घरा
 री समान दबोसतीनो । ताठा भर दिया, सठा जड लिया भर बासा रा
 मुखिया भाणम चनता पुरजा आप आपर डब्बा म रखाळा धणी
 बहै री मील सू जा बैल्या । कोठलिये खनस डब्ब पढ़व मे गोरै सा बा
 री होडा होड गाल रा दो जुवान डलवर छोरा बणार बाढ दीना
 घर घाडी काठो कू टो दे दीनो ।

टासहाळी सुगावा सप मपाटिया, काना वाती सक्करी अर
 मटरका करती बाती— हुसनाक अर हुसरडा है जका ही गाडी
 चढमी । बाकीरारें तो आपरी वळण गाडी ही घाडी धानी । जै तो
 नागा लफ्या अर धक्का खोरा रा काम है । बोल जका रा तो
 बोरिया ही त्रिक ज्यावै, न बोल बी री जुवार ही पडी रव । चर्णिया
 सनावाती बरी अर चढ्या । दूजै नै की नै ही क्यू यूभा ? आपरळा
 (धणी) बापडा सूधा भोदा, गऊ रा ऊपरळा दान । बीकानेर रो बै
 के देख ? बारी आसी लेख-लेखै । रेल गाढा री बारी कठ बडी है
 कूव री स्यारी भला ही कानो । सीर री माँ नै स्याळिया खाव ।
 सीर तो सावड रो ही चोखो । कोरा टीगर कूवाण्या ।' इसी अपरोखी
 बात्या वास री बढुवा रै भू डै सूणीजी जद एक वूनी डोकरी नै ही
 जोस घायो अर गाळ्या रा भू कण ठोकण लागी । बोली—' सरपडो

गाने रे ई भोसलें म । 'जेवही बळणी पण बट बीनी बळपो ।' मर
ज्याली जे गाडी हो करी तो सैर जावण री मारी ही सावळ बांधणी
बाहिर्जे ही । म्हार तो पोमलाळो छोरो रातगो रोव है । गाडी
बट्टे रेल चड करे । पण चड नागबिधस्ताद बड म भोड म बे ?
इसो ते देता-देती दूजी डोकरी भळ बोली— म्हार ही भळ रेल
देवण न गर्द; अको मरज्याणां परियां सू ही पाछी काड घीनी ।
कियो— लुगाई रो इभ्या के काम ? तो रडकी हाळो लुगाई बिना
ये के ठपर सू भोमस्था ? गाव मे मायोडी रेल ही देवण देवी नही ।
म्हे तो गगा माना र गगां मे अर भळ रं मारगा म ही घणी देखना ।
परभीम म ही कोई नी पालता । हत रां सत नी कैता । पण घाई ।
के करा ? टावर कूकाणना ही लिख्योडा है । आपणाळा घरहाळा
पर हो पटकी पडगी जद दूजी के कर ? सेत्यो नफी डो । जगा जगा
लुगाया ? मूलरा मे इसी इसी वाता दुर्व है । गप्पा जोड मूढा मच
कोड है । मिनख मगेज म थगता माव नीं हस । पन जमी पर ना
टिक । बड र धर हाळी लुगाया एकैकानी मूढो उतार सुण कुड कुड
काळजा बाळै ।

१. सिटी वेगा मिंदर सू सख मगायो धटी री जगा भातर
अर तवनो बजाया । हाक मे तम्बाखू रा पान घाल्यो अर घडी र टम
खातर एक घूर् स मिनख र मूढ म नही देपरीर पीवण न बीटाण्यो ।
जद पान बळ घर जद रेल दुर ? कोड लाग्यो हरख जाग्यो । हेता
हेन हुगी— होक रो पान बळता ही एक घडो हुवली अर रन हक
जावली चाल पडली । सर जावणिया लोग म वेगा चड जाया नही
तो माज री रेल चूक जावनी । लाग म आरुद री सर जाग पडी ।
होळी रो फाग अर भादव रो भटो सी राग पडी । उमग मे चारा
बानी भाज्या फिरं मुवाळी सार्व है अर होक र पान बाळणिय वूडिय
मिनख माय बिरही भीच है । कोई वन जा परोर बव— 'म्हान ही

पावो दादा ।' कोई बब साधा ख जो दादा ! कोई बब कुरलिया
 काढदया काका ! कोई हाया जोडी करै— मोडो मत करो भिया ।
 पैलो निन है पाछा बने आवाला ? केई गाळ बाढे है— बापड
 सदा ही चम्मड पास पीया । आपर घरा तो आवतडी ही खेचो नी ।
 बदे ही वागत री भू गळो बणार ही बैठ्यो नी । गुड गुडी रा री सासा
 हा । अठै मार बणग्या मुखिया हाकची ! हाकची बिना काटिया
 फाट ? देख्यो कोनी कळी रै पड़ने । इसो डोळ हवै । हिमो फूटग्या
 कारै कामरो मोडो कर ! पानडो बाळ-बूळर भळगो हुब का की
 दूज नै सू पै ।'

बूडिय होकची री डन्-फट सौ सोवी हुगी । च्याह मर
 भाकै भर उतावळ २ टरड २ साच है । धू खों बाररो पार ही राख
 कठा रै नडो ही नी जावण दव । लोगा री करडी मीट भर निजर
 नै ताड , आप ऊपर जगतोडी मास्या न घणी बाळ है । कीरो जार
 चालै ? नाम पर हाल बड री जूनी जियरी भायलो है । बाळ-
 गोठियो पार है । उन्नाळ री निन मिखर सू खो भाग्यो भातो बखस
 हुग्यो । तम्बाखू री गुल पन गुल री सफा चादी वणगी । पण बोदिय
 डण धिलमडी न नी नाखीस नी नाखी । छक्क बड नै हो जू भळ
 भाई भर धिलमडी नीच उतराइ ।

बडा बरस साठक ग खोडो मिनस । जपर र सेठा री
 चौकीनार । नाग पर री दुकान खाल भर बरमो बरस छुट्टा लेर
 अकर देस आव । मटारा पननार मो ऊषड । बोली म फूल सा
 भड । फक्की साव चानना खुडावे भर घाळ जीन र कोट सू बीडो
 रा टुकडा कान काढ घुकाव है । भू भू मे ओडी दियासळाइ दबोस
 नसा सू बीडा रोस है । मोती मूखधा जपरी काळो घोळो दुमाला ।
 बाळा बू ॥ भर काधे दुमाला । सोकर री सी स्याणप मीणा री मी
 मनवार । बीटी री अक्कड ॥ मिनसा रै विचाळै बैठयो वाता वसाव

फाँ । तारै लमूट अर खताई । काळबो होळीय । तिनाड रो
 लाई उनार ली, जूना मू तालबो घड नाट्या । भोड बिडो जद
 नाका री थाडो अवन ठिनाण आयी । मिलर बैठ्या अर आपन म
 वाना बणाई — लुगाया बापडी माची बरै हा । गाव हाडीहेन हो
 बध्या । भयान में भेडो नामून अर कँणकनीण बरनियो । गाव बाग
 नी ऊरो मू तो बाळा न्यो । मुसक मू गुमान हटग्या, मूरख परै रा
 मणो खटग्यो — "हू घू नी र । क नागै ? घरगी रानी करल्या ।"
 (स्हे बहू हू नी रे घर रा रेन बणायत्यो) ।

आज बामा में चैल पल लागरयो है । जाम्म जम्मा-जगण
 अर माता जा रा डोल बाजगा सह हुया । मूनी, भामनै सू बरी
 हूयोडा मुळजमा दाद घर गी रेन रा मुनाफर दूजै भो राजी खुमी
 घग आया । बामत री ताव नागो जद टोक तानारी'र अँ लान
 लारली किवाडघा मू ग्योड कानी बर भाया हा । किमी गिजगिरी
 ही ? हा तो फूम रा टापरा ही । दिन बूठ न जळ-बळर ठहा
 हुग्या । रेल रो जावक मुदा मिग्यो जणा इया रा जी टिक्यो । स्लर
 आयण घरा बडघा । पाळा चूडा पैराइग्या, भीन गाइग्या तिया गुड
 बटायो । लाड कोड करजा । गाव नाव कमायो अर बीभत्स हास्य
 में बल्लयो ।

आज री सिरकार रतरी पन्नी तो नहीं पण मोटर लोरघा
 री लामी-लामी सहका तो इय गाव में बरमा मू बणा राखी है ।
 सारै दिन घणी बना मोटरा अर कारा घग पण बाइ भी गाववामी
 अब इसी घर री मोटर नी बणावै । रिया में ही चढ-उतरै है ।

भाग चंद्रिणी

•••

घोनी रा कुच्छा दूटेडा खलक री बाबा फाटेडी भर तार
 तार पोतियो माथ र बिप्पेडो पडयो है । मधरो डीघो गुवान खल
 बच डीलो डील दियाली रो सो लपाइ साग । मोचडी रिगत र फटाक,
 रावडी रो डाकी गिटाक । पगा र घणोरी ब्याउ भर म्हुदर रै लपते
 डपोन माकळा रगत र । तक्कीर रो सोळ आना खरा भाग बळी,
 पण करन में जायक कुत्ता मूत्योटा जर सू घराण रो मिनत जर
 बाणो सा दीग है । जूती गाभ री साजत सफा बिगडेडी है बाभा
 चानी री जुगती जावन फिक्कयोडी है । इस मिनत २ घरा बीज
 बमन री चतराई कः जव ? उण्यार माथें मणु गाभ री रगत रिया
 रव ? मर्न ऊ छाट्टी ठगर पनाण तग बारा । दोरड र बोम्बाळो
 बचयो बाभेडो पर मा रो दूट्ठो गाधेन । ऊ न लक्ष्या मठ जाव है
 चण्डाली न चणया मन में गरमाव है । आळमो लढपोतियो
 गा नानो । बोडा रा नुक्काण गरमत्ता म खाव घोण गधो एन
 बराबर जाव । ताळियो नाव है पण लाग बोळिया २ कर है । ताळिया
 कः बारा हो जियो बानों नीं ठार है । घोळो बग्य घाल घादी र।
 मो लाग बाळो कुट कुन्नी तेनी रो मा पाव । पाचिया गाँ अर
 बादा मोर मग हट बावण न जाव है ।

— पलाण उतारयो ढाँचियो लीरो पेनी लैची, पटियो दीनो !
तणार री नाक्या में पीनणी मोडी अर नाड में बानी गगार हाल
जोनी । बीजियो बाध्या, हल रँ वासिय भाथ हाथ मेया । ऊट नै
निबजारी देर रास साभा अर दूजो हाव में पुराणी ते र गावण
हली बाण डीभी ! पल भच्चाई ही जमी में हल अढ्यो चर री
फनी में चउ-कुम नमन जर भिड्यो । ऊट भन्नीठ साग्यो, हाळी नै
सावियो घाग्यो । भड भक्च । तेज गाण में भिजोव पढ्यो ऊट
पाछो मिरायो घर डरयो । कोण री करती अल्लण खडी लुगाई नै
हना मारयो ही —

अे गड अ !

‘क है ?’ लुगाई कियो ।

“है जामण हाळी रो मिर !” तोळिया कियो — “हल
अढ्यो ! ऊट री मो रा भाज काडा ।

बलो ! पैल पोत ही अडा दियो, आधाहाके ?” इतो क
परोर लुगाई कस्ती ल्याई अर हल आमनी रेत अल्लगी बगाही । खाडो
खादपो तो अढकास र जोर सू जमी बार एव मोटी टोकणी कडणी !
हलहल्लाट करता हीरा पना में हाथ घाल्यो अर हाळी बोल्हो — ओय
राड ! करम में कोरा बाकरी ही रिजराड्या है । भाटा सू काटो
भरघोडो है । चाल इया नै खेत सू वारै, उलात्तर गिणार आवा ।
पपर सू भल्ले कठै हा थडुर हल दू जमी । ऊट री नळी छुनसी
मेरी पगधळी सू खरला खुलसी, पडसी । दोनू जणा लाग्यो अर
मता सू वीन्पोडी टोकणा धीसर खेत री सीव में लेग्या । आडा
करजो ऊघायो हस्या खिल्या अर दूवो बघायो । मूघो करता ही
सावण भादवै र घटाटोप निन में सीकडू मूरज ऊग्या । डर्रा
आवै अडवाळी छाव चिलवा पड आधा सीसी हुव है । ओय
राड ! प्रासा भाटा दग्गड निसरया है । कोरा गठाचिया गड्डा है ।

(एक २१ र हाथ गगार) मांग लूँ चोगा ? । पाँच प्यारे वृत्तर
ता जुगरल्या दू टर र मळ म ता पात्रा तोळू बर्ये ।

मोटो दारो मोठी पाई रया रो म्हा भाळ गगार मत्रबात्र
जबाई । हातम मुगल्या हाथ मारी नात्रम तसा रगार भाव गगारा
भर पीज ॥ गगारा बायो । छत्रा मा ऊत्र पाडा भर हाथा मजा
परा र रगाव रा दिपाही निरगार मात्र गार गू नडपा । फिकारी
सोगा पाडा म घोडा दाबल्या । जळ म मळ हुया । मुसारी रो
जावतो देवराज जोग बघ्या । बाट्या इबवर बावरी मांथी में गिहार
रो सौज पुरो वर है । मिनला रो बतार रोहा में रळनी गाबण्या
फिर है । नीकरा गावरा र बरवा बघ्या ऊत्र पाडा म सग तो
सधगी । घाव जिन रबक्या भर पावण्या वण बाट्या जाग गिहार
एक ही नाथी नही । माडा मट्टी न हाथ पात्र नडा । बोडा मध
कटक कर कुण ?

पाछल पीर पाछा मुडपा ती मारण में एक मन आयो ।
सेत रै बार मै गरी दियाळी सी भिनमिनती गीरी । व्याह मर
पळपळाटा हुब हा । सी मी पावडा लाई रा मत्त सबनण हा रिया
हा । साल पीळा हरपा भर दुरगा चुरगा तथा मतरगा इबळका मा
ऊपडा ॥ । नेत्र तारा सा दूत्र हा । अषावण राड में अमोळक रतना
रो व्यानणो देखर बादस्या न घणो इचरज हुयो । चांगी तरिया
देण्या श्रीळ्या भर आपरें स्थाली उजीर त साथ से परार सेत घणा
खन चात्या । बादस्या रो सुवारी रो हाबलो सुणपरा सत रो घणा
चिमक्या अर डरघो तिथा भूयो बळथो । जाप्यो का तो वापडिया
का कूचिया का कावडेलिया तिथा बाळ्या गिवारिया है जका
सेत में बड है । बादस्या र हाथी न देखर हेलो मारघो— भरे ।
तेर दप्पू द्विध न परिया ही राख । घातर ही बाळ । मेर डगरो
चिमक है । बोळियो किरळी मार है ।

बादस्या समझ्यो के कोइ ठरकीज्यीहो गू गो भोड है । पून नीवळयोहो बेरो पळगोड है । जद पैली उजार ती केनें मेत्या । उजार नेहं जापरें र ताळिय न कियो— बोला रें ! हजूर री पालकी आटे है । ' जद तोळू मूढो मिचकान्तर बाल्यो— ऊहू ! कालगी मरघोटा न म्या (मरुं) इज्ज (मोहू) लिया फिरो क ? बादस्या इसर नहो गियो भर बोयो म्हें ता थारें म् घरम भाइ हावण न आयो हू । '

बोल्हो— हूया !

बादस्या कियो— तरो नाव के है ?

' तरो नाव के है ? ताळिय कियो ।

' भवन्तर बादस्या । बाप्स्या बाल्या ।

' मरो ताळियो भागी । ताळिय बताया ।

बाप्स्या कियो— 'म्हें ता घन भागवन्तरियो कस्या भादडा ।

तोळू बोया— ना । मरा क त्या ? '

बाप्स्या बाल्या— ता आया आपा पागडी बढळा, भाइ वणा । '

— भागवन्तरिय पोरन स्मू गळयाड गमछिय रा पूर आपर माथ मू उजार पर बाप्स्या व ना कथा । बाप्स्या आपरी मुचमता र बाळी टोना भागवन्तरिय रें माथ मेत पगर कोनियो पूर आपरें माथ पळन्थो । बादस्या उर र म्छें में जिलमता होरा र हाथ लगार बोयो— 'भागवन्तर । तर उर रें वगी इत्ता होरा पन्ना कठ स्मू त्यायो रे ?

बोल्थो— ऊडोई मे सू ! तू ही लेज्या थारनै दप्पू छिय माथ धार । बै खेत री सीव में घणा ही पढ़्या, खेतगो नास कर । भागजदरियै कियो ।

बादस्या कियो— तू लड तो कोनीक ? '

बोल्थो— मू के बाळू वासत नगावू के थार ? म्हार तो खेत रो सित्यानास कर दियो ।

बादस्या मन मन में मोकळो राजी हुयो भर खेत री सीव परल त्गिलै नै भुवार भाडर आपर ऊठा रा बोरा भरा दीना । लज म लिङ्गोडा भळे चिलकता दीस्या बासू काठा गूभा भर नीना । ऊट लाद नै दिल्लो कानी टोरया भर बादस्या आप पाछो भाईड सू राम रमी करण खेत म गियो । धरती रो बादस्या हो बहार क छानी हो ?

भागजदरियै बादस्या न पाछो आवतो देख्यो भर बायो— ' मळ त्रियायोऊ तेर दप्पू छिय न नड ? डान्ते फीटो हँसा सौ सौ विरिया क त्रियो क हूह (हापी न) देखर मेरो दूटर चमक है । लेजा तर न परिया ख न मतल्या ।

बादस्या कियो— भागजदरा ! मिलन नै आयो हू मूँ जावू हू । कन्ही कीर्द मेर जोगतो काम पड तो भीधो मेर खन दिल्ली आ जाई । भीड भर ओडी री विरिया थारी पूरी मन्त कर ला, पाडो भावू ला । '

भागजदरियो बायो— ऊहू ! सो याल कर देसी, अब दाळ गो देसी बापडो । बाना किनी भाव ? पाणी पील अर आधो मारण ल्येनी ।

बादस्या कियो— जावू हू तो ।

भागचन्दरियो बोल्थो— जा ! जा गिड ! मत ऊटिया चिमकाना । बोदळो हुयो ।

बादस्या हस, भाषण में फस भर लिस्ती कानी सार्गी ही मुरे दुरे है ।

बायडो उलो नितान आयो भागचन्दरियो सगळा सू पळी खत निरबाळर अळगो हुयो । धान वध्या खेत गरणायो । फूटया भाग फकीर रा भरी चिलम गुड जाय ।' धरा धार आपरी तुगाई न खत री सँ वाता वता । बोल्या—'अरे राड अरे !

लुगाई धोर कै सू दियो—'क हुयो ?'

भागचन्दरियो बोल्थो—'तुयो मिर जणीतागो । करम में ता कारा भाटा दग्गड ही लिख्योडा है । तू कागी खेती हाळो हिनरडो कराव है । धान कीरँ बाप रो ऊँ ? बेमाता तो भोड में राड भाटा ही माड्या है, धान कठ सू नीपज । सिट्टा म धन रै दारुँ रो अकार बोनी । खाली पनवाळा सा काकग परयर चिलक है । बेगी खेत चाल जको दू टा न बाढ़र नीच नावा अर खत नँ सूया करा ।

दोनू जणा बेन गिया अर लीलाकडब लीलाहूर काटण लाग्या । मिटटा समेत धान रा दू टा बाढ दीना । कडबा रा सायर करघा, पूछा रा बाघळा धरया जद बीरी लुगाई बोली—'सिट्टा म दाणा री जमाँ मोती सा सार्गी । की स्याण मिनख नै बलार पूछा तो सरी ।

भागचन्दरियो बोल्थो—'भाड तेरो ! नानडिया भाटा है नी ? इसा ही हुँ जाण मोती । दग्ग्या घणा बापडो मोती । पूछा रा वेता वंगा मारा त्या छिवरा चिणा ।

छिवरो छायो बोनारो आयो । खेत र सार लखा विणजारै री बाळद भापी । भागचन्दरियँ दग्ग्यो भर हेलो मारयो—'घातर

ही रागी रे । तरा बल्लदिया न । खेत म मेरा पूछा बोधोडा पडधा है । बिदा दिया तो तन खाये बिना नी छोड़ू तो ।' लखीविणजारो तिसर मिस नडा आयो । बूक माडी सन करी भाळो वण्या घर पाणी पीयो । सिट्टा म मोती अर लाल देखर बडो राजी हुयो । बोल्हो — तेरा पूछा बच है के भाईडा ? भागचदरियो बोल्हो — बचू हू भी त ले । काकरायो कूचो है । बाळमाके ? रावडिया सू बाटाराड है । घन पमु री तो जाड नी गगली । छान उपरियो भना ही छा गया आपा तो पैली साथी कथा हा ।

लखी विणजारो बोल्हो — तेर भाड की करो, तू तर दिक्कर रो सरावरी मोन बतावदे ।

भागचदरियो बोल्हो — द देई तेर जब बिताई । तीन बार बीनी तो दसीन नी ? ओर के हमरकी मागू हू हाथी घाटा तो नव ही बीनी ?

लखी विणजारो बोल्हो — हुवा तो रोबडा पचास रिपिया न्यू ।

भागचदरियो बोल्हो — उहू ! पूरा नैस्यू ।

गता विणजारो दरयो अर बीन रिपिया चढ़ग्यो । बोल्हो — मितर रिपिया न्यू । देणा हुव ता द ना तो राग ।

भागचदरियो बोल्हो — मितर मितर जाग बीनी न्यू तो पूरा तीन बीनी न्यू घर तो गो सो दस्यू । डोको ही गत म राखूनी । मेरो ता गारो मळया बरणा पन्ना । दताडी अर बू घरो दणा हुमी ।

विणजारो बाळ माई नार नार मोचळा पानी गाढा ही भाया । दिक्कर रा भाया बारानो गाना माथ नार उमरा म पडधा हीरायना गुहारण लाम्पा । बोल्हो — अ धानिया रावडियाळा

तिणम्वला भले बुहारल्या के ?

भागचंदरियो बोल्यो— बुहार-बुहारल्यो ! भलाही, चालणी
स्यू छाणल्यो, छालै मू रख्खाय ल्या । सारी छाटो राम जी रो
नाव ।' वस ! बोपारी नै राम लावण्यो ।

सतबल्लो पडी गाव ग्याली हुग्यो । अनर दानां घैर घट्या,
भय मू भगडा सन हुया । घर ऊन्रा धनी घर कबहु करण खेतण
नाय्या । माया नवै नागयो । ग्यारस उभावम ही नी तला चाता
घर पचाला जिमा वरत घटोलिया तथा उपवासा री भजी लाग
पडी । अणहत भाठ मू काठो हवै ! विगनी रा विमा विनायक !
भाइ भीड न पडना भूल्या । माथी सहजोग री वानी कर कर फूल्या ।
'तुगाई कियो— 'अब भूष मरता मरम्या नागडलादा । घर न दाणो
न कुणको । गाभो न लता ! आंवो घल्लो येछा खा बैठ्या । अवद
रो बीज नी छान्छा । घर न दाघो मोखण नी रिपो । का तो मऊ
वानी दुरो का थारनै घरम भाई इकवर खनै जावो ।

बोल्यो— आय राज ! वो तरौ बाप अब कीमय
लावमी ? भोज्यू ओळम यो ही है ? मू ता बीरो गावहो ही पूरो
कोनी जाणू ।

बोली— 'जाणतो के है ? वा तिली रो बान्म्या बताओ-
हानी ? कूडे ही घोडो नी कव हो ?'

भागचंदरिया बोला— 'ऊह ! बादस्या ! बादस्या भले के
बनाय हुये ?

तुगाई बोली— राजा ।'

भागचंदरिया (मूढा मोडर) ऊह घिराणीगोवाधो ।
राजा बिना वो चालनी । काठियो फाटै ।'

बटीन जाव ? पोर सदा सतरपां न किरप आई घर तारव रो नांवी
 नर गळा वताई । पण तारव साने रो सांगो नों भूवर दफनर
 खानो दफनर खानो ! पूयतो अंक आयो । वादस्या र भाई नें कुण
 लई ? कुण पाल ? निरवाळा वचढी म बटो निमर है ।

राजा वादस्या भाग उजळा पुण्यायो । घराणो जीव,
 भयान वटायली टावर डबाव है । भागनदरियो वागणे पाजी पण
 विय पर ह्मवर वादस्या इधका राजो ! वादस्या जाणु जिण न कुण
 नी पिछाण ? एव ताजामा सिरनार री नाड कुवर सांगे ब्याह
 माड दियो । गाजा-वाजा हुब, नीयत निसाण धुरै है । घापी रत
 वादस्या र धरम भाई री सगाई र म व-ममूरत री लसी मनाई ।
 "याह र तिन सर सचनण ह्यो । सोगा अबु भो कण्यो । भाई ह्वै
 तो इमो ह्वै । एक सुनाम रा भाटा भान ता दूजो बिरसन री गरज
 पाल है । किमीक तान ? किमीक सहळा ? कूटरो हुकाव उजळा
 ह्मळवा । खवरी म गाव घर हजारा रा हाथी घोडा तिथा हीरा
 प ना पारा आया । मोठा मवरा गीत घर सारा सुण मनाया । मैठ
 म दाम तमाम गोग उच्छाटळा, कुवर जी र कोश में वग । सामू
 सपमपाट कर साठ्य माळियो सजाव । आयाही सुगाया जुवार्सा
 न ऊपर माळिय बुनावण स्वातर उतावळ कर है घर टावरान टो
 तगड है । फू फू फाफी तिथा अधरातिथे रो इतजाम । मू निलाठी
 अर देवा नवी री नायत ग जाव । राखमी रीत सुगाया रा नेग ।
 काई गादा माग काइ दूढो देव है । काद आटी घाल हे कोई पाली
 बोल है । वारी वारा मू मगळी वतळाव है पण कुवर जी मुन्कार
 ही भी है । जद सग घापर आपो आप, आप आपर घरा जाव है ।
 जुवार्द जी एकला हुब है जद ऊचा भाई है । माळिय री भीता
 माव माळ्योनी रग रगोनी तमवीरा दम दखर घणो राजी हुब है ।
 एक ऊ री सीवी देवना यनों कान म भागळी घालर तेजो अगीर

देव है। व्या रो घर, बंधे री रात, कोई सोवण री बात ही नी करे। लुगायाँ नायका सजावै मिनख सीख बाही री सला सूत मोच। जीमावणिया काम मल्लटावता थका दिनू गै र रमोवढ रो सरजाम कर गोला नाला बरतण भाडा हाथवसू करता ठावा धरै है। अचाण बका तेजै री बिगळो मुणीज है। स वाला र। चिढ़घा में भाटो सो पढायाव है। स मिनख चौकना हुता कव— ओ कुण रे ? सगळा ही पाछा पण्डवळो दव है— कठा कुण है ? तजा गाव है।

लुगायाँ बनाव— कु वरजी दोमै ।'

सै मिनख कवै— कु वर जा है ? ओ तो कोई टरडो है। का एवढ रो याळ (गुवाळ) है ।'

लुगाया रियो— सरडो ही म्हीन लाग्यो।

धीनणी रो बाप बायो— तो को सीख ना बाटी, मूका ही बापा। धाया हुम्मा। बादस्या ठग लाना। धूक लगार बापिया कर दाना। छलर काज बाड निवा। पण गावही रो बपा किसी ताळ ठे ? कु वरी म भारा भीसो पडग्यो। बटो रा जमारो अडाकता भाड न माठ अर नो न मो क आवै ? घरा ही कु वार-काटडा बिगावणा पन्नी। जान न बागो वगी मार तडार। धीनडै न न गळगोला अर अरधच र गिनाया। हुकम री ताळ। रावळा बावळा। पा ड मिघ पणवत मिघ। रावजीका न गर बरत बाई क ? भाघो माप न बै क गिरै ? भाग्माट अर मूरवा, नाठू भा वणन न निया ही पापिया पण। अर हुया ही भागचदरिमें री भारणी उतारण नै त्मार। बेई जान म्हीनी गिया, बेई माळिय काना मूवा हुया। भाग रा घरणा बाप्या, तकदीर न तिरवाळा बापा। अकल हसी अर बोली— कुण वदो ?

जद भाग अकल न बोयो— म्हारें मू तो अब की वरी नीं घटाज । मू वाई वा तिथा उपा सगा ।

अकल बोली— निरळ आपो ! जमा सुधरी कर ! म्हू ताण मारु । अज तू म्हारा मजा जो ! बनी रा चाळ दव ! ' भाग भुवाळी छाई ! अकल मज न आव् ! वरो ऊणो, बचळाई छाई ! पामो फुग्यो भागज दर बुधव दर वण्यो ! उठर बळ्यो भर भाळ मू माटी पोथा वाहर बावण लाग्यो । योना बोला आय, मैठाळा लागीं साधा वूकिया भाल्या । कठा रो मैल उतारण उतावळा नुया ! बुधव दर तेवर बदळथा भर ऊपर भाकतो थको बोल्या—
कपू ?

मूरवा म साग ही बोल्या— कोटडी मे तेजो कण गायो ?

बुधवचर बोल्या— सिरणारा स्याणा ममभार दीमो भाय अकल रो बीज ही कोनी के ? भचापू करी वात किया करो हो ? तेजा अठ कण गाया । मीद नी आई जद म्हू भागवत कातर भणनी पळार् ही । दमव सकव म राग गीता र वियोनी छत्र रा पाठ लय मू बावणा सर करचा हा । एतन ही ये भा घमक्या । (रीम मे आर) घाय घराण रा राजी हो तेज र सवाय की सुण्यो हैकनी ? पार अठ आया जत तेजो गावणिया भळ वाया । ' मूरवा वणनिया री उपरवी जाड उपर भर नीवाळी नीच ही रवी ! की बोव नी मक्या दहकी जम्पा ! बुधव दर री स्याणी मोठी वात सु सागीडा सरमीना हुया । पाणा जतरम्यो सतगा दूम्या । विरगवतामा बोल्या— कुवर मा म्हारी मोने गळता हुं भर माफ करापो !

बुधवचर गविस बाया— गळती म्हारी हुई मा जिको आपर अठ भाया । या जिमा मिनसा म म्हू जडा जिनावरा रो के काम ! एत नल वमाना रा लिखोला टळ किया ? कोई वात नी । म्हू

म्हारी जान नै नेपरो जाऊ हू, ये सँ स्याणा सरबजाण यारो काम सुधारो । इसो ठिकाणो म्हाने कोई भळ साधगी । स्याणा री क मोडी कूडी मोडी है— वर या भर घीन सारीमा सू काजिये । बुधन दर सिध ऊबनयो उल्लो भर कपेणे सार्दे । कपडा पैरधा साफो बाध्या तरवार गळबई घालो भर मैल मू हेठ माया । रावले म छल्लो मची डोडी म हाका हुया । लोगा काना वाती करी सामू भाडा फिरो । भारी भाळन वही ।

मिन्स भक्त मू छल्लो हं घराणें मू नही ! विद्या भर दुवार मू वादीलो है रूप तिथा जात सू नी । धन रा कोयला हु-याव माया मींगणा म बदल उयाव । कुल रो जस जापर नाम-नामून नीर भरै । पण ग्यान गुण भर कळा कदे नी फीका नी पड । भागधर रा कठ भाला जिका सामो हा मिन्स बुधन दर्गसिध मू सागोपाग मवकीज्या । दाना निणोल्ह भाडफरी दध ।

जान में चने चना हर्न, मैलाळा ठमो-ठमा कयी । पागडघा मची घाण दिरायी अर वरात आग आपरी कठनाद गाई वताद । छकड मोकळी भीड री हाथा जोडी र साण पागलिया सू पनाण पाछा उतरायो भर नोरा विनता र साथ मीथ दीनी ।

भाग मुल्लघो अकत न वही वताई । हारा पना रा नसाव हुया । लखी विणजार री बही नठव करी । जाण र पाण भर जार सू म भार्खीरा मुक्या मूरखता रा सारा मामना लुख्या मुक्या । भक्त भर भाग री लारनी राड मिटी । भाग हारघो अकल जीती ।

पीरदानियो

निगतर फटाक ! निगतर फटाक ! कीड़ी जूनी पोग-पोग
मण मण री हुरयो है । भीजी भू गिच पिच गिच पिच चूरयो है ।
फादो धीचड गोवर अर चोलनो, बगता भातळ-भातळ पड़ है । लाग
तिमळै किमळ अर नामा हुव है । चळा भर टापर चुब आभो दूष
वरण हुरियो है । गृदड भीला गाभा ईला आला बूला चाकी गोना
हुया गळ है । भासरा भांगण छरीक गिया है । बासळ घर पिछोक्का
जो डा सा भरघा पडघा है । बून्गे बठो मिणियो धुलाव जोगी मुन
घाव, डोवरी आपरो भाटो भासण हाथ पग तपाव है । छपर री
जूनी जगा, टवकी, ठेगा टाड घर टगा । पीतळ री मोटी पुरानी
पदात छानही र भोल काठा गाना री कनात । भाठा रा ठिया
तीणकाळो तवो, देवणी री बोभर रळका रळकार डोकरो कूडघी सू
चिलकता चिलमिया चाई है । ऊभनी कळी नामो नचो घर आछी
मडा डण डरडकाव है साग साग पाणी ही पूरो कर है । पाळो
दाडी मैदी सू रम्योडा ऊपरलो होठ सफा पण ठोडी पर भासो सी
जट नीची लग्योडी । सारक सी चामडी सफा सळ पडघोडी बोरिय
री गुटनी सी भास जावक बळ्योडी । धोती रो आधो पाट गाठ २ र

घेरघोडो गोड चन् । तैमल री तजनीज मू निवाज पटै । चीपियो सोधै बावळी सिरकावे, फूटेडो लोटियो भू ड रै सगावै । लुगाई माघे जामदारो जीमण री जुगत, मूरज डळम्यो लारनो वगत ।

निगत्तर फटाक । सिगत्तर फटाक । अँ सलामे बालकम ।

वामन्दम सिनाम । डोकरी बोली—‘कण पीरदान ?’

‘हा माऊ । पीरदानियो ।’—पीरदानियो बाळ्यो ।

इत्ता दिन बठै हो मेरा नाडना ?’ डोकरी पूछयो ।

‘ओ हो तो माऊ कामरू दस म हा ओ !’ पीरदानियो कियो ।

इत्तो मोडो किया आयो मेरा फरज ?’ मा कियो ।

ओ हो तो । इत्ता दिन बठै भीडियो बणाधोडो बैल्योनीं माऊ ! कुमल्या री कामण गारी जुगाया कामण म्हारा कर राख्या हा । हमै ही मम्सा छुडार आयो हू । पग पग माघै भुवारी रा तिण-कला नाखतो यकी आपणै मुलक री काज मे भाजर बडघो हू । काकड मे वा ओगण्या रो जार जावक चाल्यो नहीं जन् ही घोडो हाळ पटघो हू नी तो भाजते भाजत खना (जूता) फाटर छू सडा हुग्या । लिंगर फटाक । सिगर फटाक । जूत जगडता ठरडता गोडा मे पाणी पग्यो । पीरदानिये आपरी आखी बाता मा नै बताइ ।

मा बोनी—मुकरिया बेटा पीरदान तू बेरियन म घरा आयो । पग । तरी वडू वा मरा खान नाने उठयो । थोडा ही निव हुया है उघळगी ।”

बेटो बोल्थे—दुआ ओ माऊ । उठगो तो जावण दे । मू (कोई डूँजी खार तग त्यासू) ।

हुअ वा बग पारदान, दाटी कम जीमन भर मोज्या

मेरा भूगिया ।” माँ ब्रिषो ।

बेटो बोल्यो— माऊ रोटी मास्यां क्याम अ ?”

आ होकना । आ गिता पडी है, मिरया रा कोनरा रगडर छमक देखू । आपन लो आहा भूरी आहा काळी है । आहा हाडा आहा नियाळा है” । मा ब्रियो । मा पोया राट घर बट्टे बट्टी मिरवा । दटर जीम्मा घर लट्ट हुआ । घर री माना रा छडी घायो गावरी सुन माता सरु हुई ।

ओ लोवतो माऊ ! गाव म मग राजी खुसी तो हैर ?”
पीरदानिय पूछयो ।

हा बेटा भोअर ता सँ राजी ही है । पण अक चीथनि माळी बटी लानी कानी खुशगी । उबार घरा जा घाई । निनू मा वेगो धको मिन भाई देटा पीरदान । भाग गागा सामा आव है । तिवारी है तडो है पुनी है बटो है । माँ ब्रिगिया काम पड है ।” मा बात बयी । पीरदानिय हेकारो दिमा— ओ हा ! ता मा मेरी दिनग बात ।”

पीरदानिय रात अडीकता अडीकता काढी । मुम्मा दिन उगायो । भावफाटी लागी घाटी । लिगत्तर फटाक । लिगत्तर फटाक । सूरज री उगाळी साधो बीररथा र घरा गियो ‘बडा राम राम ।” पीरदानिय ब्रिया । बडो ही बठ ही घै पडी घर जोर सू मारी बाग — मेरी लानी अ ! तन कट देखू अ ?” पीरदानियो ही गान म सिर घानर बग्ग्यो । घाटवा म परळणी पाणी ले आयो । नाक सू मरडका सह कर दोना । टसका खातो टसका घसका मू घाना करण लाग्यो । जल बडी ही थोडी मोळी पडगी । लामो गू घटो काल लीनो घर मार्ग रँ हाथ देर सायो बठगी । सिसकारो नाच्यो घर बडा पूछयो— कृण पीरदान ?”

‘हा बड़ी !’ पीरदानिये बियो ।

कुन ह आयो पीरदान !’ बड़ी बोली ।

‘ओ होक तो बड़ी ! भगवान् दरीखान हू माया हुकनी !’

पीरदानिये कियो । बड़ा भल्ले भू । भू । रावण लागणी । पल्लो
खच लियो मूटाढक निगो घर पूछा—

‘बड़ा पीरदान तू दरीखान हू माया है—कठ ही लाली
को मिनीनीक ? लाली कोनी रहो । भगवान न सुहार्द नही’ । बड़ी
रा तान तिथा भोळप ने पीरदानिय चट गुणली ।

आ होक तो मिली ! मिली क्यू कोनी बड़ी । लाली तो
भगवान रै धरा छूड़ा पैरचा बठी धमड बिलावणो करै । पीरदानिये
बियो ।

बड़ी बोली— साबे हा रे पीरदान ?’

‘ओ होक ता। माचे ही नी क कूट ही थोड़ी ।’ पीरदानियो
बाण्यो । लाली तो बठी मजा कर ।’

बड़ी बानी— ‘तानी की मगायो है के बड़ा पीरदान ?’

पीरदान बायो— ‘आ हाक तो बड़ी ! लाली ता मन
इतने घटै मेयो हा है । बीरी बीजा रावण ने ता मल्यो मायो ही हू ।
आप रा सै गणा मगाया है । नू दोँडा नु कारिया लावडा घर पिक्क
रियो मगाया है । भगवान आपणा जुवाह है फाई कोषलिया-भाग
लियो ही भना ही पावद । पावण बीनी अेक कामळ घर अेक पटुडो
मगायो है । पल पोन रो अटा है पूटरा लाग । सौ रिपिया घालद
‘लाला नै कना ही अडधे भडधे चाहीजय ।

बड़ा बानी— पर्दे बुगचा ही मगायो है के पीरदान ?

ओ होक तो बड़ी मर मन विसो टोरयो बैज्यो है ? , ‘नको

पेरे पेवटी जिगी सगे बीजा मे जाऊ ? मू ता उडण मटोम मू उनर परो र आया मू । पाओ जामू जन् की मोट दरमन माथ पत्थी राणी पहसी । उडण मटोमो डाळें र सार माग घामो जणा म्है भार घानर भगवान री मरमा रो गलो जमू । सो वढी ' मू पेई तो रैयन ' भर बुगलिया बाळ छार भटकर बाध द । बागी छैन निया इनाम मोटा मू दडी धार भर कठीनवटा लागडी पावन, तीव निगरा वग बाप हानचून कोई बीज ना भूली । पवटी इहा मगरा मगह जाय । मू तो पूर मरी याघर आगमान चड जा मू । ऊचो उड जा मू । मोह भाग मगा न जड हूँ ? मम बोळ मू वे दव हूँ ? घण्या री घान मोणे ही बिग मू हूँ इम फाड न की कोना धाम । वगी मी म बीज वसता घानर भसा जकी सरगा सरपट्ट । बकुटा वगू । पीरदानिध बिधो ।

मू वा घणलिया घावळा काचळी कबजिया बागमी कूपना काजी जोधपरो भुगलिया सग माभा भेळाकर परार युगव म बाध दीना । फामडली फमू रँ रेममी मूभा म बाजळ री उंची नीकी दाळिया घामवाळी री मोसी घर घानमारी आळिया री सारी जिनमा घाल दीनी । दो रा टक्का रिपिय रा नाटिया पीमा चाळीस चरा माही राणी छाप पचाम पचम जारज र निवक दीपना अक पाटेइ परनण र पल्ल बाधर बुमी री साग कोवळी म घान न डोरही मू दडा दान् जडाजन कर परीर निवकरिय बिचाळ बुगध म दे दी । कीटो कमार रो कटार नान भटकर वणा दिया । कामळ धर पट्टो हाथ म भला दियो । मटकर सीख दे दीनी भर चटकर सरब वाता वता दीनी । वेटी रो मिर बुचकारणी मूळायो जुवाई नँ मासीस वणा घनाइ अर विदा करती चकी वडी कियो— वेदा पीरदान ! जुवाई नँ परो फाळी पीळी कळायण मनाई । न देई म्हारा सेत बळ है । गुवारियो बीज जकी मोकळो म भर समो कराई वेदा ।

वीरगनियो बोल्हो— ओ होऊ तो वही । मेरो इन्धने के फोडो है ? आपलै छुवाई रै हाथ म ही तो है । जाता पाण बाळा-पीळी बळावण वरमा देखू ।

वही किया— ' तो हुमा बटा । वगै सो जा घर मेवहा करा ।

खलबख ! खलबख ! डीलो पिलाण । "दु टर धारो धणा जीय रे धारो ! सेन म हळ खोली हुव नी ? वेगो मा ग ब चाल, पगो पग पाछो आवणो है । ऊमर न ऊमरो को नावडना । भीजा सूकै है नी । ठोकर मारी नलकारो करघो घर दियो, सोली मारा रो मकीड जद हळ सू बकघाडं ऊट थोडी बाण सीनी । खलबख ! खलबख ! घडा बोले पनाण डाल है । बारो हाल, ऊट धारो चाल है । खाण्हेतो खाक पिनाव है ऊट गाव खानी घाव है । खलबख ! खलबख ! पासळ्या माथ भेटधारी घू काई, पग थक्या नही जका सू पनी गाव नडो आग्यो । ऊट उनावळो घर कानी चात्या । भूवो मरतो ठाण माथ उलळजो । घरडू । खलबख ! खलबख ! धणी जीय र धारो ! माड धागै ही ज कग्यो के ? ' चौधरी कव है ।

चौधरण बोली— घरे किया घाया लाली रा बाप ? थ कवा नी 'सो सेत बाजर ही घरा आत्या । बिघाल ही किया भाज आया । '

चौधरी बोल्हो— उ ॥ राड ! गुवार कठ हा ? थोडा मो तो घाल्यो हो । गुवार निवडग्या लवण न आया हू । जाण्यो ना दिन गुवारियो मळ बीज दया । भूल चकर राम जी दाणा द ही दव तो हाल हुपावा । वेगो खोल कोठलियगो साहिण्यो गुवार बाढा । ' चौधरण कोठलिया खोल्हो । चौधरी दोवड भाग्यल में प्यार मण गुवार रा माटका सू मिणर दो सोदा बाघ्या । पाछो सेत जावण न

गम्भीर घर बाँधो— चटखर जाऊँ सीरा भट्ट नारै न मड़ पड़नी ।
 मान कोरी । घड़ी ही चिंती । मन बगारो बाबूने ? टाँग-नारदार
 गाव । बाबूने है । बागवारी में बाबूनी गई । है तो बगार ही वा बगार
 गो दित्तो गाव है । बाग ऊचनी सीने । घरगा रागू हू । 'मन बाबूने
 गावगा ता'ने सो दे सागू तन । कोई हा बाग मगू कोई हा नी
 कर । इहउत मड घर मडबाग करवाकर । कोई हउ मडार तोह
 न्य मो मन ही गावउ करनी पड । कोई नारो भावो कर तो मई
 ही गोहनी (हउ) पड । बाबूने चिंती रोनिया पोवर दू जीमाऊ भर
 विचार गुवागू । मगळा ऊनीने चरागू पाऊं बागू घर बारी-बारी
 मू हउ जोहागू । घोड़ी नी हो बाई बाबूने-गावउ तिया रोनीवो
 हुपवाई तो बाबा । बाबा । बाग ती देवग राग उवाय । बगारी रो
 मन बावणा है ? मेरी तो छाती रा छोडा न लिया । छाउ-नोर
 मोमठ मडा लफगड करनी पड । लमियो तिया मावगा है । घेडा
 उगा करता घर बिघाळ बिघाळ फिरता स्थान आगी । घेडा के है
 नया है । अक्काळ तो दोरा-नोरा घर पहर नीका बडागू भाग
 ताऊ भाप भाप री नीचोर मोदी । मार मू तो को हिन्तरडो ताई
 भाप नी । बागो समो (गमानो) हु-याव तो अळगा करदू ।

बीधरन बोनी— मोटीने छोरी सेमयो लडाको मोहियो
 अळयो घर उलाढी है । जवा न अत जदो करदयो छाटिया तो घणा
 पददा बीजनी बियो बाग कर बोवरसी । सूपा ही है । '

बीधरी बोत्यो— तेरा जायोडा तो स अँकसा ही है ।
 नू ग मोठ म कोई घाटू कोनी । न बूडी थोडी है— 'इसी खाट इगा
 ही पाया इसी राड इसा ही आया । इसी इट इसा ही छोरा, इसी
 भाप नसा ही छोरा । बापडी अक छोरी सावळ ही जकी नधू जीय
 ही भागीन गई । रामनी न प्यारी हुई ।

बीधरन बोनी— ॥ । लाली रा बाप । इत्ता म तो छोरी

बोली ही । टीगर तो कुडी बिगाड है । सग यार ऊपर गया । थ कित्ता भूजोवडा बढोवडा हो ? बिता ही सै थ सबळवादी है । साची कयी है—‘भा माथे डीकरी, घड जिसी ठीकरी ।’ म्हारै माथ तो लाली ही अकी रामजी र घरा बठी राजस कर । दूध म राधे थी म खाव । रामजी जिसा जुवाई नठै पढथा ? कात ही अस्तादीन जी हाळो पीरदानियो समाचार सयर आयो हो । बीर साग लानी रा मगळा गाभा पीरडा घात्या है ।’

चौधरी बोल्थो—‘अरे राड ! किसो अस्तादीनियो आया हो ? अ दूमडा-डुमणा ठग बळ ! की दे कोनी दिया है क ? वै रा काता किया कर ! पुन निकळगी क ?’

चौधरण बोली—‘हा लाली रा बाप ! अस्तादीन जी हाळा बेटो पीरदान, भगवान री दरगा सू आयो हो । आपणी लाला रामजी रै घरा चूडो पैरथा बँठी घमड विलोवणो कर । जब वगी पीरदान साग ’ चौधरी वान थोटर—‘अरे राड ! की दे को दियो है नीक तेर बाप न ।’

चौधरण—‘हा लाली रा बाप ! लाली वगी पूर परमा अर गणो गाभे तो भाव्यो है । छोरी में हर वगत फोडा पडबोकर जब घासतै खुल्ला टका पडता घर स रळार सौ रिपिया पीरदान न दिया है । जु वार्द खातर कामळ पटुडो साग घात्या है ।’

चौधरी कियो—‘घोय राड ! तरै बापयो मिर ! लानी अब कठ बँठी है ? बीन तो बाळर राख ही कर आया । दूमडो मन ठग लग्यो । बता तो सरी, कुन्न मयो है लारी जाऊ ।’

चौधरण कियो—‘दरगा गियो है लाला रा बाप ! अकूरडी ऊपराकर खोड हाळ गलै बळयो है ।’

चौधरी—‘जणीतायो सिर गयो है तेरो ! खळबच !’

मल्लवच ! ऊँटे नै नियो पीरदानिय र भारे । गांव सू तिरछा हो
 चौधरी रै पक्कै पीरदानिय रा भाजी भूपर त्रिगत्तर फटाक मन्थोडा
 रा लोज प्राग्या ।

माही गो पग दाही गायां री गोवी सायनेत पायेनी
 जानता गेज टोयो ! ऊँ काटो काटो हुव ! गेता गू ऊध (दूज)
 मारग नया ताल ? जन् चौधरी जकाण र फोगां री मोगी मोगी पाच
 मात छडी तोड नेवै है । कामडा देखर ऊँ डाडी सूयो हुमाव है ।
 मल्लवच ! मल्लवच ! पिनाम रै घटा रा पडना हुव ।

त्रिगत्तर फटाक ! त्रिगत्तर फटाक ! पीरदानिया भार ॥
 नहु पडू प्रथोडो भ्रान मरण न जागयो । मिरचां रोटी गलगी घर
 मीठ पर जीभ दलगी । कनोरदान खोयो मगद अर कीटी खावण
 थल्यो । घापर दड हुम्यो डेबो पधग्यो । गीला गीला मुवाद सकर
 पारा ठीकर हान हुम्यो । पड सू थक्योड (पीरदानिय) न अन री
 घल्ला खावण न लागगी । आस घुल्यो आलस आग्यो । आड न्ड करण
 री जीमै करनी । बटे री मीठ नागगी । ऊजली रेछली भार्ये कामल
 विद्या गड्डी तिराण मेनी घर लाग्न भावतो मुहलो पको अपूठो
 फुरर आडो हुम्यो । लारनै मूठ माम ऊच घोर पर भवरकाळी
 लीनी बन ! जनी गाव री आसा रहियो बाज । उध र नीच कर
 गाव री गला आव । यो इकल्लग गाव सामो देख । समटक नी
 लव नही ! चारडर म माव नही आड पड्य पीरदानिय री आमा
 रहिय कानी करडी निजर ब घगी । ओभक सू नीदही उडगा रिड
 रगा । गाव कानल घोर सू दल्लन ऊँट माथ दोना कानला सटकता
 पासलिया बोरा री खानी खूज जमी पर उतरत चील कावळ री
 पाख्या सी हानती दोसी । मल्लवच ! मल्लवच ! मल्लवच ! अडी पर
 अडा घाजी भारी रा भचाड अर कामही रा सबोड उपडता सुणो
 प्या । पीरदानियो मूत्यो ही चमक्यो । खल्ला खोलर भाज भीर

यो ।

चौधरी पटपट र हाथ देर हेलो मारघो—“घोरे !
 डूमडा रे ! खडो रज्या, नी तो तेरो बाबन्तिघो ही नामू ।’ जाड
 भीची घर तडातड ऊट र कामढी मारणी पळार्ई । पीरदानिय ढाण
 छोडी घर पाछो भावघो पट्टे धुक मुठ्ठ्या में जोर री तडी दी
 भाज्यो । चौधरी ऊट नै ते पगा बीचाळर साण मारघो घर कियो—
 ‘रडकी हाळा डूमडा खडो रज्याई जावण दधू नो कोनी भनोक ।
 बिल में बढ्यो नी छोड लो । का सारै भाय मानज्याई । तेरा च द-
 रमा मोच नैई, मार बिना का छोड लो नी ।’

पीरदानियै दूजै मळे लारनै देग्यो अर—‘तुरत जुडी तुर
 कडो पिच्छम बुडी जाट हाळी कबतर धनुमार साधतो धको मारग
 मायल मोट खेजड माघै चड बैठ्यो । उगणा पग मगरा में गठडी अर
 आड लामै ढाळ माघै छूग मासर लुकघो भाकै । चौधरी कनकर
 कडै टपै जद खोज विड है । भक्चरैर भाजन ऊट नै टाम नैवै ।
 बुचकारी देर दोरो सोरो डायतव । चौधरी ऊट सू ऊतरै घरढो
 करटो चालै, आकडीज्योड डगर नै खर्च है अर सोजा पर जावै
 है । अचाणचके ही खेजड रै ढाळ माघ दीसी गाभा री गठडी छानी,
 दात पीस्या अर गाल छानी । कियो—अरे डूमडा ! नीच
 भाज्या ।’

पीरदानियै अगूटो दिवाळयो—‘ओ ले वडा ओ ले ।
 कोनी आबू ।’ जाट नै आई रीस ऊट न हो जठे ही गळै नीचै
 छोड्यो अर आप जूती खोदर खेजडै चण्ण नै साम्यो । जोर जोर मू
 दूकै है गाळा ठोक है । पीरदानियो हमै वटरी गाळ घी री नाळ सी
 समझ है । बिहाव है अगूट दिवाळ है—‘ओ ले वडा ओ ले ।’

चौधरी दोरो सोरो उव र खन जा पूग्यो अर लगायो सागी
 ढाळ रै हाथ । पीरदानियो सटकग्यो, थक्योडै ऊट पर घाल डाळै

र बांधर छिटकण्यो । ऊट गण्पायो, पीरदानियो पनाण पर भुरपो ।
 घोही पकड र सामो पुरपो । घागल घामण वट र गठही भाग
 घाल ली । नस पर हाथ देर मोरो भान ली । फीपां गीन गाव ही
 सौस घाम्यो । बोल्थो— बडा दरगा जात्र । दे बलामिय पगर
 उगर टिक्कार दियो । तपेड हाडां ऊट सागण ही पाछी पडछ र
 लीनी । एक द में तीगू पावडा जा लडण्यो । चौधरी ढाल ऊपर
 बठ ही हेतो मारण्यो— मरे ! पीरदानिया पाछो आया । बड न
 मल फोना घाल घेटीगा बाप । घरगो ही छोरो है, बी बी घू नी ।
 पण पीरदानिय तो पापरो चट्टो अगूठो दिखाल दियो । जू चौधरी
 सिसकारो नायर बिथो— ऊचो बड तल नै दल जा घन गिया
 सासी लख ।

आंधियो-पंगलि धो

प्राभै माघ धु मोडी रुई रा फमसा भूरा घोळा बादळ सीधा
ही भावै जाव है । घाट्या फाड घाप्या पण छाट तो उठर ही नी पबै ।
नीमी पर लाव सा बरसै तावडाळा इमी किरड पड जाणै काळो
उन्नाळो है । सावण मूको ही जावै भादवो घघावणो आवै है । फोगा
री मूकघोरी छड्या रो हळामतूळा सू सडोड ऊपड । ऊमस भापरै
सातै सास सू वसरायला घाटका रा कोयला कर काकरा उघाळर
जाना में गिलगिली सी भरै है ।

आधियो पंगळियो सून घर सू सकर बार घाया भर
धारलै गावरी गल्ली रै नीम री ठडा गीली वेळूधूड भाव गुडकगिया ।
सिसकारा नास्या, उबासी खाई भर बोल वतळावण करणी पळ्हाई ।
धमका पाय्या भर डसका म्याया पण उजड गाव म कण ही नही वन
छाया । लकोर राखता भर राखसा स रुखाळी किया करता, जका
माईत रातारात लदग्या । उवाळो धानग्या भर आधियै पंगळियै न राम
र डोरै सूता ही छोडग्या । कैवत है व 'वाळा रो क डर है वाळा रो
डर है । विषा बाळका नै लोक काळा स नी बाड सक्या । वैचर
खाया मऊ माळवै पटक दिया तिया परभोम म नाख आया ।

सूना सगडा १ घरी छोट्या बरा री तो बळ म कैता ही न हे ?

टोळी मासो जिळो करी घर मावळा ही नांवा म मर हाको मपायो । दानवा मिर घोदा कर मिया पन तेना री उगळी टही घना मू आन री लापटी मित्रो रियो । घोरा ८ ताता म, माय री ना रा म आधिय पगळिय री दुगी उरात्र मू ह्या म्या मूत्रग लागली । बरळ जरळ करती विरय बळ उरा, पन १ बण ११ ब ० जेता मिया रा भागू नी पू दया । मार्य नन पुन १० बारा मिया जकी वान आधियो पगळियो जाण्णा । आन रा उपाय मोरन लाग म्या । भरता क्या नी भरता ?

न करा रे भाई कांठिया ?

ने करा रे भाई पगळिया ?

पगळिय वियो— बापो घर माऊ तो रान र पन मऊ आनी उठ्या लाग । आपा न सना ही छोट्या ।

आधियो बोया— भाई पगळिया । पू म्हार म्णोळ बर क्या घर मारन वतातो २ । म्है तन लर भाईना र लार वानू ।

पगळियो वा यो— बाप तो भवा ही पण मां बाप आपा न ने हाय भाय ?

गान मू गनी कळो आधिय माध पगळियो चन्धो । रीछ वानरा १ राम घर भोला रा भगवान । घर बू चा घर मजला । आलता रिया । हागो नी नाह्या हिमस राखी । आगणां पिंगना चालता चानता बिघा र मारण म जक सुनी गाव पायो । गावरा माणस तो घणयरा रावसा खा नेवट्या तिया ऊररपा मूवरपा भूख र विज मऊ माळव भाज्ज्या । मुनात्र पटो भूत वम मिनस री नांव ना गडकडा भुस । पूव र सारण मू पगळिय री सुवारो बढी । मारण में लामी पसरि जाव मू टिपनो आधियो उळमर पड्यो घर

बोल्यो—“के है रे भाई पगल्लिया ?”

पगल्लिय बताई— बूच री लाव ।”

‘उन भला ।’ के परोर सरह देखी लामी पड़ी लाव नै
आधिये खींच लीनी पर बोल्यो—‘ड री तो मेरी तागडी करम् ।
लाव न सावटी नाके म बाध्पोडा कोस भायो । जद आधियो भळ
बोल्यो— इरी तो मेरी टोपी कर मू ।’ भूण उतार परोर काख म
दे लियो भर भाचा— भा ता गहारी माळा रो मिणिया है ।’

पगल्लिय न चडा परोर आधिया पाछी ही चाल पडधा । गाव
सू बढता ही अेक ब्याघोटी कुतडी री घुरी आयी । ऊढे दरढे सू
आखडघो भर बूरकूरिया बूचाया । आधियो बोल्यो—‘अ क है रे
पगल्लिया ?’

पगल्लिय कियो— ‘बूरकूरिया ।

“उन भला गहारी पू बरू । आधिय कियो तिया बूर-
कूरिया पकडर काम म घाल तिया । कामडो जच गियो, भटकर
भीर हुयो । घर सूचा । घर मजला । चालतो रिया । मारग में
अेक ॥ री घुरी आई । स री मूळ वातरी मुणी भर आधियो चीक ना
हूतो बका बोल्यो—“अ के है रे पगल्लिया ?

पगल्लियो बदे— से’ री मूळा ।’

आधिय किया— उन भला गहारा पटिया कर । बट्टो
भरर से’ री मूळा मायें में टाग लीनी भर दुर पडघो । बणता बणता
मारग में अक दूजो गावडा ओजू भाग्यो । ऊध उठ पगल्लिय अक घर मे
अेक बूढी डाकरी न विलावणो करती बँठी देखी भर आधिय न बताई ।
आधिय, पगल्लिय समेत आखो अटबर डोकरी र घरा उतारधा भर
बिसूणी मारण न बठ्यो । डोकरी आपर घरा बटाउ आयोडा देखर
पाणी न चाली भर बोलो पर री स्यात राख्या । मू पाणो रो घडो

मे घाऊ हू । पगळिय ह्वारो भरघो, डोवरी गिर माय घटो घरघो
 अर आधिय घर में सोपा फिराळा सर भरघो । छा रो पितायणा
 थो परोर— थो के है रे पगळिया ?'

पगळियै कियो— छारो बिलोवणो ।

आधियो बोल्थो—'उनमना मररा दूब नर । घाता
 धोजा र माय बिलोवणो भळे माय मार पगळियै न काप बटा
 लियो घर आगनो पना नडो कियो ।

उज्जड मेछा भूना घर मिनल ना गुणार्ह रागस घर गर ।
 मरी रो हळो रागमा रो गूळा, गावरा गावणा नी कर दिया ।
 मिनल छा नवइया तीन ग काम तवइया । रागसा री जमात जुगत
 सू न व है अर मावळा माग मलादा उहाव । घाटा दीड घर
 फोडा करै घर दूर दूर री दूबाना फाड रूपाव है । रागू छाट्या घर
 घोरा घोरा पर सात्था कतार सा वगै भूता री लगर सी लगै है ।
 खाड रा कापा अर घी रा घडा री रागसा रै घरा अडाभीड होरमी
 है । सीरा भोजन राघ मोरम आव आधियो पगळियो हापरा सा
 मेल्या सीधा जावै है । रागस आपर आयोडा बटाउवा न डेरै मू बला
 वण वेगी नीगर है । लारै मू आधिय पगळिय न सूनाल लाध जाव
 है । घर रो कूटो खोनर माय बठ ज्यावै घर छाडी भोगळ जड लेवै
 है । आधियो आप रो सारो भार उतार परो थवपोडो गुडव ज्याव ।
 पगळियो होळ होळ रागमा रा रा घोटा सीरा मावू मळजाव है ।
 भूखो मरतो सगळो मरजाम सामट लेव है । ऊवरयो सूवरघो भळे
 आपर वेगी मृणा खचूणा में लको २ सोव है ।

आधियो बूळ है— भाई पगळिया ! भूखा मरा की
 सावण न है के ?

पगळियो बोल्— आटो पठघो ला धो है जका रा रोटिया

पोज, तू दहज रै किवाड सार सिरदे परोर सोज्या । कूटो काठो राखी तकडो रयी तिया दबडक मारी । राखस घर में आयग्या तो घापणो अक गबळको घर मटको कर जावला ।” पगळियै परात में घाटो ओसणर घूल में बासते जगायो इत्तै न ही तो बाग सू राखसा रो बोलारो आयो—

“मायनै कुण ?”

आधिया पगळियो समर बँठ्या भर जोर रो दाकळ सू पढ उथळो दियो—

“बार कुण ?”

डरता सा राखस बोल्या—“बारै म्ह राखस !”

मलकार सू—“मायनै म्हे बडवाखस ?”

राखस होळसै—बडवाखस के कर ?”

सामा बोल्या—(चिरडी भीचर) ‘राखस के कर ?”

राखस—मिनसा ने खाव ।”

बडवाखस—(दोनू दात भीचर)—‘राखसा न खावै ।”

राखस बोल्या—तो दिखालो धारो काई सैनाण ?” जद

आधिय पगळियै रै किय मुजब साल रो सिर सू ऊंची बारी सू लाव नै बारै पटकी घर कियो—जा देखो म्हारी तापडी । राखसडा चकराया । इत्तै न ही बारै खन कोसडो जार पढयो घर सामे ही छ थावळी उवाज गरणोई—आ-घो म्हारी टोपी ! भच दा देणी भूण भळे बगायो, जकार नीच अक दो राखस आयो । आधिय बतायो—‘ओ है म्हारी माळा रो मिणियो !” राखसा न घूजणी छूटगी । जित्तै नै ही बारी सू से रो सूळा राखसा र खुभाई जुभाई तिया चपी, जकी बिया रै हाथा पमा म गुडी बडो भर टूनी । आधिय ऊपर सू बुकरिया मळ पटवया घर पटिया तिया जू वा रवा रा नावटा सामे ही बताया । उपरोयळी छा रो विलोवणो खिनायो,

गल्लायाँ घर धाँप रै भूख री भाग दिग्यायो । रागमा रै होन माय
पनी घर बडाई आमी । हुन्छी घर पण लागे ॥ घरै भाग बार्ने
ऊभा टर है । छेउट्ट बरने छानी बर परो गल्ला री बारी गल्ला भीन
रै गारै वेई घोडी घोडा मण्णा घर बँई उपर चप्पा तिया गल्ला रै
मण्णो मन् माथ ऊचनी थप रागग बारी म मूनी धानर गल्ला मे
दमन लाग्या । जब दमन हो माघिय पगल्लिय री सदा दिग्या ।
पगल्लियो रोटियाँ सबतो थका भोल्पो— उपरती समीक नागनी
(रोटियो) ?

माघिय भूख मरत गिरडी भौनर बियो— होय मू तो
सगल्ला ही खानेगू र । ' खोर न पानवी खात्री ही धाँपो । रागमडा
भीन रै सारै मू बडाएड । नगानड । पट्टया । बोधी मू आग
अर थो थो मू भागै भाज भीर हुया । पत्ता तोड रा गिया । मारन
ही नी भाग्पा । देग्या लाग । शेतीसा अर सडी । सावरियो
सबलो हुय ता अबल्ला हुवो अतेक ।

घाव मेँ घोबी पक्छोड न जीयो अर बालक न बोबो भापे
ही आन्दाव जिया ही भाषा पगल्ला न राखसा री भेल्लो करपोडो
घन हाप धाव है ।

माघियो आछो, पगल्लियो पापी घन घन मोबल्लो पण
दिवमा न धापी । आछो ऊजल्ला खाव अर भोज उडाव । माघिय न
मू रै ही परचाव, मारणो चाव । जाणु ओ मर ज्याव तो मूँ अकसो
बैँठी खाऊ । के आटो फकाव बढही बाटो घणाव । पण चप्पा कर
अर चूरमा जीम । एक दिन आघिय नै मारण खातर पगल्लिय न
दाव नाथ जाव । एव बाल्लो जगे साप धाव अर बनकर नीकल ।
वी सरप न पगल्लियो दोरो सोरो भार नव है । सागोडो काटर तेल
मे तल्ल मिजाव है अर आघिय न आगला घरा मेखण री जुगती
जचाव है । आघिय न पापड बडी रो लाग बताव अर आज घपार

जीमावण रो कोह लगा वै है । नाग ॥ छमयै "तुन चाडै अर देगची
ठकर घोडो घाडो हुज्याव है । लगडिया नीद म लापालोप, पगळिये
नै डर ना बीरो ही कोप ! भूखो मरना भाऊफा मार है । हाडो
ठाकर ठिगावै वरतम माढा गिडाव मचकाव है । नाग हाडो देगची
री दकणी उघाडै भर बाफ में भूडों दे परो सोरम लव । साई रा
सजोग मिलाणा हुब तो जिसरी बाफ मू धाधियै री आस्था उघडज्यावै
है । सरप न मीजनो मेवर लूमियै माथ भूज मर है भर नीदा म
मुसाबिनै पगळिय रै बडत र, घुरव में नात री मचकावै है । लात
रा पडता ही पगळिय रा लूना पग सीधा हुज्यावै । घोखीतरा चालण
नाग जावै है भर आपरा सूवा मु ग्याळका पगा न देवाळर आधिय न
कवै— ओ के है र ! आधा ?

आधियो दगची कानी हाथ कर परो पूछ है—"ओ के है
रे ! पगळा ?"

पगळियो— मू तो धारी आस्था करणी जावै हो ।"

आधियो— 'मू ता धारा पग करणा जावै हा !'

दोनू राजी, काई ना नाराजी । जोव जुवान हुग्या, कूडही
हाडो लात ताव भागी भर धन रा घणी वणम्या ।

मेह बरस्यो जमानो हुयो । मळ मयोडा मानवी पाछा
मुटघा । बेती करी तुलर भीपम्यो मोठ-मतीरा रा दिगला लाग
गिया । कीनै ही बेटी चनै आयो कीन ही बेटी चेतै भाई । कछ ही
गुगार्द री ओळ करी भर कण ही मोट्याग वगी मूला धोयो । पण
साची कहीजै— बेटा बाजरी रा है । बाजरी ही नी जद पेटा रा ही
मासा पडग्या हा, बेग कीन चैन भावा हा । केइ सूता छोडग्या कई
वेचर साग्या । क्या न र में डबोया कई घरमाई में द भाया । आप
आपर डाल री ही कास राखी । जद हीओ काळ बच्चा लागो

वाज्यो है । स्मृणा मिनसां भुलार घापरी सुगायी न घयी, मोटा मिनस सुगाया र हाथां मू ऊमर भर रा हाट्टी भोगलिया मड्या । इण तरा मू भासा परवार दुरमय बाळ री काट-बाड मू सेरु खाई हुया । पण भाधिये पगळिये रा मा बाप तो सजोड घाग रै गांव में पाछा बडघा । हाथा हळिय मू मचवार गता करो निनाण बापरी निघा रात दिन घत रुखाळघो । लायणा करो, अर लळा कातर माठ बाजरी मू घान री कोठी भरी । घर र तिला रो मळघो लेल, गाया भस्मा रो धारघो घीणो । पण निपूनो घर सुनो हीणो । रात दिन वेटा नै चेत कर । भाधिये पगळिय म मूरै सराव । पर । भाधियो पगळियो बठै ? जद ही कोई नाँर गादडा ला पीयो । हाडका ही गमगुदराया । मा कोरा तिसकारा नाव । बाप खाली हुडरका आव । सुरत घाग मान फिर सपना आव है । पण निजोरी बात ।

मरद मल्घार दालद चल्पा । भाधियो पगळिया हुया मावळ वण्णा कमाऊ अर लाग्या घन भेलो करण न । कारा ही बळद पव ह्या कीरा गाडा लाया कीरा ही बोठा फाडया कीरा ही गाभा मभाया । सोनै चाणी रा जेवर नगनवण री चोळया, बीटी छल्लै री बुगचडया अर मोरा भाज री पेया छल परीर घरा लदा हीनी । ऊटा पर पातळिया पलाण माँरा घर वल्पा । काटवै कसीद री भूली अर ऊपर घातिमा घालर टिचकार निया । हिणटिणावता घाडा सार खव लिया । रणभुणता रथ वल्पा समत जात लिया । हाथा म कडा कठा मे गोप खव दुनाळी वटूक अर गळवड चांदी रो मूठ हाळी तरवार म मुषमनी बाळ री ओथ । गूटरा पररा राजा रा कुवर सा गेल वग हा ।

बादस्या री फौज सी घाल । गाव घणी री सुवारी सी नाकळ । विणज्यरा रा भरी बाळद सी दळ । घाघण दिनग रै पडाव म पातिय राजायती जमै । पार रो परवर तम्बुघा रो इतजाम,

दूर दूर तार्द डको पीटीजग्यो । आग भू आग सघ री टुलबग फूटगी ।
गावा रा लोग मारग मे सामेळी आव, देख देखर जी मोरो करे ।
मावा मायो भुवाव म्हार ही इसा वेटा हुवे । सुगाया कुढे बव — म्हारा
मोम्हार ही इसा वख । बना लोच म्हारा ही भाई इमा खिल । भाई
मोच म्हान ही इसा फूटरा वीरा मिले ।

सुगचा सुगन बताया, जोतवचा टीपणा फळया । भोपा
मिर भुवायो, पडा परचो दिरायो । आधिये पगळिय रो मुदो उध
डियो । माईता री सोन चाणी रो दुपडियो । भाजता नासता हाफी
जडा दो भिनख आधिप पगळिये र घरा बघाइ नवण न आया । सुग
री डाळी टागी भर बोया — थारा बटा घरा आ गिया है ।' मा
थोनी — म्हारा वेटा कठ आवा भाई ? बापडा आधा लूला न कदे
ही कोई जीव गिनावर खा पीग्यो है । उघाईनाग बोल्हो — 'ब सा
दोनू दूधिया जुवान बण्णा भाव । सोन वगो सरीर है कवन वरणी
काया है । लूला है न लगडा है, आधा है न पगळा है । भडगा
खडवा री मामा ताद लघारिया है । मा र मन म ठडा वायरो आयो
सपने रा सुख आलरधो भर बाछळ विरख फूल्हा । बाबा म दूधरी
धार कडी जद ऊवकी भर उपराड चनी ।

उद्यम रा प्यारा, माईता रा खारा सकर री उजीर, हिम्म
तरा हीर आधियो पगळियो डावर नैणा भटावरा बणा कौडभरघा
आया । हाफी री तरिया भूमता भावता घर मे बड्या । मा आरतो
करघो, बाप मिर बुचकारघो । ऊजड लेडा मुडवस निरधनिया घन
होय गयो न ओउन बावडे, भुवा न आने बोय ।

मैं मर जाऊँ जद धारो के हान हसी ? बीग रिपियाँछी चीज न ब
 धाना में न आसथो । रासथो करना न धर धा धमन स्थान घणा
 चित्तारम्या । (भारमी न अर हाथ मू ठूनी कर परार) धो का
 तो बाद रो चदहलियो, का वता सूरज नुइयो । है जवागना—का तो
 बाद रो पूरो पाठो बटो चदहलियो है का धानन सूरज धधुरो गरम
 मास थियो है । गुवाळिया न ग्यान धर म्यानी धादा जवा सु धणा
 राजी हुवा अर अंबड धा परा पाछा रोही न टुरधा ।

पण धूमकुभावजी न कुण भास ग्याण देव हो ? जेक दिन
 भोज केइ गुवाळिया धरा आ बैठ्या । बारण में बडता ही हेना मारधा
 अर बारला भाचा मास सट्या । धान तो धूमकुभावजी सागीन
 लाल हुया । हाथ में आग्या आपो लो बठ्या । बोधा— के
 बल्लग्यो ? धारै ? धो जाणाक नी ? का कीरो ही धान रो नास
 करो ?

गुवाळिया हाथ जोटधा दात काट्या अर अंब मिनखा र
 पैरण हाळो नट्ट रा धोनी मूषणो दिताळता यवा बोधा— स्थान
 धो रोही में काई लाधयो है ?

धूमकुभावजी बल्लन भूजन मूषणो लवण न हाथ माळो
 भर कियो— धान का जाग्या हा ? म्हे मर जासू जद धारो के
 हाल हुमी ? किया नण दण वग्यो ?

गुवाळिया बोल्या— स्थान कठा इसो चीजा रो । म्हे तो
 खोड में फिरनिया जावक बागदा मिनम हा । स्थान बतावो—धो
 क से लो है ? के मयनो है ?

धूमकुभावजी मूषणो (पायजामा) टटोळयो चोखी तैरा
 निग करी । दोरी लोनी लामो करी अर तणकाई । देखो भाळी भर
 अटकळ उपार् । पण वात बगी सो नी जचाई । जित्त न गुवाळिया

भले बूम बैठ्या ! कियो—बूमबुभाकडजी—“यो बाऊ है ।”

बूमबुभाकडजी आपर माथे स्थाएँ पण रो मोड दिवाळना थका बोल्या—“का तो बे खणा री कोयली है का बई (जेली) री म्यान ।” का सो दो खणा वाली आर्ट री कोयली है अर का जइ री म्यान है ।

गुवाळिया बाल्पा—हा ! हा ! ओ ही ! ओ ही ! वस आ नी ! जब बेगीतो म्हे सोम भाज्या भाज्या थां बन आया ।”

बूमबुभाकडजी बोल्या—आवो ! आवो ! जी आवता न ! या न आवता न कुण पाने ? आवणो जावणो ही तो वणायो है । मीर के सांगे चालसी ।

अब तो बूमबुभाकडजी री अक्ल री बात च्याह कूटा मे फलगी । आसा पासाल बनल गावा रा पाडीसी गुवाळिया ही कोई म्यान तिथा म्यानाली बात बूमबुभाकडजी न बूमण खातर उफण्या पाणी पीय ।

बेवड रा गुवाळ उजाड मोम मे रळ जूनी-मूनी जगाजोव घर जुळे घुळे हाथ धानता र व । बेवड खरक मे बठा दव घर ठाला ठामो खावता फिर । सेता खोडा तिथा ऊअड खेडा मे खडभडै । अक तिन कठ ही अक टूटडा सो तदूरो हाथ लाग्यो । जर्मे मे तार न खुटी सफा रदखल खोलो पण बिया न तो मजो तिथा तमासो हाथ भाग्यो । मिसर भवकाव साध्या नै लिवाळै घर गडिया सू मित्राव । जागै न वृक्क समुक्क न सूम्मे अचू भो कर है । सोच—गडिया घणा ही बाटा कामडी भोक्ली बाढा अर पळूड डाडा ही डाडा रयावा हा । पण ! रसी लवडी तो बदे ही नी देखी । कूकर ऊपी है किया वणी है अर किसीक मुताळखी हुई है । बाटा न गाठ अली न आट, जाग छनी छाटर छोली है । दाम तमाम बेवड हाळा री ज मरघा सोच घाण्या पर तदूर रो नाव कोई ही नी वता सक्यो । जद बोला—

चांगो बूमबुभावडजी सन चाना अर इय सोट नै निखाळा ।

बूमबुभावडजी उफोळमस । नोकदार — ती पैर घर चौकने भान चोळो राय । वत्तादार ध ती बाध चादरा लपट्या गप्पा नाचना फिरै है । राय गये न उधनी दव अर भायाळा माथै आपन मोटो मिनस जताण रो बाक राय है । पू छी हाळी जबां ट्राटवी दाडी, माथ साफो मू छी व छी हर वयत आट्या रा भटरका करतो र व । पा म कया कड्या म योती भागळी म बागे, ताण्डी खोळी आपरी पाळी पर उळी गोळी जाई । गुवाळिया न तदूरा तियां मामा पगां आपतां तले जद फरर दुप्यो हो ज्यास ह । व नै वठ्यां मिनसा न बरै है — व बतयां रागी पानां घर री काम करा पारको । पिता दिन निमन्या टा नी । आपतां मिनसा न वरर — ५ देखो ५ आया, बाद न रो पचो पपाळ न परर ।

गुवाळिया — बूमबुभावडजी येत म म्हान जब तकडा लाधी है । जकी बठा बूबरकी है ? तिर माधो हो कोना । छानी मू छी चीन्णा चट्ट है । अर — ।

बूमबुभावडजी छनळा हुना यवा बीच म हा बोल ज्याध है — हुवा ! हुवा ! रणदवा ! रवणवा चारी वात । घणी मुण्णोडा है । अन भनायो वगी मी यनाय टाळू । वना बनूर चारो छुडाइ । गुवाळिया ह्मयो — उदूरय न बूमबुभावडजी र भागै कर । बूमबुभा वना तदूर न हाय म तर उ न वुन फोर अर च्यार मर सू देख है । गुवाळिया वना उरत पास सू पकड है ।

य र नाट म्मा पछ रोगी रै घरहाळा घाई रा दांत दमतां हो दगळ अर घान री बानकी बतार दुकानदार पारखी र मनहाळी वात बूजगी चाया कर है । तियां हो गुवाळिया बूम बप्पा — ' बूमबुभावडजी आ तरगे बाळ काम थाव ? '

बूमबुभावडजी इत न हो महीक हा । जियाल कोई सासू

आपरी बहू रो भोली बात भाय बोई न बोई रोव गठितो हो र बै है,
 बियाँन ही बूमनुभाकडजी गुवाळियाँ नै मु छट गळ्या ठोक्णी सर
 कर लेनी । कियो— बार भाईता र भाड म काम आव है । जाणो
 ता की बानी । आ (तटगे) का तो वरखागी दवता रा घुपियो
 वणायोहो है घर का टगडे रो हाना है । खावग टुष्ट देवताँ न घुप
 खवणो पट जद इयै धूपन रें चाई पामें म धूप तिथो गारवत्ती घाल
 अळगै मू हो खे दव । का पागेर न हानी दवण भ उखत पर काम
 पडै जणा २५ र आमीनलै गोलि पामें म मान भगद घानर दाड परा
 कर ही आपर घर खट्या ही आगलै रो आली यपाली म सिणा
 भेवो । इतो ही को जाणो नी अकारो गारा कर्घा पार पडमी ?

बूमनुभाकडजी रो इसी अमोन्न अजल रा वार्ता मुणर
 आवा गुवाळिया मायलै लाड-कोड मू छटलता दवका बुदना आप
 आपरै खेबड म चाल्या । माग म खेन हूँ सामा दान काडता राफा
 सेलता, बूमनुभाकडजी रो जै बोपता यवा खा न पकाय मायै
 उठा दिया ।

पंचमारखां

सत मोकळो मोटो साय दोडो खोड ही कबज कर राख्यो हे । ब्याह मर खुल्लो भर बीचकर एक भारग बगतो हो । पण गांव र एन होसो र बारण बटाऊ आता-आता रता निया खेत म पालते पालते उजाड कर जाया करता हा । कतारिया भर गुवाळिया रो पणो मोटो दुख हा । काकडिया छोटता न मतीरिया, कडे, कडे भेळ वाड रा ठोकाक भाया भस्या ही बाड निया करता हा । सुगाई टाबर री तो परवा ही नी राखता । जक वेगी ही खेमल पुरलिये री मा खेत म कऱ्ही अकली ना रती ।

ममल पुरलिये री मा छाला भर भर वेगा वेगल्या । पून सानरी चान, अकरगी माद तो उ पण नाया । खेत र धणी झळ म मोठ उडावत आपरी चौधरण न उतावळ-ताकड दी । भळे इसी धाळ (पवन) नहा चाल-ती । बगामा काड-नूतर घरो जावो । आया गमा अपार खाग्या आगलिया । माठ काड लेवा नीर री घट लगा देवा पद मा खेत पट्या आणी कर देवा । काई आवो भर कोई जावा । टाबर झळ बट्या नीरो दधाळ बोकरसी । पटक र बीचाळ बीचाळ फिरणो छूट जामो ।

चोघरण कियो—“अकरगो काम तो हुग्यो । मोठ घरा ले चालो घर नीरो ढक दघो, होळें होळें सजास्या । दिन भर म उण नाक्यो, नीर रा दिग्ग लामग्या । फळया रा दिठम चढग्या ।

जाट कियो—‘इया ही करस्या !’

इत्त न मारग मू अक ऊट चढ्यो सिफाही आयो । जाट रै खळ म बियै बढिया चारै री घड (ढर) पडी देखी घर भापरै भूख ऊट न चरावण खातर जी चलाया । ऊट नै खळ खानी मोढयो घर मोरी तीली छोडर चारै माय ढवो दिया । जाट किया—‘क्यू भाई ? म्हारो चारो क्यू सडावै हैं ?’

सिफाही कियो—‘म्है राज रो सिफाही हू, मनै खुल्ली है । म्है रयत री चावू जिकी जिनम जबरन ले सकू । कोई पाली तो राजा नै खबर कर घ्यू । राजा जी निय (पालणियै) आदमी नै बनारं जरवानो या बंद कर देवै । नही मानै तो मनै पालर देख ।’ जाट नै जतायो ।

चोघरी कियो—‘राज रै सिफाही न इत्ती वाता री छुट हू ?’

सिफाही कियो—‘हा ।’

चोघरी वाता वाता मे ही जाणग्यो के वातही सफा धूनी तो कानी । जद चोघरण नै कियो—‘धान राड कोचळो म घाटी म्है ही राज रो सिफाही वणस्यू । मजा कर स्यू घर गावा मे फिरसू ।’

चोघरण कियो—‘इया सडाखडी के सिफाही वणस्या । सेती रो काम सामत्यो, घास फूम घर धान घरा ले जावो पछ मना ही वण जाया ।’

चोघरी बोल्थो—“कीगो मू तो अवार ही जास ।”

पाच चार दिना म खल्ल खेत रो सारो काम सल्ला लियो । मारग बगतो सिफाई ही दूज दिन आपरें पापे पु ये लाग्यो । पत्तं रुड रुड बासो गियो । पण चौधरी र मन म सिफाही वणनं वाळी वान घर करणे । मोठ वेळ्या नीरो नियो लुगाइ टावर सार्ग निया घर राजा रें गाव गियो । दरबार म हाजर हूयो नौकरी री घरजी पेस करी । राजा जाण्यो कोई वार राजपूत है । जक वामत नगर म घर दिसा नियो घर ठर जाणु रो हुकम फर्मा नियो । भल्ल क चाहिये ? भिर मूजग्यो । करडावण म छत्राजग्या ।

चौधरा नेतो डगनियो डिनाण पुवान मोटा घर पोटा सा पण हाथ तिया काळो-नुरा डरावणा मिनख हा । बडा बडा दात हप रा दिवाळा भून प्रेत री मूग्त न नी रो छाळो हो । मण्या म भागळो पण काम म सफा पागळा हो । मूकी घड लडू-दू यग असधी जगा म क वडाई दग ? आपरा सुग्योना सा हाथ पण पोटा परा दात बार बापपार भात्री री दाकळ मारतो जणा सोप तोट पोटा हो गाय करता ।

एक राज चौधरी नीतरा बगी राजा र खनं जावण न भळे ह्यार हूयो । जं पागल्या हमी टळा म ल नियो । नियो— भाई गता दम । पार घड आता ते राजाजी राजी हो परार घर वता नियो घर गावण ॥ समान भिवरा नियो । एक म टावर टीकर जव पग वग्या । अ म वता पारी रीता ४ वार ही हुई है । नही मा तन का पूजा ते कोनी । राजा कटर कर मिनख म पिदाण है । घर भळ जाणरोर पाग टका म नौकरी माग । पारो नाम ही मग सिया र जागा चाय । राजा न नडा रो पणो दर रक्ष है । पार त्रिम पुवना रो मोकळा चाव कर है । वगा यो दरबार ॥ पूग घर मागे नौकरा माग । भगवा करयो तो फौज रो मनापती वणा देया ।

चोपरी रै अ स बातें जचगी । वो समझ नी सक्थो के
अ पाडीसो त न अठै सुँ काढेणो चावै है । घर बार खोमणै रो
जुगती सदाव है । पण वो ता वँण रो बोन सो तुरन्त राजा रै आगे
जा खड़ा रिया । राजा र वृभर्ण पर कियो—‘अनदाता । म्हैं सर
धीर अर भादर मिनल हू । मर्नै काई माटी फौज म लाख टकाळी
नौकरी दिरावा । छोटी नौकरी नै म्हैं हाथ नी घालू अर बड़ी नौकरी
बिना म्हैं रो पार हो नी पढ ।

राजा जानिया कीरा ही पोगायोडो है, तो अेक बार आपण
ही थोडो ऊँचो नीचा ल्थो । छेक्क राखणो ता है ही घर फौज म इमा
हो मिनला री जकरत है जिका आपर मर्त अर ह कारो भरे । राजा
कियो—‘कोइ पारो मोनो किरतव तिथा काइ बीरता रा बसाइ
वसा ।’

बताव के हो ? सिपाही वणन री जी में आगी अर आ घम
धयो । कीं जाणै तो बतावव । की करै तो कवक ? बस । ऊप
रनी जाड ऊपर अर नीचनी नीच । सेतिय कान सू तो बार बगडोड़ी
ही । लूटो सो लडो रियो । गाव में घणा गंधा मारतो पण अठ ता
राजा रो नज ऊपराकर फिग्याव ठा नी । उथळो नो आयो । जद
राजा कियो—‘जा म्हारी बात रो उथळो परमू तार्द द जार्द नही
तो कद में नाय देवू ता ।’ चोपरी रा कान खुसर हाथ में आग्या ।
नेण मू दणो बघव्यो । घरा आपरोर आपरी लुगाई न कियो—‘ओय
राड । अक्काळ खोटी हुई । अर आपा अठ नी रवा । राजा कियो
है का ता काल पारी भादरी री नाई बात बताग्याई, नी घाणी में
घानर पीडा दस्यू ।’

लुगाई स्याणी अर समझदार ही । बोनी—‘धीरज रामो कोई
बात बोनी । किस्ते इयाय करयो है । भागी ता नौकरी है । रोटी
पोई, चोपरी न जोमाया अर भाँजो बिछार सुवाण दियो । पण सेठ

रो निकल्यो चेतो ! नींद गई सारसी गड्यो ! मूतो सूतो मुळक
मुळक भाव कोइया फोर घर बाढ है ।

चौधरी रै मानै सार रात र रा योड दळिय रो एक हाडी
मेनी पडो है । हाडी ढक्णी सू ढक्घोडो तो हो पण ढक्णी सबड नही
ही अधवाणी भी हा । ढक्णी रै सारै कर हाडी में मागी बड़ नीसर
ही । तित री निजर हाडी खानी गई अर मागरी जाग पडी । रीस
में आपर हाडी पर मुक्की मारो । मुक्की सू हाडी ता फूटगी पण
साग क्यार पांच भाखो ही सबडोजगो । चौधरी भाखी भरघोडी
देखी अर मुळक्घो । भाखी गिणी अर पूज्यो । बोल्हो— भेरु मुक्की
में पाच । एक मुक्की में पाच । सुगाई भाई बात बताई अर पूनर
डोव हुयो । तुरत राजा र जन जा पूग्यो ।

राजा पूछ्यो— किरतब तिथा बीरता री बात बतासी ?

चौधरी घणै धमण्ड सू कियो— "बतासू ।"

राजा— 'तो बता ।'

चौधरी बोल्हो— मैं ठक मुक्की में एक सार्न पाच जीव
मार नाखू

राजा— जे नही सार तो ?

चौधरी— नो मार तो कोर काम पडै जद मन आप
बतलामा अर देखा कित्ता मार ?

राजा र सोळ आना वान जवणी । चौधरी न नीकर राख
लिया अर फौज रा मोटो आदो मुळा दियो । 'सागो घर में रो
चीज वसत रो की पण काम पड जद तुरत हाबर हो जावो ।'
राजा रियो चौधरा ह्वारा दियो अर आप आपर काम जा लाग्या ।

अक समय री बात नगर में पाच घोर दिन पड्या । चोर
घणा घरफोहा कर अर घाहा दोन है । कीरी हेलो फाडै, कीरी

तिझूरी तोड़' तिथा कीरो ही घन बाढ भाजै । घाणाळा गोज घाप्या,
चोकी गळा सोध बावधा अर काटवाळ र नाक में दम घागयो ।
चोरी तिन अेक दिन ही खाली जावै नही अर चोर हाथ भावै नही ।
वात राजा र भागै गई पुळम हाळा साची वही । 'चोर पकडवै नही,
मर पच खप्या पर उपाय नी चाल । ऊभो पोरो लाग कोटवाळ री
गमत आखी रात जागै । रात आग्या माखर कड पण पार पडै कोनी ।
अेक न अक घर बाजळ घाल भी जाव । अेक नै अक भादमी री
रपोट आ ही जाव । हजर म्हारा तो हाथ पाघरा कर दिया । आप
कोई अटकळ कमावो दूजै ही जावतै मू चार वेगा पकडावा । ना तो
नगर नै धोषो कर तैमी मर नै जोजरो घालर उवाड नाखसी ।'
कोटवाळ राजा आ हाथ जाडर अरज करी ।

राजा आपरें ओददार फौजरी अफमर (चौधरा खेत) नै
बलायो अर नगर में चोरी होग वाळी भारी वाता समभाई । चोर
पकडन री ताकीद करी अर दो दिना री समै बखस्यो । अफमर
हकारो भरघो अर आपर मुकान न पाळो दुरघो ।

ओय राड ! आज मरग्या । ' चौधरी कियो ।

' के हुग्यो ? चौधरण पूछघो ।

बोन्ग्यो— हुग्यो जणानागो भोड ! तेर तियरी फूँडा है
के? सर म चाहिलग्या । घाणा तमील अर कोटवाळीहाळा लम
मरघा पर कीर हा हाथ नी थाया । सर म खळवळी मच रयी है
हावो हा रियो है । सगळा री हार है । जद अब राजाची मन बनार
दो दिना र माय ही चोर पकडनै रो कियो है । नही तो बंद कर
त्सी ।'

चौधरण बोरी— तो इमी क वात है ? आपा पलो ही
ठोका द जास्या । दो दिना म आपणो भाव नडो लस्या । छाओ इसी

नीकरी नै । कूनगा अफगर बण्वा हो ।'

चौधरी कियो— हुवा तो !

तिन बिसूज्यो रात पडा भर अफगर र घरा घाला मनी सरु हुई । पई पेयटा भर भाख्या बीटा विमतरा बाध राख्या घर आखी चीज बसता हाथवसू कर सीना । जीम्या जूल्या घर टावरा सुवाण्या स बाम अघार मे ही सुवारया । गुडरी पात चाना चूरमा चूरणो पछायो । सैय बामा र उठाव पटन म अक्का चौधरण पात री पूरी निग नी राख मकी । पात म अक काळो माप भा पडजा घर मीजन्त गुड म लागालो घुळ्छ्यो । रसर सार्न जर अन्ना मक हुय्यो । चौधरण गिद म कुच हुयोडा गुड री पात छणी कूमका घर मापरी हड मकळ परिया बगार्ई । दल्यो न भाळ्यो पात मू मोकळा चूरमा चूरयो । पोडिया बाघर मैल्या घर बाडा घाल खागी बरगु जातर माचै माचै गुटी । जाभरव टुरण रो बात त ही । आज रोरा रो ती अठै भागी हो । सोपी पड रो बड्या अर बोल्या— भाई बाज ता सुगन लेर आया हा । चूरमा चूरेडे माल पत्तर बाधेडा राम नाधयो । कर्ममा जीमो अर उगावो । हाथ साचा पड्या है । पीटिया खाया घर पोल्या बाडा पड्या (माया) इय घर में तो दिनगै ताई काद नी हुया खडजा ।

सूरज उग्या चौधरी बान कटकडार उज्यो ।— ओय रा भरग्या ।

बोना— के हुयो ।

चौधरी कियो— राजा कद कर देसी ।

चौधरण— तो अ कुण पड्या है मरेडा ? नै दिया चार धोर रो ठानी म्हाल तो अ ही लाग्या है ।

'ता हुवा —चौधरी कियो ।

सिफाही आया चोर भाग्या । चौधरी साधे पड़ी पाच मुहटा रो लाम यता दीनी । चोरा न भोळख परार मिफाया मूट में भागली धानी । बोल्या— आपा तो आस्ता मिफाई चोरा न पकडणी बैगी भर पच गिदा पण ह्या तो अक दिन में नी मार नाह्या ।' बात राजा रै खन गई । राजा पणो खुसी हुआ । चौधरी न घरा मोवळो इनाम भिजवायो भर पचमारखा नाव पक्की करायो ।

कई दिना पछ नगर में अर मिनख खायणा सिध आवण लागयो । सिध रान पन्था सर नै सार आव घर मिनखा रा नुक्माण पुगवै । कीरो ही गार न आव कीरो ही धन पसु गा ज्यावै तिना ब्या रै चाट पट पूचा दव । दाता रै तोही लाग्यो हाथ भाणो दोरो हुग्यो । आपा अठोनल दहा तो कान बगनल पाम । गाळो गाव न पकडाव । आख नगर न ओटा नाह्यो मिबारधा रा पग पादा पडै सार कवाणाला पारा सकै तिना सरवार बरछपा हाळा बागवा सा गुमिया है । सिध तोडा पना राखी है कूक मचा नाली है । बात राजा खन गई । राजा पचमारखा नै बुरार सिध मारणी रो हुक्म फरमायो । पचमारखा हा भरी घरा आपो घर आपगी जुगाई भाग गरलायो । बोल्या— राड अयक मरग्या ।

‘के हुग्यो ?’— जुगाई बियो ।

“हुग्यो क आजकलै नैर में अक सिध आव है । जक सू स सिवारी आना गाव है । घणा उगाह करे पण कोई नो पकड सकै । सिध न मारण बगी मन हुक्म हुआ ।’

तो क मिया मरग्या भर के रोजा घग्या । के आपण अठे रो पट्टो है । जाभरक हो चड चागो । कठ ही ओर पूर पटक स्या ।’ जुगाई बव ।

‘तो बायो टीक’ पचमारखा राजी हुयो है ।

राज पक्षी पंखधारणा न पुरा नहि नहि आई । धर्या रो हा
 पू नरलो धार्यो । जिनम नर भार बांधो जगधारण सार ही जग
 सदन बागसे घाग गुहा घरों में गू गढ़ा बाई गरीबो पकड़ स्यामन
 न गियो । गिण बाप रो धानर नला कर अर पुत्रेइ नमस्त में
 घाड़नेइ कर रियो हा । घाग भीष मूँडा भाव गुना हा । पंखधारणा
 भजन र सार गू जार जुन जा भाग गिया । निज भाग में पागो ।

जाण्यो व ज हुब तो घो बाई घर गू ही बजगा जाराव है ।
 पचमारता पच नाका बाबा में मारता पीहर पीर पर च बाधा अर
 कोरडा रा गरीब चणना मड कर गिया । गिण र धर्ता रा गरीब
 पडपा ज बा बापहो गुगो बावलो हूर भीर हयो । पंखधारणा क
 बाध दीगो ? बागो लडवार गु र बाध दीनो घर आप रा सुगई
 न जगणी— अ ! ममल पुरसिये रो मा ! बार घा, मार स्या ।
 अक गयो पकडर स्यायो ह । उवाळो थामा ।

बोनी— राम निकळ्यो व ? आहू तो सोरो ही पचपा
 है, डरा कीनी के ? भाव पाट चानस्या । इगा ॥ उवाळी में ऊरणी
 है । थोडा सो जावो ।

हुवा तो । 'पचमारता घाडो हूयो । बापारो तो फिरयो ।
 दिन नड भाया जद राज रा सिपाया वारण बाध हतो मारपा—

'पचमारता जो सा व भादर । राजा जो गिण र आप
 न दरवार में भवार ही बसाया है । पचमारता घर में जा सुगई
 भाग रोयो— राड आज मरग्या । अर गिण फिर बाप रो देवा ।

बोली— क हूयो ? जो पकडर स्याया होनी । जगो
 छुट र बांधो खडयो है । न देवो मूलन तो जोही राध्यो है ।
 सिपाया सिध न बाधेहो देख्यो तो मूढे मे भांगळी घालनी । राजा
 घणो खुसी हयो घर कुरप बापदो तिथा तिणसा वयाई ।

बड़े दिन तो अमन चन मू बीनाया पण पछ राज्य पर एक नूवा बसेहो भले आ पड्या । अक पाहोमी राज्य लूटी फौज निया थका देस नै आ घेरयो । पचमारखा राजा रँ आधू तो अफ-मर मर आप रो मेना रो सनापती, घरा बठा ही सामणो करण रो हुकम करतो रियो । बरी रो भारी फौज र आप राजा रो सारी मेना लड लडकर काम आगई । देस भर म हाहाकार मच गई । जद जी रँ उकराळ्य राजा पचमारखा नै कियो—“आप रो मौजूदगी म इमा फोडा म्हारै म पड आपन अर आपर नाव नै सोभा नी देव सनापतीजी । आप इय मुसीबत नै भल टाळदयो तो म्हाँ आपो राज्य आप र नाबै लिख द्यू ।’

इत्ता दिना सूर दरबार म आणा जाणा रियो जक सूर पच मारखा में ही थोड़ी अवल आ गई । जाण्यो—आखो मौकी है ऊमर भर री मौज है ।’ जद राजा सूर कियो—मन आप अक चोलो सो थोड़ी अर हजार भेडा मगवाकर म्हाँ कबू जिया तयार करवाचदयो । राजा री सेना ता भारी मर चुकी ही अब पचमारखा हाळो घणोवो लडनो ही बाकी हो ।

सिंभया पही, पचमारखा र किये मुजब भेडा र माथ अक अक दीवट बांधि परी । दो चार आगीवाल भेडा न दुसमण र पडाव खानी टोरदी । अक र सार स भेडा भीर हुई । सगळ्या र सार पच मारखा आपर घोड मार्थ आपन काठो बघवापरा थाया । घोड़ सूर डरया पन्क नी नाथ इय वासत दोना पमा र चाकी रा पुडिया बघ वालिया । घोडो खोडो देखर पकडयो हो पण इय तो तेजी म पग उठा राख्यो, जको चढ्यो सूर मालम पड्यो । आधीरात, बरी रो मेना बेफिकर होपरी सोरयो ही । जक बखत भेडा र मिर माथ बाधेडी दीवटा, पचमारखा चास परी दुसमण र डेरै कानी टोरदी । आगीवाल भेडा चाली, बुनै ही सारो बेवड उछर गियो । सारया रँ

लार पचमारखाळो तेजी घोडो चान पडथो । घाप र डेर ॥ मणगिणत
 चिरागा जगती आती देखर मोद म भोटा खावना चरना जाण्यो—
 अबक गेल न भातो आय्यो ।” दीवटा र नीच अ घारो हो सो भेडा
 बिया न जावक ही दोखी नी । हसबलो ह्यो भेडा वमडकी अर
 घरीडा आपस म ही अक दूज माथ दूट पडचा । की भेड रं दीर्य मू
 बिया र डेर म लाय भळे नागगी । क्याळ मर हुहल्तो मुणर घोडो
 चिमक भा-यो । जण पडण रं डर मू पचमारखा अक साम आवत
 मूकं खेजड रं डाळै रं सैठो गप्पी घालतो । घोडो ठाम्यो नही, डाळो
 वध्पोड पचमारखा री बाय मे ही रग्यो । जक न डरत पचमारखा
 आप रं घाडो घोडं माथ ही मेस तियो । दुममणां रा तार घरछा
 आया जका डाळ र लाग लाग खाली ह्या । बड वरी डाळै मू अड
 अड हावेही भरबोवरघा । इस तरा उजाळो ह्यो जित्तै न वरी री
 सारी सेना खप गई । पचमारखा जीतर नगर म बडघो । राजा
 बाय घालर मिल्यो । आघो राज दियो, पचमारखा राजी खुमी
 रस्यो-वस्यो

पिड़त भरनाथ

“रामलाल न कानी जाणो ? अ है है । मानल मं माण्योडो मोती है ।’ गोरधन जी मोकळें इधरज अर भबू भ री भोन बरसाता बका कियो— जद काई माणो बया सुणो । के भाइ रा भजन गावो । धरम री धजा है रामलाल । मूठ सुरमती बोल । बया बाचण बठै जणा सुणनिया न भाठ री मूरत्या । सी बणा देव । काना री लिटकी खोन देव है । साग्यात वेदविद्याम री रूप में आग्याव । ये कोइ लिट पूजिया पिड़ता न देख्या है । घराणु री मिनुख जवान री सुम्हार घर रतनपर में भण्योडो निया बासी फिरघाडो, बाहार कुसळ भागवत पाठी है ।

यानै काई ठा पड्यो क कसब में काळीदान रामलाल नाव री बेक चोला पिड़त आयोडो है । या बात तो बतावो ?’ नेमीषद पिड़ता री काट करन बक गोरधनजी स सुवाल कियो—“लारल लिना तो ये दया री नाव ही नी लेवता । काल पीरु री बात है थे तो गाव हाळा पिड़ता री बढाई करा हा । आज ओ नूवो अलाप बठै मू ल्याया हो ? बदे कया सुणो न भागवत । सग बाडी सिगरेटा माथ ही जोर खावो ।”

‘भाग री बात है, छठ भाव न ग पड़ । म्हार गधेस्याम
री मां तो इयां न गुन ही बना लिया है । बिना लक्ष्मीर र रेवना
रूपी इमा मिनवां री गजाव मिनवा दोरो है । गागधनत्री बियो ।

‘वाग वाग मतो टूवा हूव जिगी बवो । पाव गग र्ना म हा
ये इत्ता किया पुरग्या ? भुरकी नायोन गा वगग्या । घारा घरां तो
गुमानजी पिडत पार दादो जो बकां सू मानोना पूजीजना आया है ।
हमें वृत्त जानर छाडो काई ? मांकी बहीज—विन्न गग घर ऊ
मुतल्लव सू ही मानोना । रामसाव गुण ब वनाय है ? म्हे ता म्हारें
गुमानजी न ही मानस्या । म्हां सू को मूढा देसर टीका बाडाज नी ।
ज गोलीलमणा धान ही आवें । म्हे तो को टट पज आणा नी ।’
—नमबद बियो ।

काल व म्हार घरा आया । गोरधनजा बोल्या— रोव
दार आदमी है राजनीत री ही पूरो ग्यानी घर विलाडी है । बोनपो
जाण मनरी पिछाण है ।

निमक उजाळनो आदमी सखाव है । खाव जकी हाडी म छेन
जहर बोनी कर । बाणिया री ढाल है म्हारी ही अंक चाल है । इतें
आदमी र साम म्हे ही घोडो ऊधो अर भाग भावणो आवू हू । जमाना
सफा माडा आग्या । बूढिया री तो धिकगी पण आपणी पार पडनी
दोरी है । इस मिनख र साग की घोडी घणी पव पचामतो करणी
सीखा नेतागरी भाला तिथा याव-तपास करण री मन मायली
काढा । अकल री धिरग जमारो है । जनबळ री जुग है जनबळ साग
राखस्या जद ही जीतस्या । इयें म राड री काई लाग ? बा काई
कथा भागवत कराई अर पिडतजी सू राममारी बूवाई । काई दान
दिलणा दीनी अर सेवा चाकरी सीनी । कोई सराप नू तो दियो, चट
छाती तोडण न भाग बियो । आ म्हारी चाल है म्हारो दाव है ।
बाणिय रा बेटा हा दोलडो फायलो उगवा हा । गुमानजी बूढा ओड,

आज रा काम ब किना पर घालै ? म्है तो दुकान म मनीम ही मन साराम जी धात्रे नै राख्या है । जका मारो दिन दुकान में बैठा गप्पा मारै गुनधररा उडाव अर म्हारै घरायै रो बढपण नामून बखानै । आज री राजनीती जेक मोटो चालण हाळी वोपार ह । पुराणा वोपारा सू घब काम नी चाल । बुढियाँ दुकानदारा म भोळा नै घणा ही रोम्या काट्या अर खा नेबड्या । पण बी काम न आज दुनिमाँ जाणगी । बदनामी र सिवाय पट ही चाल नही । दानी अर धरमा घारीरा बडा बडा मनवारड गुमानजी जडा पुराणा पिडता रा दिघोण घोया हुया पड्या है । बिमारणी खाराट्या है, ऊँरा काट नाम्या है । जक धगी जेक जाळ माहू, भोळी पवेरु फसाऊ हू । गाजर हाळी पू गी है, वाजनी जिसे मजै सू बजास्थाँ नीस तोड खाम्याँ ।

‘पण जाणतो बूमता जाळ म पडलो कुण ? दोमत नेमचद किया ।

पिडत रामलाल अर मज सू । गोरघनजी कियो । ‘अरे भूख मरतो गाँव छोडर भाज्यो है जकी तो मन जी री सा सागण कै दोनी । छोरी छोरी रा केरा भळे करणा है । गाव म गुराजी रो ब्याज ही भरीजै नही । गाँव रो छोरो अर बारनो बीन हाळी कबत साँची है । ओ तो मापणी मो री मे सीगे सोरो आ जासी । नाटैयो नी भू डी भडी किसी । ये सघ हाळा हो थोडो सा रो दबो तो जेक कथा बैठाणाँ गपको करावाँ अर बेला चाँट्या सू थोडा पोसडा बणारदया । बुडी ठेरपाँ भोळी विघवावाँ तिषा बुडियाँ धरमातमा मिनवा मे रामलाल री पिडताई री गैरी छाप मारदयाँ । अरे ! इ साल ओहू मे नी वरस्यो अर परतो काळ पढथोडो है ।

बिरसाणा म मेह रो परचार करो । क देवो पिडतजी कया बाचैला जद मेह रा खाळा भीर हुवला । बण्वाडा जाट अर धनवाळ लोग मेह रै गाँव सू कथा मुणन बेगी बामते माघ धा पडनियाँ कस

टीडिया गा भाग्या भागी । घरम नी वार्ता मुगमा जू बारी पा
 दसी । बीना हृज्यागी सीता पद - यगी जद म पदधो दूध म विह
 रो काम वण ज्यामी । बद्धान रा न्हि लाग श्रीतो । गारा री सक्क
 वन रा भारो आपणा व साम्यो ? भुवान मादू जिता घना ही मरडी
 वाल है, टरडीवाळ कामळ गमना रा पद मगा गामी । कोरा जवान
 सा रो । विहज ऊमर भर गुण नी भूत बडार्क बग्गी बून भून ! आ
 बापटी विहती रो आ हा गुण है । ऊनी नगी गाव । आपणाळ
 (वाणिषाळा) नाव पव नी जाण मूथा गळ है । योना जाडा नाग
 घर धाऊ रो दूध वाडो । मू गाजे बराशे घर घाती रो का
 सारी ।

गौरधनजी ममरी वाणिषो जात रो मवर — । दमधी फ
 पण म्हेंदरो बडो मोवणो । मिनत्ता म बोल जू जू जोगीनी ।
 चन मच - वाव । छत्रालो डीन गारी रग घर मूरा रो मुळवाई मनो
 हारणी है । नाक ता जक तागा मू फूटग है । बाळ छत्राळा है
 जू व माध माध कमरिया गाळ पाग दाव सब जू बानी र सा
 बाळा रा मुक्कडा धोव जाव । सफाई म मिनत्त जात रा जू ऊजळ
 मग्नो है । चोळ ऊवर कोरा ही पर । सफाई मिणगार म नू
 नू इ सली र मट रो चनण है । बी रा व आर रा गाभा म म
 राल है । आर्या पर सुन री परम रो कममा घर पूच पद घडे
 नाक पर अंक तरफ बाळो घर मगळकाग मग्ग जो फत्राय म साय
 है । विनामनी घाना घर बमनर । बूट हा दसी ना पर ।

ग्या री ब'ब रो ऊपरनो कमरो सोफा सट सू सोभायमा
 अर आगण पर जळ री वारीगरी हाळो मोटो गलचो । गोळ मेज प
 भक कांच रा भाड है । जका री गमीली चमकीरी मिछळपा घाय
 गया री निजर चुरानव है । कमर म बडती ही सामी गाधीजो र
 तमबीर दोना बानी नर बोस न लिजा खनी है । विपार सामर

आपरी मोटी मूछयाळी सीधी टांगी पडो है । बमरो हर बखत धूप
वत्थारी सौरभ बखर है ।

पिन्त रामलाल पैली कारो रामण हो पण अब भागवत
बाचणिया पिडत है । पल्या मोट दट हाळो सुगलो सरगडा टीगर हो,
पण अब मारणा भयो या माडो सो सु मावणिया मोटो भिनस है ।
कदे हा बख वणन गे काड हो पण अब डाक्टरो वेगी पण फाव है ।
क ही चांगी भर मूछयां मोगी राखतो, अब जेकामेक कर राखी
है ।

सपहाळा भोळा बाळा छोरा, आम्हां रा आधविसवासी भर
काम न दोळा नमच द रा कियो कर । दबी र मठ म कथा बैठाण
दीनी । मठप मजाया बिय म पिडत रो ऊचो आराण सगायो । पर
रिया टांगी भर धूप दीप जळायो । गाव मे हला मराय दिघो, ढाज घुरा
नाट्यो । कथा मृणनवेगी बच्चें बच्चें नै बला स्याया । पिडन मोल्यो
चिडघां म भाठो पडघा । बचकचाट बंद हुग्या । सरोता लोग रोम
ग्या, पसेव स पूर भीजग्या । पण जगा छोडर नों जाव, आस दिन
बैठ्या सुण है । ज्यू ज्यू पाना, चाल है म्यानां ले न गुण है । सात
दिन सटकर बीतग्या ठा ही नी पडघो । होपायत हुई सिणगार
चोकी घणाई । मे तो नी आयो पण चत्तावो तो घणा ही भर पडघो ।
रिपड हो रिपड चिलक आया । लोग ग्यान वावळा हुग्या म हाळी
यात ही भूनग्या । ड रो ही नाव साचलो परचार है । पिडत रो
माळा मिणियो चांग्यो गांव म ग्यान गुण हातग्यो । कमाई रो गैत्रो
कग्यो रामलाल थपोट चढग्यो । गोरधनजी र घर म परमाद भर
दिलणा आई । पण कथा स उठ्यो भाग्य बक्यो । आण उद्याव
भरयो मन स मोटो पिन्त बगची मे जा बज्यो ।

बगची र आगण म मोवळी भीड । भिनस नुगाद भर टाबर
टीकर जम्मा बठ्या है । भीड स आतर सामल चौक म जेक मांगो

धूणा जल रियो है । च्यारू मेर बनफाहा जोगी बट्या बाणी गाव है ।
अब बाळक घाप र बाप न पूछ है— बापूजी नाथजी बिगा है ?

व दस ! धूणीकानी हाथ तिथा धांग्ळी गू इगारी करन
यक सेठ बाळक न बिधा— व कामळ माथ बट्या है निग्याव ?
टावर कटकठी खाई करडो हुया घर डरपो । पापी मगावर्न हुय मठ
कियो—

डर बघारो है बेटा ! नाथजा तो देवता है । अब म्हे धन
बिया र खन ल जागु । व धारो तुवतो पेन भाछा कर दमी !

नाथजी री भास्या इसी वढी बिधा है ? लिमाड इसो
चीठो अर चमकणो ब्यू है ? मूठ घर माथ पर इसा बाळ कपू है ?
रग काळो कियो है ? डरत टावर सुवाल करधा । नाथजी गरज
उठधा—सोग बोला रग्या ! आज इसा ही परचा देख्या । सामण
भेक दूजो सेठ बठघो धूज है । नाथजा बिग माथ भूज बळ है घर
रोम मे जाड भीज । सेठ के हाथ मे एक पाच रिपियाळी गिना है ।

हरामखोर निरलज ! नाथजी गाळा ठोकणी सह करी—
साळा फक्कडा न भागवानी दिताळ ! गरीबा रो गळो रोसर जोग्या
री धूणी चढावो कर ? दानी वण्यो धणो हो ! कण कियो है क म्हे
रिपिया रो गुनाम हू ? कठ सुण्या के म्हे चादी सोन न लर वरदान
भेऊ हू ।

मोटो सठ कापण लागग्यो पगव चानग्यो अर हाथ जोडर
माफी मागण न लागग्यो । बोल्या— मूरख हू ।

नाथजी—बाळक गोदी निचोड सठ कानी भानो करर—
अरे ! इयरो (बाळक वेगी) पेट थार पापा सू दूख । कीन हो
मुमीवत मे च्यार उधार देव तो पाछा पनर उधाव है । छोड जडो
कोभो घघो ! ब्याज लेणो ब दकर अर थकयोडी री सेवा कर ।
बाळक भलो चमो हो जासी । जा मठ सू ।

समक़्रित भण्योहो पिढत गाथा में जाणिमो पाहो घर
 सानो मूनो पढ्यो टाढा डाढो सोरो पटै तिथा सार्व घाव है । भोळो
 हिडद, मूत्रो वदन, सटकैर ढालो हो ज्यावै । पिढतजी रो कडधा म
 दोनो रिपिघाळी याली जुळवळावण लागगी । खाज सी घाणी सरु
 हुगी । नाथजी रो तावीज सू सागीहो पिघळग्यो । योळी खानर
 मू प दोनी । घोयो—' बाबा म्हें अठे जेव भण्योहो बामण कथा भाग
 वत करण वगी आयोहो हू । वस्ती रो पुण्य वघाळू, भर गुजारो कळ
 हू । कठ ही माळा, कठ ही जप कठ ही पूजा कठ ही गप्प, वडो
 नगर है घाणो रिक् । सारा दिन घर घर गोता खातो फिर ।
 आयण दिनग घापरा दरसन करण तिथा सतसग वेगी जी ललचा
 जाव जद वगची म आ बठ । काळ उतारो रो वरस है परा हाना
 टावर है । काम तो चनाणो ही पड । अठ आपरी दया मू अक कथा
 हई । जका मे खोलो खडावो भाग्यो । घव कथा ही गिरै गोचर
 धतार पुण पावलो पत्त घालू कद ही सावो मूरत निकाळर मजुरो
 घणालू । आज ताई मिनार धो सौक कमाया है । जका बारधास
 जाणर कडधा र बाध फिर । हमें आपर अठ ही राखसू, सी तड
 भळे भळा कर लेसू ज म्हारै गाव रो अक गडका काट भासू ।
 टावर न दाणा मत्वा लसू ।'

ग्यान नाथजी आपर विलाख में दीन तिरसूळ खादनी ।
 भूजर नी पाली भूजर । 'बच्चा रिपिया रै जाळ नै साधुवा ॥ मत
 नाख ! कठ ही सटा री हेला म जा मेन । भाग ॥ लिख्योण है तो
 कठ जाव कानी, नही तो घाणिया रो पीसो घाणिया र हो काम
 आयो । पाखो कोनैल जावण दथ । रिपिमा रो मो छोड घर मजा
 कर । नाथजी गरी मम्मार उवाज सू पिढत नै किया ।

ना बाबा ना ! म्हु अजाण आदमी धीन जाणू ? था ॥
 दूजो म्हारो पुण घणा है ? म्हारो सो नगर मे ओजू की माथ हो

ਸਿਰਧਾਰ ਨੀ ! ਸਾਨੂੰ ਮੇਰੇ ਖਾਣੇ ਦੇ ਨੀ !"

प्रश्नार्थी ! माया विद्ये— १०८ व ११० पत्र
पर। १०१ म १०२ ।

१) मा रात्र ! तिथिमा के छ - गी - भाग विनिमा
भक्त कर गर्नु गी माग हुन जा पराङ पठा - माग ।

संगीत परम्परा का यह संग्रह संगीत के विकास का एक अच्छा उदाहरण है। यह संग्रह
 के द्वारा पार्श्व में विद्यमान संगीत परम्परा के विकास का एक अच्छा उदाहरण है।
 पायत्री १ शब्दों में संगीत परम्परा का विकास है।

तापत्री ऊपर मू घात म्याही निषा रिगारगी निगारगी
री धंगरा करी जका घात रिगारगी र वरी मू उभरगा । मू घात
जायक ऊधरी ही । तापत्री विहगत्री र वगची मू बा र हुना हा रिगार
गिणर मुनक म धरपा । काटा बर माता गवार मय मना । मन
म्यान द्विकारम्या मया निवारम्या । पाटपी धल मन मू निजूर म
रदार भाडा ऊढी ताढी रिगारियो ।

गिहारी न नूथो गिहार भाव तराबो न नूथा गराव भर्ते
 घर चोरा न रोज रो रोज धन मित्राण री उम्मे सान्गी रव है ।
 पिडतजी आपरा लामा नरहर वधाया अगीन बावजी नूथा मरगा
 मुरगी फमाया । नायजा गुहा में रिमोने गार फास्या मोक्ष हा अंक
 उज्ज भण्डू तिया धपड़ भादमी है । जगा ही ना जमोत नाव हो ना
 नामून । बाप र रान साली मजूरी अर गरीबी फल बाधेगी ही ।
 ग्यान नाथ रो नाव कोभा राम हो । घट्टा वरम रा उमर में ही बाप
 छोडर चल बस्यो । ज बाभा राम दबल्लग आपरी सुगार् न अपा
 वण लाग्यो । या हुता ही मारो फोरो करणो मोक्ष नियो हो ।
 गाय रा भग हैठ भत रा गाय नाच कषा बाधरा मर कर दीना ।
 तुगाई क घापी पण कोभा रान घोसा राम नी बस्यो ।

थोड़ा दिना पछ पिडतजी बगेची जार रिपिया भाग्या ! बाबोजी जाबक नटग्या । पिडतजी रा हाथ पाधरा हुग्या । या रा काड घाप्पा पण नाथजी कव है अठै तो रिपिया रे नाव सुतियै रो चोथो पग हो कोनी । पिडतजी उदास अर आमण दूमणा सा होकर मर म गिया । सारी बात गारघनजी भूँ कयो । पण गोरघनजी नाथजी सू डरता छरा करै डरता रो जी जाव । काई मूठ मार दबै तो कठा ? कून्डी दुनाई अर मू डेड मायै रो बे 'ठा पड' । पिडतजी नै वालो टरका निया । सारलै बजार म पिडतजी रो अगमणो मूढा अक भगतण नेह्यो अर पूछ्यो के पिडतजी के बात है ? ' जद पिडत जी सारी बात बताइ ।

भगतण कियो— 'महाराज रिपिया तो धारा म्है सारा कडा देमू । थोड़ी ताळ न वे नाथजी खन आकर म्हारैसामा धारा रिपिया माग लेया । पिडतजी पटकैर हफारो भर नियो । जद भगतण आप री दासी बानी न कियो— क मोटोड सिद्रूक म नीच दो तीन इटा घाल द ऊपर आछा आढा कपडा सजाय दे अर आखा र ऊपर म्हारो सोनहाळो मारो गणा मेल दे । ताळो लगाय दे चाबो मनै ल्याय द ।

भगतण हाणो धोणो करधो, तेल फलेल लगायो अर चाखा चोखा गणा गाभा पर कर सेठाणी वणी । रय जोडा लियो, सिद्रूक मेल दियो । बादी न सारा बात ममभायली अर पिडत नै सेन देकर रय बगाबी काना टार दियो । रणभुण करतो रय अर भणभणाट करली मेठाणी दाब री धुणी खन जा रुक्या । नाथजी गुफा म बठ्या माळा फेररिया ह । बाकी आखा मोड धुणी माथ बिलम चोसा । सठाणी नाथजी कनै जापरी डडोन करी अर किया—“बाबाजी महारा सत्जी घणा दिना सू परदम रव है । बाकी आज अचाणचको ही मन बनावो भाग्यो । सो म्है परत्स जा रयी हू । काईटा काइ प्रह चल होगी क ? बेठा के कारण दुना रिया है ? बडो सासो लागग्या ।

भाजकाल छोरी चपारी रो घणो दर है । सो म्हारै मग घर रिपि
पाळो ओ बाकसो आपरै म्ठ रगाथ दघो । पाछा मास्या जे ॥
जास्या । दूजो जगा मरोसो कोनी मा राज ।

सेठाणी इत्तो क परोर मिदूव सोयो घर आपरो अक
सान रो करमोळो मळ माय मल्यो । माल अर मत्ता म्बर बावजी
मुढो ढोलो द्योड दामो ।

इय वखत रामलाल पिडत मायो घर नायजी सू रिपिया
माग्या । मोड जाण्वा इध पिडत न खाती मोर्या ती अर सा
काम बिगडघो नी । सेठाणी र बैम पड ज्यासा घर आप रो मिदूव
पाटो उठा ने जासी । जे बोल रे योळी त्यापरीर मिन्नजा नै सूव
दीनी । पिडतजा रिपिया मिण्या अर योळी कडघा र माघी । इत
न हा तो बानी भाची भाजी आ पूनी अर सेठाणी सू बाची — सठजी
घरा पधार्या वारना । बघाई दजो घरा चाना ।

जद सेठाणी नायजी न हमर कियो — के बात्रा मय म्हारी
सि दूव मेण रो गरज मिटगी । सठजी घरा जाग्या । पिडतजा मुळ
कर सिदूव रथ म ओठी मनी नायजी हमर कियो — गन होनी ।
जद बानी बोली — हसी सेठाणी साहु आया बिप्र हस्यो गयो धन
पायो । तू वयू हस भरडा भेरवी (नाथ) अक बातडी इधकी
सीली ।

सूध भर जलसानी

८८८

सक थो-म ले-ड माथ ले-ड धिनी घर एक कागतो भेला रिया करता हा । घणा निन सा-र रंगी मू मोनवा म मोनली मित रा- पडगद् हा । ज- आपम म दोनू घरम भाई घर घरम भण यणया । चानो नाज धणो उमाव तिथा भा जाया मा हत मिमता सू रजा नाग्या । चिही पूरा घरमना पाठ पण कागतो वूडो घर टाची छग हा क- ही कोइ काम कर करा नी ठारनी । वी स- चिही री सूध सू नागमज नफा उटाणो चाया करता हो । गरज हुनी जणा मीठो जानती घर नटवा करतो तिथा नाचण लाग जाया करतो ।

गिरमी री रुत लेन सुधारण रा दिन । समझा नता रटिया वूनी काढे घर आप आपरा भेता म अळमाट कर । चिन्करनी ही आपर भाई कागल न सेत सुधारण वेगी कियो । बोली—'काग भाइ । ठपरनी रुत मागो हे । आपा ही सेत बीजण न जमी करा । अळम नी- उटावा घापर सावा घर सेना जावा, धान हुज्याव तो भूपडी माडर बैठा ।'

कागल उयळो दियो—“चोखी वात । चानो आपा ही खत

आजकाल चोरी चपारी रो घणो डर है । सो म्हार गण घर रिपि पाळो ओ बाकमो आपर भठै रखाय दनो । पाछा आस्या जद ले जास्या । दूजी जया भरोसो कोनी मा राज ।

सेठाणी इत्तो क परोर सिद्धूक मोल्यो घर आपरो ओक सानै रो करनोळो मल्ले माय भेल्यो । भाल अर मत्ता देखर बाबजी भूढो ढीलो छोड दानो ।

इय वखन रामलाल पिडत आयो घर नाथजी सू रिपिया माग्या । मोड जाण्यो इय पिडत न खानी मोडयो नी अर सारो काम बिगड्या नी । सेठाणी र कम पड ज्यासो घर आप रो मिद्धूक पाळो उठा स जासो । जद बोल २ योळी त्यापगीर पिउनजी नै सू प दीना । पिडतजी रिपिया गिण्या घर योळी कड्या र बाधी । इत्त न हा तो बानी भानी भाजी भा पूगी घर सेठाणी स वाली — सठजी परा पधार्या बार्दिना । बघाई दनो परा चानो ।

जन् सेठाणी नाथजी न हसर कियो — के बाबा पय म्हारी मिद्धूक भनण रो गरज मिटयो । सेठजी घग आग्या । पिडतजा मुळ कर सिद्धूक रख म आटी मनी नाथजी हसर कियो — मत होनी । जन् बानी बानो — हमी सेठाणी माह आयो बिप्र हस्यो गयो धन पायो । तू वपू हमै भरबा भेरबी (नाथ) ओत बातडी इधकी सासा ।

સૂધ અર નાલિસાની

૯૯૯

સક ઘોડ મ મેઢ માર્યે નેર તિગી અર એન કાગનો મેઢા
રિયા કરતા હા । ઘણા તિન માઝ રગૈ મૂ મોનવા મ મોરહી મિત
રાઈ પઢગન હા । જાન આપન મ હાનૂ ધરમ ભાઈ અર ધરમ મૈજ
વળગ્યા । ચોલા ચાવ ઘણો ઉમાન તિયા મા જામા સા હેત મિમતા
સૂ રવા લાગ્યા । ચિહી પૂરો ધરમનો વાઝ પળ કાગનો ઢૂહો અર
ઠાના ઠગ હો કષ્ટે હા કોઈ કામ કર પરા ની ઠારતો । લો સદા
ચિહી રી સધ મૂ નાજામજ નફો ડટાળો ધાયા કરતો હો । ગરજ
હુનો જણા મીઠો લોનતા અર નટવા કરતા તિયા નાચણ લાગ જાયા
કરનો ।

ગિરમી રી જન સેત સુધારણ ૨૧ દિન ! સપહા સેતા તલિયા
તૂજાં વાઢે અર આપ આપરા સેતા મ અઢવાટ કર ! ઘિટકની ફી
આપર નાન કાગલ ન સેત સુધારણ વગી કિયો । લોલી— વાગ માદ !
ઠપરલી જન આગો હૈ । આપા હી સેત લીજણ ન જમો કરા ! અઢન
નોન ડહાવા ધાપર સાવા અર લેનાં જાવા ધાન હુજ્યાવ તો મૂપહી
માહર લેઠા !

વાગલેં ડચલો દિયો— ‘લોલી વાન ! લાલો આપાં હી સેત

चाली घर काम लागीं । भैण । तू चाल म्हें थोड़ी चिलम तम्बासू
करर भावू । टाबरा न सवा प्यावू घर समझा भावू ।'

तूदी चाल हूला उठ अर उनाळो आग बरसाव । पखेर
घाळा म मिनस साळा म घर पसु रूखी री छाया मिसक है । आला
पाणी रा ठाव टाला पड्या ठणका मार है । रात दिन बूबो बग जद
कइ ही पाती आयो गुटको साथ । पसु पजा स दा दो बिरिया पाय
अर मिनस जात तोइ र ही सार जोय है ।

बिडी जगल म गई घर फिरघिर बोला सो सेत जोयो ।
सार सेत रा फोग बाग्या अर सगल सेत रा बूजी ही बाढ नाट्या ।
फोग ठैरी करर मिटिया बाळ दिया । पण बागल ओझू ताणी बिड
कली न समाळा ही नी । जद घापी अर अकला खडी जमू भी ।
बागल न हुना मारयो— आ रे । बागा भाई उत भाव ।

बो-या— भावू जे भावू आमनिया गटकावू ।
रो कावा पाका त न ही ल्यावू ॥

दया कती रियो पण सेत नही गयो । दिन बिगू ज्यो सिक्कया
भाद घायण काम सू घस्योडी चिटकनी घरा भाद घर रो काम
करयो अर टायरी टीकरा न चुगा गयो दियो । आट्या भारी हुइ
निषा सीटी नीद म मूनी । रात न मागाडो मे पडयो । पाणी ही
पाणा कर निया । तान जा हा घर गत आला पाणी मू भरया ।
पागडा पूरण लायया ।

भाद प ना नय्या बिडनी बुजई अर बागल बन
गइ । बोनी— बाग भाद । तू तो बोनी आया पण म्हें तो सेत
माफ कर निया है । आयणनाणा तने अडाक पाका पण पू नी
अयो । हमें मवुना तू गिया है । भाजी भू है ऊमर न ऊमरो नी
नाउ । कित्ता चाया काम हुव जदी आया दोनू भण भाई मिनर

खेत बीज देवा तो । स्तरा वायोना माती नीपजै ।'

चाव खाई अर पास फडफड़ाई । ठुल्ला ठुल्ला करघो तिया
हवारो भरयो । दिया— 'ठाक है भण । म्हे जाणू के काले म्हे नी
आ सकथो । भूल हुई आलस करयो । घर रा कामा स ही दिन
ढल्यो । आज यू चान काम नाग घर म्हे आयो हा । यू भला ही
बैठी रयो, म्हे अकला हाफही हल वा नाससू । तू क्यू डरप बैनड,
तेर सार काग जिमा भाड भूप खडधा है । सत न ऐक सरजाट
वा घासू ।

चिडी भोला अर मूधी बानी बोली खेत बानी भीर हुई ।
सत जा पूगी अर हल बावण न त्यार हुगी । हल जोडघो आज
गोड़घो अर काम चरू कर दियो । मारो गेन वा नाह्यो, पण
कागला काढी नी पोन्थो । जन् जेकनी चिडकली आपजगी । भाई
नै उवाज दी अर सत बलायो ।— काग भाइ ! बगा आवो खेत
बीजा । सगळो लोग खेत जाता चान दिया है । आपणै म घास
रल्ले ।'

बोयो— 'आबू अे आवू ग्रामलिया गटकाबू ।

दोवाचा पाका, त न ही त्याबू ॥

सारो गेन बगियो चिना घरा आद । बचिया ॥ पूण दी
सुवाण्णी अर आप ही मूठी । भास फाटी काम सळतायो । जीमा
छूटो करघो अर भाइ चत आयो । चिटा कागल वन गई अर बोली—
भाई खेत सगळो वा लियो है बीज नास दियो है घर जोती जाड
नियो है । तेर नही आण मू मन अकनी न सारो काम करणा
पडघो । सार बिना खेत डाढा दागे नयो है ।

थोडा दिन जमा स ही काम चालतो रियो । पण कागो
सत नी गियो । चिडी जाव खेत रुखाळ अर फोग पाळ । वाड करै
खाई देव अर हू चियो भू पडा माडि लेबै है ।

मोती रोहो सो तो घाम बगल म मगल मग रिया है ।
 पगु चर करमा निनाण कर घर पगरवा बहवना यवा रण-गण कर
 राखी है । रगी-रा राम हर्षा माग घर बना पूना मू घाम-गारी
 नी नाग रया है । मोग रा टोत नइ रिया है गगर रा गग गड
 गिया है घर बाजर उग्या रिया है । घाम रा भाव रया पदपा है
 बाजरी रा बाव हारिया है घर आगा मोग निनाण बाडन न मगु
 हारिया है । जद बि । बाग न न कर है— बागा भाई । बाजरी बग
 रयी है मग नद रिया है । बा तो यगा मा निनाण कर घाया । माडो
 कर दिमो तो बाजरी रा बूटा बधना नी डल्लर नद जायना ।

पग चिडी न ता बोली पाछा पडउथळा मित्या— तू बाव ।
 म्हे चिलम तमागू धी आरू टावरान चुग्या पाणी द भावू घर
 छाया बडा भावू । चिडकरी चानी बागना व है बाजी । मग जा
 पूगी भर निनाण बाण न मूधी हमी । व ओर कर— आप बमाया
 कामडा किण न ही दास भकाभक बनिया बाव है घर निनाण
 बाड । बागलो मजह माव घर बठ्यो दव पण मग नी जाव । जद
 धापी चिडकरी मग मू हलो मार—

कागा भाई भाव । निनाण बाण ।

बोल्या— गाव न आरू आमनिया मटकारू ।

दो काचा पाका त न ही त्यारू ॥

चिडी कामल री अडाक छोडर सा निनाण बाणो, घास
 चुग्यो तिया जटा करी । घास री कूडो (गिगो) दानी घर बाधा ।
 धान न सारी आगा बाजरो पर छाया । पूरा काम करर आपण
 घरा भाई । बन्चिया न चुण पाणो नियो घर बिया न सुवाण परो
 आप हा सुती ।

एक दिन चिडकरी कामल न भळे कियो— कागा भाई
 बाजरी पाका खडी है सूकी सिट्ट्या सुली पडी ह । आधी है चकी

है जिद्दी है, फाको है। सोडर दाणिया तो भेळा करा। “मू आई रोजी है, साग साम पेट ही तो कात्ता रस्या। पण चनाक काक भोळी चिडी न क बाढ दवै हो। तिरी दिखावता रियो। मळमा मळमा करन थरु विष तो बो ही आप रो पुराणा गीत थगीर दियो— तू चाल। म्है हाको पाणी पी आवू टाबरा नै सुवाण आवू।’

चिडी बडी मिणत मू काम करचो पण बागलो जेत नी गियो। सूकी मिथ्या रो मोटी पूजळी लगा अर संवण व्हर सू छा, मिथ्या खोरस मू थवयोणे चिडी घरा आई। घर रा काम भळे स पूरा करचा अर। थचिया र बीचाळै सा रयो। शिर्ग उठ परीर पाछी बागल वन गइ। बोली— भाई धाग। बाजरी सारी म्है ताड ली है। थव गहा कर सळा बाढणो है। आज बळ याळ ही थोली चालै है। आज आपा दोनू मिलकरइ काम नै पूरा कर नाग्या। मू मळो वुहारस्यू थू पूजळा सू सिथ्या रा बोरा भर भर नावा। मठ रोप परा गायटो करनस्या अर हाथो हाथ सडा नासत्या। सावड दूठ जासी सारो छूट जामी। नी तो भाभ माथै म ओलर रियो है बाळा भूग बाळ भाज्या वग है। बाजरी भिजो दी तो आपण भारी उजाड हा जासी अर फसळ मे खोटळ पड जासी। आज म्हार सायै चाल।’

बागलै मदा जिया ही भीठी वाली म उथळो नियो— आवू थे आवू आमलिया गटवावू। दो बाबा पाका तन ही त्यावू।

बागलै री सागण ही बात सुणर चिडी खेत उठ वगी। सारो न्न काम करचा सिट्टी गाह कर बाजरी ऊपणी। गाया रो धाग आयो अर बाजरी र सळ माथ गाया दूकी। चिडी र उजाड करचो जद चिडी गुवाळियाँ न गाळा टाकी। गुवाळिया आया अर चिडी न जेक गाय अर बळद दे गिया। चिडी बाजरी अर चाचड थोथी दोना रा, दो भळगा भळगा दिगला लगा दिया। काम निष

टाया घर घरी घाँ । घर रा मग काम पूरा करा परार मोरा ।
परभात समय बेगी उठी अर बागसँ बन गई । बोली—'बाग बीरा !
घाज घाया न घान री पांती करगी है । नो दिगना लगाया पड रा
है गाय बछ्छ' स्थाया गडघा है । घू चास तो दोनू बीजाँ बा
सवा ।

बागल उतावठ होकर बियो— हूँ चास ! यगी घान ।
बाई पायग्यो तो उजाड हु-यायना । बागनो लागगटो उंपरो
पत्थी ही रात जालग्यो । पण भोळा रा भगवान ! बागल जारनै पाण
ही चाचडाळो मोटोडो दिगना धिगाय लियो । बियो— घू ! या !
बडोटी बडोडो दिगलो मे रो ।

चिडी बोली— हुवा भाई मरे छाटिया ही बोली ! पण
घाज तो एक ही पांती करस्या । चिडी खुभी खुसा घरी गई घर
आप री बाजरी मोटी म भरि । चिडी नै बडो भो हो के बागलो
पाती करण म भारी भोड घालसी । पण भोड नी पडघो सटकर
काम मुळम गियो । बागलो चाचडाँळ दिग न नी छोडे । भगवान
कर जर आखा काम घोसा ही करै है । बियसू के दुसटा री दुसटता
ओल घोडी है । दूजी दूसटा न करणी रो फळ ही तो मिल । चिडी
दूज निन लेत गई ज' फफळी ज्योड बागल बडोडै बछ्छ' न देखर भळे
बियो— घू ! या ! मोटोळी गाय मेळी ।'

चिडी बोली— हुवा भाई मेर छोटकी भला ! आप आप
री पाती घायोडी चीजा ल परा घरा आया । भूपडी माडी घर
बठ्या । सीर सवारी चाकरी राजीप रो काम । चिडी आप री
गाय घर बाजरी हाथ बमू करी तिया मौज मज स रण लागी । मणन
रा फळ मोठा है ।

बागलो बछ्छ' रै मूल म चाचडा अलो अलोरा खावै पीव है ।

चिड़ी बाजरी पीम खीर राखै अर लवकावै है । आप आप रो दाव,
आप आप रो दुध आप आप रो भाव, आप आप रा दुध ।

अक दिन चिड़ी र घरा भोक्ळा बटावू आया । चिणी दूध
दूधा खीर राखी अर चावळ फनका री जेट लगाई । साग छमकण
बठी जगा हीन चैत आई । भाई काग र हींग री भूपडी है जकी
कागल सन मांगण बगी गई पण कागलो करमा रा कीट, कीरे भाड़ी
भाव कीरो काम काहै ? बीर जो सू भीज दणी क उतरै ? जाबक
नट ग्यो उतर दे दीनो । चिड़ी नामरी निमभर ल्याई साग छाछीता
छमक्या भर बटाऊवा ने तिरपनि कराई ।

रात पड़ी बागळ आया घरमा घरमी जद कागल जा
पू चाया । काड़ी री हींग हाळी भूपडी सा गळर बै गई । कोरा
मगरा घोर बळ्यो भीज, चिडकली हाळी भूपडी पर सीझ है । आधा
रो भायो र चिड़ी रै घरा आया अर बोत्यो—

चिड़ी चिड़ी तेरो भाद भीज ।

चिड़ी कियो—'हींग बगी बयू उतर दीजै ।

कागलो बोत्यो—स्याणी भण है पाळी मर रियो हू वेगा
भूपडी म बटाण ।

चिड़ी कियो—भूपडी म मन आ नागडखान्ग ! तै मन मागी
हींग ही नी दीनी । पण कागलो घिगाखै ही चिड़ी री भूपडी म
घमग्यो अर कियो—भाई नै चूल्है बटण द, का चाकी जगा दे
चिड़ी गई करी अर कागल न भूपडी म बैठाण्यो ।

जेव दिन चिड़ी पाणी र घड नै चानी । चूल म सीजती
खीर री हाड़ी कागल न समळाई अर किया मै बगा आऊली अर
रोटी पोर तनै जीमाऊली । पण कागल सार मू रपती खीर हाळा
हाड़ी भूलै सू उत्तार ती अर ताती र खीर गत्वा नागी । सागीडो

ਧਾਨਘੋ ਘਰ ਹਾਂਠੀ ਪੂ ਦੁਆਰਾ ਮੂ ਧੀ ਮਾਰ ਪਰੀ ਨੂ ਟੀ ਸਾਮ ਰ ਗੋਹਿਦੀ ।
 ਚਿਛਕੀ ਘਾਇ ਘਰ ਗੋਰ ਹਾਠੀ ਹਾਂਠੀ ਸਾਮੀ ਪਰੀ ਦੇਸੀ ਜ ਵਿਛਾਨੀ
 ਨੇ ਹੀ ਮਾਛ ਠਪਈ । ਜਰਗ ਨੂ ਸੀ, ਹਾਠੀ ਸਾਥਲੋ ਕਾਢਘੋ ਮਰ ਨੂਨ ਮ
 ਸਾਤੀ ਦੀਘੋ । ਮਰਫੀ ਰੇ ਗੋਰਾਂ ਮ ਸਾਥਲੋ ਸਾਮ ਬੁਟ ਫੁੱਘੀ ਜ ਵਿਛ
 ਕਲੀ ਨਿਪਛਕ ਨੂਨੇ ਕਾਗਲ ਰੀ ਪੁਛਾਧਠ ਮਾਧ ਚਰਛ ਦੇਨੀ ਚਪ ਿਘੋ ।
 ਸਾਥੀ ਸਾਥਲੋ ਚਿਘੋ ਘਰ ਕਾਮਨੀ ਕੁਛਛਘੋ—

‘ ਚਿਛੀ ਚਿਛੀ ਮੇਰੀ ਪੂਛਈ ਨਾਜ ’
 ਚਿਛੀ— ਧੂ ਸੋਗੀ ਰੀ ਚੀਰਫੀ ਚਾਢੀ ।

नाड़ी वैद

•••

सूरजो जाट सारी अक सा उट राखतो घर खेतरो काम करतो । बाकी चौपग रै नात घर म खाट ही नीं धारतो । डकम डका, रडो भडो, दो पोई दो कास म राखण हाळी कंदत लागू करतो । कदे ही सीरो घुटा नाखतो, कडे ही खीर घणा खातो तिथा कदे ही लाघण ही काढ दिया करतो । कदे ही घी घणा कदे ही मुट्ठी घिणा बाळो खुवावत ह जाट पर पूरी फवती । कदे ही एक बखत कदे ही दो बखत, कणा ही फाकी भुजिया घर कदे ही दो दाळ सागरी ऐवड लगा लिया करतो । ऊट घणी रा कोड करतो धणी ऊट रा बुधकारिया भरतो अर घास रा बगाळिया तिथा सीलै रा गवाळिया ऊट र मूढै म जाट वडै ठाठ सू दिया करतो । ऊट ही सिफाया री सू क दाई घोलो-घोलो ल लिया करतो हो । निलम पीवतो जद साग पावतो, जीमतो जद टुकडा खुवावतो । ऊट सू घणो लाह प्यार राखतो उनाळ में मण मण घी सीयाळी मे छुछो चारो, मेथी अर पिटकडी तेल गुड यारो, मीण रो मीण वच्चोडो पढ्यो हो । थोडो घणों उणायलो रै जातो तो घान छोड देतो अर ठाण में बठ्यो हाय परतो रतो । थोडो घणो खेत वावतो बाकी रा भाडा कमावतो ऊट र ताण खच्चो-खच्चो फिरथा करतो हो ।

सुरजो जान जगा निया जु बाद भाई साग मू हाथ प
ताठी धनखदान गोळ भाषा, ऊ माथ चडा रो गिणान, देखे पर
पातियो तिया आपरो बन्धिया घोनी रगत म अणगिणत मळा रा
उमरा रो सर वणाया भावतो जग मिरोमान ऊ दवता जी वना
ही उरणावण ताम जाया करतो । सुरजा सत्कर गुड गाळ तिया
करतो, तगारी भरर ग्राम मेन देंनो घर उपर मोवळा मामा बीर
दया करता । ऊ चरड चरड गुड रो रत पी परार उगाटी मारण
सा जातो । पड रो भाखो यकला उतर जना अर न्तिग न डोरा
बाटा सा काड लता तिया कवळो लग्न बरगा वण-पावना ।

सुरजो जिया दूजा र घरे का । उतर जीमत बिया ही
आपर घरा भाय गिये न बाडा गोट खुना दिया करतो । क्या दीर्घ नी
हो । जिया कई मिनख पारक घरा ती अपार ब्यार भाची भाय कमर
पोन भर जीमण न बढे जद भर पूरा दर्प । पण आपर घरा कोई
बगतो वटावू आ-भाव जणा सित्या सो कड ज्यावै । बूडा उळाव भर
भोलो खाव । कोई घर हाळा र इक्याबर री वारी बता देव । को
कडमे मे सोग साबित कर देव । पण मरणा ही टुकडो नी घाल ।

सुरजो बा माखीचूम मुडदा मिनखा मे सू नी हो । वो
फतो रतो तोप रै गोळ रो लढीड पचास कोम ही सुणीज । पण
तोवै भाय पडती रोटी रो दडीड पूरो सो कोम तीई सुणीज है । बीर
घरा पटवारी हवाल र । गरदावळ भर बाणगर, भाया गिया कुछो
वजाना ही रता ।

अंकर री बात सुरजो घेत मे खड्यो मोटा रो छळो बा
रियो हो । ऊट न डेर र खन चरण बगी छोड राख्यो हो । खेता मे
नावणी हो खुनी ही भर घन पमु चरता फिरै हा । मिनख भेळवाड
खवाव हा आपरै खेता म आप आपरा पमु चरावै हा । सुरज रो
ऊट दावणा दियोने खडयो मोडा घणा रहासुटा ताड हो । मलकणी

गयो हव जू धोळ मत रै धारै मार्यै ऊभो घोष हो । अवाणचकी
 री अक तू म री बल मार्यै जा दूवयो अर मोळाय तू वा गणा मर
 कर निया । अक म्हायोक्, केठा दो माया ? पण भाग जोग सू अक
 मोगे सो त बो हगै र कठा म पत्रग्यो । तू बो कठा म इमो जव
 मस्यो जको जागै जाव न सारै कडै न गिटोज । ऊट बठग्यो, अर
 आमण-भूमणो दृग्या । माम सो धाव पण भाग अर धूक कटा सू
 प्रळगा ही रव हा । दू टर लगाला बोट दानी, नस पसार दीनी अर
 गंधारण रागग्यो । ऊट रा दगा जावक माहो हुगा । मुरजै न ठा
 पथा तो भाया भायो । बीरो जो ऊचो चढग्यो । सुरजो जाणग्यो
 क ऊ बचाणो दोरो है । जे हुव तो की राईकै या वैद्य न देखाळणो
 चाय । लड लड र के अडचल आई ? नेत म छोडण हाळी आज म्है
 क कुवध कमाइ ? विरलग के हुयो ? ऊट रो अग अग कर नी कियो ।
 मुरज लळो बीचाळ ही छोड निया अर ऊट नै लपरो हेदकी री पड
 ताल म भार हुयो । सजाम सू हेदकी ठावो हाथ आगयो । हेदकी ऊट
 दरयो गळा टटोळो अर सारी वात समझग्यो । सुरज न आपरै खन
 बतायो अर पूछया—

“धोळ मत म चरण छोड्यो के ? ”

सुरजो बोयो—“छोडयो ।”

हेदकी—‘दवको नियो क ?’

सुरजो—‘नियो हो सा !’

हेदकी—‘मेत म तू वा री बेल ही के ?’

सुरजो राजी राजी—‘घणी ही सा !’

जणा हेदकी (वद्य) कियो—‘त्यावो तो अक मोटो सो
 ममळ । जाट अक मुसळ त्यायो अर हेदकी न मनायो । हेदकी
 मो री दूजा मिनसा नै मनार ऊट री तम नीची कराई । नाड पपोळा
 अर गळ म तू बो अडधोडो देखर मुमळ न जोर सू भात्यो । मुसळ

न मृषारं २५ । ऊपर मेवर मरणा । न मृषो गृह पार
 २५ मे म विषो म मृष म भागे म म पानी म पदपो । ऊ
 २ मार म मार म मार । उ । ३ मार म मार म मार । ऊ
 मार म मार म मार । उ । ३ मार म मार म मार । ऊ
 मार म मार म मार । उ । ३ मार म मार म मार । ऊ
 मार म मार म मार । उ । ३ मार म मार म मार । ऊ

ਸਰਾਹੀਆ ਜੁਲ ਮਾਧਾਧਾ ਬਥਾ ਕੀ ਸਰਾਹੀਆ
ਫਾਹੀਆ ਜੁਲ ਮਾਧਾਧਾ ਬਥਾ ਕੀ ਸਰਾਹੀਆ

आप आप रा मूम है आप आप रा बरह है । कोइ रा
मस्त है कोइ भग मस्त है । कोइ कोइ बाला घर प्रधारी म हा नी
है । कोइ लो मन रो मना र है जो जोग र जार गू गिनरा नै
जोगी मू आप पिबानो वन है । गुला व वणनै हाहा वा मन में
बाठी धार सोना घर आपर ऊट निया रात न मया छांडा जोगी
बाई दुवारवाजी जालिमो मिम आप रा मानी गू मुकर चया
जमा कर है । गुरा आपर अर आपरी गिरद्वी रै पेठ पानर नी
हिकमत रो भूला आखारना गावां मे भवाह रातो फिर है । गाल-
गाल म गू वद । गू म । ग हैना मू चाव है ।

जब गांव में जल डोहरा पणा दिना भू मादी पड़ी हो ।
 बटा में गाठ हो उमर सात साठ हो माघ म पड़ी भुगत हो । पण
 बटा पोना बहु बया बगा हव है ? भयान परवार न बयू भूरे है ?
 राजरी र स हाजर तार सडा है । हुकमा में हाज है । मागें गू
 देव है दबळा सी एव जर छाटा मोटा सारा जणा सब है । नाडा
 भावो नाख हाथपग दाव तिखा सार घर रा मिनत खोण्डी माघ
 माख दिया बँछा है । करेही मुगरियो जणा हो रोद । जणा हो छाटा
 रियो हवा रो हिनार । हाया म पूषाव है । गुरज रो हत्तो डोकरा
 हाळा बटा मुण्यो मानव्यो भादयो सिर मुण्यो । बदन घरा बलायो
 भर पीढो लल्लर बुनी रै माघ सारै बढायो । भाहू बदन डोहरो रो

सीधो गल्लो जोयो । गल्लें ४ अँक मोटी गाँठ डोकरी रँ केई दिना सू
 बड रयी हो । बी गाठ न बढ मा राज आखी तरा देखी भाळी घर
 टानी । आपर ऊट हाळी सागण बढचल जाणर बोन्ली न मावळ
 कर ऐलँ री हाभळ भरी । सगळा सू मोटो उट न आपर कनै बत्ताया
 ठर पूद्रपा—'घोठ खेत में छोडी क ?'

बटो बोल्यो— घर ! बँदजी ! साज चाडी है ?'

बट—स्टै कहू हू जिया ही कणा पडसो ! नहीं ना म्हेँ इनाज
 कहू नही घर पारी मा जीय नही ।

बेटा बाल्पा— ता ठीक है । (जाण्यो बार्द जादू होसी)

बद—घाळ खेत में छाडी के ?

माटा बटा— धोळ खेत में छानी के ?

बट—आदा मूरख है ?

माटो बेटो—आदा मूरख है ?

बद—अरे ! मा न ठीक बणाणी है ना म्हेँ कबू बिय
 बान रा उण्डो न्यो । पूरू जको जबाब दवी । कबू जिया मत
 कबो ! नहा तो य जाणा पारी काम जाणै ।'

मोटा छोटा सगळा बटा बहुवा उयळो देण ग ह्कारो
 भरपा । जाणया माऊजी ज्याब तो ह्कार म म्हारँ क नाग है ।
 बोपा— ठीक है अब पुरो जगान दस्या ।'

बँ पूछ्यो ही—'घाळ खेत म छोनी क ?'

बोल्पा— छोडी ।

बट—दक्को नियो के ?

बोल्पा— नियो हो ।'

बद—खेत म तू बारी खेत ही क ?

बोल्पा— 'घणी ही ।'

जद थर बियो— त्यावा ता भव तरा नेवर माण्ड !
 पर हाळा मुगळ तागयो जाण । वर भाग्य अगरी करीता ।
 पण वर तो हा वर । त ता वर । धराणवरा ही गूळी र गळ
 माव ताळता ताग्या । हावगे योग मारा अर राम नाम गरी गुन
 राखी । पर हाळा घाबू वर रा मूरगता माथ पत्ता भव ता वर
 गरी भावणा उमारी । तमी मू ताळतो घरद बिया । माथ पर
 रगतो दरगन न ही द्वाडो ना चर रा सामडी म घाग ।

पण घर के जोर बाल ? बूडली रा प्राण वर तो उदाया ।
 छकट जाण्यो घब किमी माड ताड्यो घाव ? अर त्वि ना मरणा हा
 हा ? भगतण मू टूटी । गूळी न वर गूळी ? पण घरी ना माड ही
 तिघा जुगती होणी नाय । घा मानर मग वर ता बाळ्या र वर
 म ताग्या । वर न माग तीनी घर ध्यारा वाना चौडा यमता घाग
 न भाग्या । वर मू वनण त्यावा कड मू गावरा मगाया बिया
 दारी मोरी पागळ री नवडा री गोज वगी । आणता घर मुपागिया
 गावण री कुमी तिघा मीघोने नवा साडियो गाभा म हाव कर
 रीता । दो हावडी दो घाव ध्यार ध्याता अर गूळी री भाव मू
 मीढी वणार त्वार कर नीनी ।

मुगाया घर म हाणा धाणो कराया मिर घोघो घर
 गु घाया । हावण दीनो अर आव बास री भेळी हूपरार हट रा हीगळो
 अगीरघो । सोडी माथ मुवाणी ज वटी पिरकमा देणो पळाइ पाता
 डडान सह करी अर बहुवा हाथ जोडघा अर माया निवाघा । माग
 रा दाही मू छघा नाली टावरा माथ घर मुगाया रूघटा
 बाळ्या । वर जाण्यो बूडली मरी
 माण ताण मू पाछो सुपर है ।

घेती री क्त, वळी रा वि
 पण मोठ्यार पूरा वाघ देवण हाळा

अब वन मिलर ही च्यार जणा हुवै है । कुण बाँध देवै कृण वामन
 लव अर भी हाळा भवणियो तिया पिडाण हाळा पीडिया ही कुण
 माभ ? भोझू तो बाठ ही मुमाणा नी गियो है । मरथाडा माणग
 निमा घरा घोडा ही रमी ? हुवै जिना मू हा सारा । टोमग रा
 माटी बिरान तो मनी बरो । तुगाया भायरा जाणदारा माण मोठ्या
 रघा न सीव दानी ।

हुन रा गो वटां अर अब वन पैल्यो तो तीतया' मागे बाँठ
 मुमाणा पुगायो । पछ भीडी नै बाठी बाँधी अर उटार धाव्या । पण
 वासन हाळी हाण लक्षण हाळो घाद वत्तो पाचवा मिनत नी हा ।
 पोता जका दम बरमा रो टावर बाँध न ही पूरो पूर्यै नही, कारो
 हाथ लगाया बग है । भायरो बिरिया बागने हाळा हाडी बंद रै गळ
 म घाली । कियो— झारी मा ता थ मारना पण अब दूरी जुगनी
 मुगनी न तो करा । झारा हा हाथ खानी नी है । पींगळ हाळी
 लकडी थी अर दाणा कणको दारा मागे न राख्यो है । हाहा म
 घामत घाल्यो मू जेवडी बाँधी अर बंद र गळ म घाली । वन ग
 गती बल्लर बमठा उपडग्या । मुमाणा ता' राग्या ता मरी पण सग
 छाता फनकलीजगी । फाना ही फामा उपडग्या । डाकरी रो गग
 हुयो अर बंदहा पीडो छुडार भाव्या । की दूजै गाव न गिया अर भट्टे
 नाडा बंद रो कियो । बिय गाउ म ही अर मिनत मावो पडपा
 नाव्या । बंद नाड दम्बी अर कियो— न्य न आछो ता भू कर दमू
 पण मरग्या तो वामने हाळी हाहा हरगज म्ह नही लवू ला ।

बागाँ कियो— मर ठिठकारया । कमून तो पैल्यो हा करै
 है । इसा के देखूव नाही वन चण्या है ।

छफोल संख

इहारे घटे मारवा माय मात मनीरा रग रगीरा चोपा
 धनीला पतु पटी घर जीव जंतु होखे । बेची जगल रा यागी बघी
 प्रवास रा प्रवास घर बघी जल पल रा विशाची माय जानीय जेय
 रया है । रोभ जरतडा ररजा दुगलानली म मेल्ल राणी बिचु
 भीग घर मामादिवा आमा घाग आगरी जगा पया पूरा फर्ने छिरे ।
 बघी बघी ता होतही जगा आ धिणाग रागी है । आ जिरा न
 लोग बनन भी बब जुडल रा घर निरग रो दोनू बल्ला भोग गला
 है । बघी नीर घर बघी नीर आप ता । घाड ता । मानना श्री
 मित । मिनगा रो बघाब पटनाची पाणा माय घर पाटो पे माय
 बगना पा तारा पु माय रोड पो वल्लो पाख्या पनारण भाग
 आव ।

यकर रा बाग !

टाकरा रो टोळी मो रे कोपात जिमी भीन रं कराहे रमण
 भनन न मधी । रमना गनना धी मुगर अक कुरापान मुकली ।
 न न रा लल माय अक माखी घाड पु मजुडना चकी तावडो कर
 रमी ही । बाटवां मुगन दगो भाया घर व्यास मेर घेरियो

बणायो। पण आठ री कमजोर पाख्याँ ता जावक भाज्याडी हो। वा
 थड नी सकी गपळगी कुडकुडती मा बणगी। बाळक अणन माटी
 न मरजोडी जाण र लकडी करण लाग्या। भाळा-पछी अर भिग्याना
 बाळ जीव न वै व जाणै ? आठ रा वै घोर के लाड कोड करै ?
 गणान मींगणा छनी चिरमन्या आठ रें जूवर नाख अर हमें राजी
 होव। आठ फाटोड स्वाधियें ज्यू पाळ रें कूर्ण माय पडी जमी
 मी दीस।

धिर्यें मीकें, गंतै बगता घठीन जेक किरमाण भायो। बो
 बाळकाँ न भातरा ममभाया। कया क्यू बापडें जीव न फोडा
 घाल रया हो ? जीव जीव तो मव माय बरोबर हाउ। आपान कोघी
 मार तो किस्का लागै ? आ के थोम र वाटा घा कैवै ? छोटी
 बाप न किणीन श्री दुख नी दवणो ? टाबरा अण भिनख रा बात
 मान नीनी। उतख री लागे टोड दी-यो। पण बतख र मन सू
 टाबराळा डर ना निवळजो। वा त्रिया श्री भेली होयोडी पछी रेंघी।
 पण अण बतख रें मन री सका किरमाण जाण सीनी। बतख नै
 आपर नाय माय अठाघी अर लय जायन भील री चोभ माय डोव
 दीनी। पाणी तो आठ री खाम श्री हो। बठें डर किणरो ? पाणी
 माय पत्ता श्री आठ मुख री मास सीनी। किरसाण बठ सू टुरण
 नाग्यो जण आठ कया किरसाण बीरा थोडी देर ठेंगे। ये म्हारी
 प्यान अजारी है। जिकें र बदळ माय में श्री पागे थोडी चाकरी
 करणी चावू हू।'

किरमाण जेक पड ओ नी सरकयो।

आठ भील रें अथाग पाणी माय चभी मारी अर छिण भर
 नाय श्री भुण्डें माय जेक सख निया बार निसर आयी। सख न वा
 मान रें किनारें भेन दी-यो। किरमाण सू कयो किरसाण बीराजी
 ये छिण सख न अठा र थार घरा समय जावो अर छिणनै

है । पिण री माय डफोळमग है । कभी जगा घिण न गणोडमग भी क्या कर । पिणमू त्रिरी भीत्र मांगाना या थुणगू दूगा पात्र धाने दमी ।

किरमाण बो-यो न चा यो मग सव गरी र निया घर जानो ततीसा । लढी न्यग्या । भारग माय साज फळ जान हाळो भायलो मित्या । या साज किरसाण मू भळ डफोळमग हाळो बाग मुणी तो मन माय नाभ र धोमो आसम्पो । बो माघ्यो गरी सग माग जितरो सा तो न्व पण डफाळवस माय त्रिरगू दूणी चोगणा देव । या 'साज किरसाण न फळ सापर घरा लग्या । माकळी मान-तान करघो घर डोलियो ठाळ न मुवाण दीया । किरमाण न नीद आमी जण हाळमाक डफोळमग भुणाय सी यो घर भुणरी जगा खराडो सग त्यायन मत्र दी यो । किरमाण जुठ्यो घर घर न दुळ-वयो । रिगतो विगतो वग्वन र बळ सापर घरा जाय वटघो । डफाळ सख हाळी संगळी बारता सापरी तुगाभी नै बतामी । पण लुगाभा भुणरी बाग रो भरोमो नी करघा । या जाण्यो क ठा फाल हाळी मी होव । पछ किरसाण घर भुणरी लुगाभी दोनू हाय धोय नै सख म्हागाज रा पूजा करण माग्या । हाथ जोड्या सिर निवाय घर बोल्या सख न्व म्ह घणा गरीब हा । घरा पूरा नाना भी नी है पूर नी है । मेन्खानगा करन बीग रिपिया दिरावो जिको घर माय अ न बपरावा ।'

सख बीस रिपिया काढ धरया । किरमाण र भुणरी लुगाभी होया हरया ।

बठीन किरसाण र गलाळो भायेलो डफाळमग सू घरज विनती कर रयो है श्रीमान डफोळसख । मन दग रिपिया री घणी जहरत है । किरपा करन आप घिण बडवी रै मोव दम रिपिया दिरावो ।'

ढफोलमख म्हाराज बोल्थो अरे खाली दस रिपिया ? दस रिपिया तू कीजी होती ? मैं तो बीस रिपिया देसूँ ।”

किरसाण रो भायली रागी राजी बोल्थो ‘सखदेवता ! ये तो घणा ग्यालु हो । सोगा रे मन रो बात जाणो हो । बीस रिपिया देय दवा ता म्हारा सगळा काम पूरा होय जावै ।’

ढफोलमख हुजै मळ बोल्थो ‘अरे भोट्टा ! बीस भी बप्पू ? पूरा चाळीस सब ना ।’

भायनो कयो बोला म्हाराज चाळीस भी तिराय केो ।’

सख भूँळो दीन्यो ‘बस चालीस माय भी घापग्यो ? अरे चाळीस ! चाळीस तू तो पाँच दिन रो सीयो सराजाम भी नी होव । अस्सी बप्पू मागं नी ?’

किरसाण रो भायेसो भूषण्यो । रीस नै रोक न बोल्थो ‘बोवो म्हाराज, अस्सी रिपिया भी दिरावो । कीभी देय परा नावतो करो ।’

ढफोलमख कँयो ना भभी ! ना ! अस्सी नी, मैं यानै अस्सी रा दूणा-पूरा अक सी साठ देसूँ । पूरा अक्को साठ ! चरै साभी भर मिक्कं दीपता !

अबै तो किरसाण रे भायलै रा जाबक खाचा ढोला पडग्या । दो साल होयत बोल्थो म्हाराज कींजी पूणपावलो देवणो है क नी ? का, कोरी लप्पा-लप भी करणी है ? कींभी थोरो घणो देय दिरामर लारो सुढावो नी ।”

ढफोलमख ऊंची हसी नू हस्यो अर हसतो भी गयो । कयो । ‘अरे भाभी तू तो निराठ गिवार लाग्यो । जाणै कोनी मने ? म्हारो

न माँव है ? या शीघ्र 'हरीशर्मा' भरण 'गोदमल' कटा कर । मैं
 तिराग हूँ ॥ इतरी कर्म कीग हय ॥ करण है । दिन भर लू
 मागनी अर जवाबो मयना देवना करणा धी इतरी कीरो है । जहाँ
 जमा-नारण है निवाय देवग मेवग मैं उधार करे । र मत्री रा माँव है ।
 दयगो मेवगो तो ग्राहवा हो काम है ।

कल थरा बतासी

सीयाळ म सी पडै, उन्नाळै म लुवा चालै, जका फोडा जगती र हिवडै म सग सालता रैव है । पर मुरघर रा माणम हया फोडा न जू जित्ता ही नी गिए । सीयाळ न जावत जमान रो मुग समझै अर उन्नाळै न आवतै धौमासै रो धोळ-बबोल मानता थका रुडा रस बस है । नीर भरै धौसै अर कळायण न अडीकै कोसै । बरसा भाव बाधो पडै घन पसु छाती सू ऊतर भर हाथ फुरण लागै । राजव्यारी रोजी चालै खट दरसन ने भाग्यो चालै । बाणिया रै व्याज सूणा भावै अर बीजोडा ही आप आप र काम रा पूरा दाम पाव । हय खुमी म ही भड्डी रा दिना मे ही सीज तिवारा री लडी सी छुपी भावती जाव है अर सुगाया गावती मनावती रैव है । मोर बोल, मिनक्ष मिल अर बोरा तोल तिथा घुरिया ईलै खेता घघो मिल किलबिल है । धा रा दिन है, रोही रा बरतारा है, गावा म सूनाल है, घरा रा मजा खारा है । बूढा ठेरा लुला लगडा, पडघा सई का कोई अपग आळसी अर मद कमाऊ खडयो गळघा मे गट भिंगिणों सो गुड रुड । की सू जिसो जोडै ? की स गुरबत कर, एक सू दो हुवै तो दिन काट नही तो माच खडघो मरै मरै । अ

मन हो प्रेम किमोह कायी है ? हूँ । इनी बान अरुण ही के सुन्दर
विषय मैं भयो हो आसो जाग्यो ।

बुधमन यह बारी क बारी कायो जवन ही । लम्बा
होए राग म दोष मगका मित्राज सो रोह इच्छा । मुख मन हो
मोहरी भायो बारी केगनिव पाव छर चन्दा धोनी जग भव ।
रोबीनी गगन मगोनी बाग भर हनी गडो रैं टाट गू कुवर मेरी हो
बूझो ही छोट मा । गिहवा रैं बजत जयन्ता गगन कन्तो बडा
बग ऊची आ रची हो । कुवर म कीवनी गगन वाभा देखर बुधमन
ही मीवत बन्तो । मन बिटवाड वियो । पार पाररायो मो
वरण्डायो पोपी भावता पड पड गारो पहना ग । कुवर जान रैं
रग म रात्री पन बुधमन हुयो छोक-छोक भर पा ती । राग पारगी
पाररा गन बरी बुधमन ही मग्या पुरा । तिमन पर निपड़क
गू कुवर हो छापी भाव मोहो दे पगोर मठ्या पर छुरी दाव बाढ़
सिया ।

कुवर नियो— 'भाई जी इयां रियां ? मन चाहीज तो
ह्यो । गीता चाहे ता राखो पन हमो नासून ना करो । पन बुधमन
भाई गहीं बेंरी वनयो, पासो अनुम मुनो मगमुनी कर ग्यो ।

कुवर रोवनी-बूबलु आयो तड़फटायो भर उपाय बचावत
सातर पना ही तरळा सीमा पन बुधमन तो गोदा तीव दावर बठ
तोह हा दीना । मोर्या रा बाळा सोनी रो गाबळी बटी-बडा गूडी
भाटी पासो डोरा डोरा चूट सिया भर ताळ भातर गिहूक म जर
कर दिया । स्हाग रो गाभ म पडोब बाधी भर आपर विछोवडाळी
माळ म ग रो गत करदा । बुधमन सारो बाम वणा नियो परदेन
बभावण रो मनो उपा सियो ।

कुवरर नीं सापणू सू बूडा टाकर टुकराणी (भां बाप)
बाढा रोया अर गू गा बावळा सा हुम्मा । गोडा टूटग्या डोमा फूटग्या

परमूष मायै पहग्या । जिनही सू जळग्या दुख म गळग्या तिया
तीन भयान सू जाता रिया । बुधमल सू कुवर रो पत्तो पूछ्यो तो
दुव सू क नेठा डर सू ? डेर होग्या । आसू ठग्या नही, ढाई लाई
बरठा उठ्यो । जद नोया बी रें आगें कुवर रो नाव सणो हो छोड
दीनो ।

कुवर रें सोप होण हाळें दिन गाव भर म हाडी नी चढी ।
माणसां मे करळ-भरळ माचगी । करळोपना सी हुयी । फिरणो घिरणा
छूग्यो काळो वादळ पूटग्यो सारी वसती विपता म हुबगा । इमै
मोक बुधमल नें सुन साधी, गाव छाडण रा मतो पक्यो । बो जाणग्यो
नं भव अठ रणो खनरें सू खाली नही है । 'नोगा न पैया सू ही
बवण लागग्यो के 'म्हारो नी अगें अठ नी लागें । म्है कणा ही रातर
पन ही निकल जामू । भोळा भिनखा १ भोजू बुधमल री बव
मासीरो ठा नी पड्यो । ठळटो आछो बतायो— के कुवर बिना
बापडें रो जी नी लागे ।"

अेक रोज आधी रें वखत बुधमल गाव सू भाज भीर हुयो
भर आगल गाव सू ऊट भाडें कर परोर परदेस रो गलो पकड्यो ।
बठें (परणें मे) एक बारस गाव म हाट भाडर बँठ गयो । ताखडी
बाट खरीद परार लेणो दणो सक कर दीनो । गणो गाँठी बेचर घोपार
पळायो ।

भिनख री दिन दसा । समै री जोगवाई । दिना दिन
सूई चाली । मत्ता री मुकळाई पाप रो पीसो सून दाई जमग्यो, भूख
भर गरीरो रो गाव निसाण गमग्यो । पीसो दीनो व्याह कर सीनो ।
टावर टीकर हुया अर आपरें देस जावण री जी म आई । हमें बुधमल
व सग वार्ता भूलग्यो । देस मे आवता ही तेतीस करोड देवा रो धोक-
पूज करणी पळार्ई । भोग-वडाई भरधा आदीसी पाडीसी चरधा ।
आख गाव र घरा हाती-नू तो । दरवायो भर गाव

तेत बणागो । बाह ! बाह ! पाई भर बरिबर हुयो, भोला प्रभु
भर सागरी बाग बगवत न मनषा ।

तब निगरी बाग मोमम गी राग निग निग दिनामन
राग पुः । मोमम गी राग न भुव । तबजना मीदी म मट मगना
गाग दवा देर । बाग बागना नोट गग अघेर पुः । उनरागो
मलायन न राधे धोजडी धमकता आय ही । बाइणी घस नू
उयू युधमन डम ।

सेठाणा बय — बाज मन मन न ही बया हुगो दिलो ?

सठ बात्वो — अया ही ।

सेठाणी — अया ही तो नही बाई न बाई बाग
जरु है ?

बोयो — बाग ठा है ? या आपणी माया (धन) क्या
मायी ?

सेठाणी — नही ! बतावो क्या बाई !

बोयो — बतावा नीं ये किणी न न नाखो ।

बोली — ना ! स्याणी ! पाल्या पाछे बयू क देवू ।
भोली पोडी ॥ । अर नही बतावो तो म्हे या सू बाज बोला ही
नही ।

सेठ — 'नही ! नही ! मां, भवरु री मा ! याने बताव्या
पण सागी बात बतावणी है ।'

बोली — न बाता गाठां सू पोडी । म्हे ही तो रोजी न
सेर पक्क धान रो नास करा ।

बोयो — नही ! नही ! या सू वदे ही कूड नही ! सोनन
खावू थारी । नही ! नही ! म्हारी ।

बानी—“क्यूँ बूढ़ी भोगना खावो बताणी है तो बतावा, नी जगा धारा म्हारा दा माग्य ! नीचा जावो ।”

बोयो—“नीं सा न्या मा भवरू रो ! कीन हो कं दिया ता जावक मारया जावाना ।” सठ डरता कापे !

मठाणी—“हा कबो काई बान है ?

सठ—बात काई है । इयै कळायण न देख परा हसी पार्व । पणा दिना री बान है, आज वाली सी कळायण बरग रयी हा । ईं मर म्हारा भायला कुवर दानू इय ही मैडी म सोरघा हा । म्हारो मन बढघो भायल कुवर न मारण खातर उवरी छानी बढघो । जण कुवर किया — भाईजी काई करो ? ईं मर जामू पान कद हो जामी म्हारे घन रो क होसी ?” ईं उव बखत भायन रा बात मान जावतो ता मफा भून करतो । आज इत्तो पीसो बणू जावता । पण फट मिजिया मोस नान्या अर मारला नाळ म खाडो खोदर गडत कर पानो । मरत-कुवर भळ कियो हो या बर सती कळायण हा कणे म्हारे मारण री सारी बात बता देसी । पण इय कळायण ओझ उवा बात बिणा न नी बताई । अद मनै आज हसा भाई । आज धान ईं ही साची बात बताई है । कदे कया मत ।

मठाणी कियो — स्याणो ! ईं कीन कवू भोजी घोडी ह । पण सेठाणी काठी छनीज गई । मान दोरो पढायो । सठ री ना हाप मे भागई । आली रात आय्या स काढी । भोरे उठी घर हाप घोसकर नख चस्त गणा गाभा पैरधा । पछ मारलो पाडोसण बलू नायण र परा गर् अर आपरा साग गणा री बडाई करी ।

बखनू बोली — बुधू रा बाप मा मरया जण मो किताक हो ? छोमो साक तो हो । रोटी रो ही गासो हो । आज आयो दिया

गादो भाव । वण धागरी भववन र पाण । ' सेडाणी मू थावण म
 री वही भगहो चडाई गुणी ना मर् । बोनी— भववन क पाव
 हो । थावण ठावण र कुवर न गज गाडा निया जका इया रा धरम
 नाई हो । दानो माध चर भायो रा माग्था । साढा मोन सारा
 नाळ म रर दीनो । उवा रा मग यणी बने परार बोवार बग्था ।
 जव मू पाव रा पइमो बध्यो है । वमायो धन क हुव ? मगणी
 री धाव गुणर बगनूडी र गज म गणी हग्यो । उरै सट्टेणी मगणा
 मू मू डो पोर सानो । मगणो धावण गज पाली बगनूडी बध्य प
 बाटडा भावी । दूठ ठावर न्वराणी धाव बसतू रो गच्छ नाव
 जाग उठयो । धावतू भागे हुग रा बया गुणाई । ठावर धाव रपो
 भिजनाई । धावणार भव मिफाही धावा नाळ मोदर कुवर रा
 हागा कनाया । सारा र गाची कया भावी बुधमल र हधकरी
 धावी । सागी बडावण मू कुवर रो कग्थो खन उषडयो ।

मदुओ

...

बोकाग रा बास भाला ग्वास, अठ सुत्र सम्पति रा लेखा
 कम । पुराण राजपरै री बात एक् चौधरी रो गुवानो । चौधरी
 पुनना पुरख अर मतवाळो । दिन रा जरियाव तिया जाट री बनाव
 रा बाहूँ । एक् कारण दो बेटा परनाया पताया जका दोनू ही
 पारा हुग्या । बटो आप जकी सामरै गई । दा डकमडका घणो लुगाइ
 घरा बठा गिलरा कर भर गप्पा नारा । माल मसारी कमी नही जरे
 वाप्न दोनू लाग लुगाई बेफिकर होकर रखे । घर रो धान मोकला
 बाणो बरतण न पीमो सफन जीणो । चौमो खाव भाछा पर अर
 नगै गेण रा उजळा कात्र कर । गाव र भोगतै री ठुकराणी न्या र
 गाल घायोनी है । ठुकराणी चौधरी न बाको जो घर चौधरण न
 बाकीमा कह परा बतलावै । अ दोनू उव न जायोडी बेटो ममान
 भाणे अर बाईमा बक्ता धका पजाणे । इया रै इयै मुरजादी सभाव
 रा भाव गाव भाव धाव ह ।

सुख सोमती गी दियाळी । रेता म राम, रोही म चारो
 मागोडो फातीसरो जमानो प्यारो । देवता रमे जिसा घरा म चैठ
 पळ लाग रयो है । चावळ-भापमो रा माल मलीदा बणरिया है ।

नू व दिन रा नू वा भोजन चौधरी र घरा ही सीरो पुडी हवला । काद गू दळी रा साग मगाया है । चौधरण सुधिया हो बाईसा न रावळ जीमण रो नू तो नेवण न गई है । नेवमी चौधरी र घरा भोजन बना वण आ ठूक्यो है । चौधरी सीधो (मान) भलाव नाई खुरपो हलाव है ।

चौधरण ऊतावळी हुइ रावळ आई सामो गू घटो काड़े उवाणा पगा धाई । रावळ री च्याळ बूटा भाव धापी । रावळ री दारोगण्या घर हाजरणी मिनखा कियो— आपरी (टुकराणी री) आसग कोनी, ओखद नरिया हैं । मायन सो गिया है चौधरण किवाड र कोचर मायकर देरयो । दोनू मोट छोलिय माथ बठा है । जु बाईसा उकाळी पारिया है । ला सा । सो'सा कर । पण बावसा प्यातो पाछा करता थका सका नई है । चौधरण फट फुरगी । देख नी सकी ।

घरा आई घर चौधरी सू कियो— पुरतिय रा बाप ! बाईसा तो अणसारी है डील कोयनी ! जु बाई बठा दुवाई पारिया है । जा सू भगडा लाग रिया है । जीमण री कीरी सरधा हैं ?

चौधरी हसी भरी रिगटोळी सू बोल्पो— 'आछा याल हुया । पाधरी आडू है । बाईसा तो राजी खुमा है । म्हा भखावट ही मिटर आया हू । रावळी रीत न थूक जाण ? जु बाई पाई मनवार करता हुमी ? नू वो दिन बारा मीणा रो त्युहार आपरो काई कुसळ मनावता होवला । चतर आदमी कोई भी काम कर तो पूरी जाच पडताळ करके उथळा देव पण तमास्त मुडन दमे बिना ही सूई रो मूमळ बना वव । मोड घड जव तथा अणचीती अणभायी क नाखै । अ स थण म्यास पण रा पुन परताव है । '

चौधरण सूज गई । बूकर री सी आत्मा काळ र बोली— देख्या कोयनी क्या स्थाणा ? भखावट ही वगू कै आया ना ? म्हा

रु पग सू कोइ बैर हो के ? एक पय दो बान आव तो ! म्हारे ना गाढा मे छाळ रो के मान है, दूज जा आसू । इतो क परा भागे पग रावळ कानी पाद्री चानी ।”

चोधरण फोटही मे बढी, ठुकराणी भाजकर पगे पडो । बोनी—‘काकी सा सुधिया था पधारिया भू निली नही । मतवाळ माह राखा । चोधरण—“हमें ता चोखी तरा हा ?”

ठुकराणी—‘त्यू हार मायें म्हा सोगा मे दाह पीवण रा गिवाज है, जको ठाकरा साग दाह लेवणा करा हा काकी सा । और बाई तारप कोयनी ही । चोधरण—‘बेठा बाई म्हे तो धणी श्री । हा । तो बाई सा पाडा दाह म्हाने ही धानो जको थारे काको सा साथ बैठ न पीया ।”

ठुकराणी बोनी— हा । हमें लादू सा । मोल बाढो ही बावणो है । रोज रोज नहीं तो इकपातर दूज होळी दियाळी ता दिया करो काकी म्हारी । हारी बाकी, बाकी चून तो पिया करो । पीणा तू त्यू हार भावें थोडो धणी राग रग अर नू बावणो नीं ल्याव ता कं टा पं ?

ठुकराणी माय सू एक बडा बाटकियो भर ल्याई । चोधरण पल्ले सू ढक परोर आवरे घरा कानी चान पडो । बाईसा न मिथ्या जीमण रो नू तो भी दे भाई । सीधाळी माळ र मोटार् माचें नाच उतानर दाह हाळो बाटकियो ढकर मेन दानो अर चोधणे सू लुबत मजनिस् रो बात मूळकती चको मखोन सू बही—‘पुगलिय ग बाप दियाळी मदा ही पाडो आवें ? रावळ मे तो जु बाई अर बाई दोनवा दाह रा प्यासा पिया है । जु बाई सा मदवा वण रिया है, मजा पाल । बाई धणें हरख सू मतवाळा हुया माने । हमक आपा ही दाह सू निवाळी मनावा । बाईसा मने वियो—‘कदेही

कदेही तो बाकीगा न ही पाया वी । घाज घागण घारी मोकळा
मनुहार कर सो । तहना गिया मना ।

चोपरी — 'तो आपण घरा दार कीन्हा पुरवियरी मा ?
गदर्ह म तो घणा ही घटा दाटया पडया है । भभव चढ अउ उवा
ठव है । आपण तो छात्र रावडो भना है । माधो दार कीन्हा
(कर) पडया है ?' चोपरण — दार की फिक्क मत करो मनुहार
जगर गी फिर करा । गरु रो तो एव माटा भोवो (प्रासन)
भरार हवाई है । पीतपात्र्य के माथ हरे मर्या है । त्वार हवो मारुजी
घान आज छिहार दारुडा पाऊलो । माधोला मगवाळा यणार
हनुवो जिमाऊगी । म्हाज चर नस घायगी है । दूध दूधनाऊ भोड
नी मर । बाड जाऊ है बाईसा घाव ता परास रिया । नी ता म्ही
आपरीर जीमा म्नु । घाज घारी र म्हारी वास है दियाळी की
राज है ।

चोपरी ग मूको म्हेदरा (मूक्त) हया हुयो । उव र जी
म जनाम भी लर आ गर । भसा आणन घर मन्वा पण की जोन सी
जाग पडा । बायो — 'पुरवियरी मा । तग सो वी गई मजा है ।
मुगई दव तो भगवान कीन ही इसी देव ।

चोपरण भन दुवण न बाड गर । दधी सीधो बाधो त्वार
कर परार मयो । बाइसा सिइया भू अधार चरोणन म पधारसी ।
गल बठ चोपरी र ठाल माथ म जू सा खाचण लागगी ।— कव
पुरवियरी मा मम दुह परा घाव धर दारु मिळ । पण भस रो
दुवणो नारो गाऊ हा है । उवा पात्रसै मर अर पासी भेज जद हुव
नो । बाठ दम मर दूध भी तो काढना लाळ गर । ओ मारो काम
चाटो गटो छाया पछ ही भस सारीगी । म न दारु पीवण रो वधत
हो टळ जासी । सिइया पछ बाईसा ही ता भगोणन आसी धर नाइ

भा जीमण न पाछो आवला । उवा सगळा रें सामण दारू कया पोवना ? अ काम तो गवळा बावळा रा है । 'आस देख न कुतो भ्रम । कोटही मे फोड आवें न जावें पडचा मू गा हुया गुडवा । पापमरा मे हमी मुमखरी करे । पात्र नि पटयो है ओजू तो सूरज श्रवा माय पर ही सडचा है । म्हैं तो बगो मो पा नवड । पुर्गलिय रो मा मागर न घाइ तो साथो साथा पीपरा टटा मद्र । श्रवा नी मारो तबला ममद्र । मुग या न दारू कय (के बर्व) ? व ता काळ रा काम करो अर टात्रा मू घर भरो । चौधरी जनी जनी बाना साधतो थवो सामसी साल म बडयो अर माघ नीचपण्यो नागरिया र पाणा रो भग्थाडो तत्रो घरट चरड चोम गिरो । मन्वो वगय्या अर घूमर घाण न लागय्या । कूडा नमा दिवाळ है । आवगे जाटणी ७ भूठे हो ठगणी चाव है । टिणा खाव भाग्य भागड पड । बतळावा चिड है ।

भम दुहा अर जाटणी घर मे आई । पाली म बडत हा मन्व चौधरी जोर रो बघी लगार्द । त्रिग र माण जावर पडयो अर दूध रो गवणियो हुळा दियो । अद चौधरण बानी — इया के हया ? मिनत्ता र मायन बध पडो ? उजाड कर दियो । दस सर दूध हुळा नास्या । दारो घणी काढना मिनत्ता न इत्ती छाद्य हा साध नही ।

चौधरी—'मन्वग नड इत्य (अठ) दूध लिया के कर हा ? मर्न क ठा तू दूर लिया इतग (अठे) मर ही ।'

चौधरण बोनी—'के इतो दारू ये अकता ही पोया या पुगविय रा वाय । माचो डाळर सो जावी । बार्मा देखना ता हमरा । य तो पूरा 'मर्नबाज हा ।' चौधरी बोल्यो—'इतो मेर गळ-ताळव ही कोताम्यानी ! आजू तो अयाग नसो ही नी आया है । कोरा मारुया रा डारा, लान हुया है । पग कड हैं अर धक्का

उपरला दिन है, धाको घिवावां । अब कितीक धाजी है ? राम वरसाण हाळा है । मेह वरस्यो नी अर बाबो आधोनी । एकर री बात है । धानही ले घावा । खेम रा टावर बातही मन में अचाव है ।

चौधरी रो बड़ोही बेटो नूनियो हरखू री हाट गियो अर मोठ बाजरो मांग्या । हरखू मामी चीज लेवणी गाहा । नूनिय कियो—‘अबकाल तो उधार ही तोल देवो काको जी । बाबो आधी जद धारा सारा पइसदा दे दसी ।’

हरखू—‘ना भाई ना । इमो काम नी करा । गवार घोडा ही ह । धी उन स्यावो अर बाजरी मोठ ले आमो ।

नूनियो—‘काका सदा ही तो सामनै चीज देवा हा । अब काल जे नी देवा तो बाको आ परार दे देसी । धान दुकान मू धान घून तोलण री मोळावण है । म्हे भूखा थोडा ही रखा । दूजो म्हान कुण जाय ?’

हरखू—‘जकी बात री मन काई ठा ? म्हे तो उधार हर गज तोलू नही । म्हारो किसी घर पाणी मे है ? उधार किसे किस न देवू ।’

हरखू री बात सुनर नूनियो बोल्हो न चाल्यो चुपचाप आपरै घरा च्यो गियो । मा न सठ गी सारी बात सुनाई घर आगर उदरपूरणा खातिर बार मङ्गु री काई जुगती सवाई । अजीन पाच बार गिता मे सेमो वरसाळ री म्हाई जाणर घरा घायो । टावरा न विनखा जोमा घर वज्यो—‘कोडा तो नी पढया ।’

नूनियो बोल्हो—‘इत्ता दिन तो उन अर धी रै बरोबर काकाजी मोठ बाजरी देवता रिया । पण अबकाल भीरु उन धी तो आपा र घरा हुया नही अर कोरा दाणा काव सेठ दिया । म्हा । जक

रुत मजूरी करांहीं, येट भरांहीं। गुजरान तो बरणो ही पड़े।
 'इध छोटा नूय ही खावां हा।'

शौचरा मम नै, सेठ री चाल बाजो सू घणो रोस भाई।
 बिघारो सुगाई सू पूछ्यो—“हरन्तु कितोव घान दी-हो ? आपणें
 ए व बिय रो दूबान थी कितोव गियो ? उन रा भाव फळायाव
 ने ? प नवने दाम बिय सू कितो बिरिया ली हा ?”

सम री सुगाई कियो—‘म्हानें तो दाम बी-हा कोपनी।
 ती बर उन न बाजरो र भाव हो लगा लिया। म्हतो घर री पंदा
 पोरी बीजां दे दे-र हो बाजरी स्थाया। बीजा री काठ हुई, सठा
 सफा नाट हुई। उघार णो आगलें रें बसी नहीं जद म्हे म्हारो
 गो हग दाळो करयो। ई मोण कळाव करना थका दूजी जगा स
 न चुन लावा हा। हमे य था गिया घान ही मडीका हा।’

वेमै नै आज हरन्तु पर जिमी रोस भाई बिसी बियें नै कदे
 की बरी माथ भी नी घाई। जाट तो सना मु बडो तरत जयावी
 शहियो अर बढठो नेवण। अगन्नी उसवाद जाणीजें। वो
 भरास पर पीछा सू परतल ठगारें वण ठगणियें री हुस्यारी अर घालें
 बाजी रा ठा पड जावें ज-छनी रो खायोडो नासा सू पाछो निवास
 लेवें। साच ही वेम रें हीमै म बढलें रो उपाव सुभ आयो। वो सँर
 बीकानेर कानी बीपडी रो घडी दुर दियो। बठै जायकर। एक दो
 रुपिय मे मोह रो एक लामो लवकड सो माटो नाळो खरी लियो अर
 बिय नाळ गाय एक सुनार सू भिम परोर बीम तोस रूपिया रो
 पानी रो पात चढा लियो। (पुराणा भावा मुताबिक) सुनार नाळें
 नै पात सू इसो जरू डक दियो क एकरतो आपगे जात रें जायोडें
 वज्ज न हो मोह मे ठा लागें नहीं। जोर सू देखलें पर गौर नवें
 घर बनावट, री कारोपरी रो बसक नावो रें वैं। लो चुका दियो एक

परताबसी सगा मनेतिया र घरा रया करतो । मा-बाप सुरग सिधार गया जद सू ही भठ ल्यायो गयो । इयरा माईत इय री छोटी ऊमर म ही आग न गया । सारो बोलणो चालणो अठ ही मोम्पो है । हमें तो यो दूधियो जुवान होवाळो है । आछो डील घाल्यो है छलाइ री चाल चाल्या है । नाक सज रयो है बठ गाधो पड गयो है । बाळकपण रो नाब निसाण तक नी लाध । बचपण म घर्ग लाड धार सू ही नी आपर जाम्योड दाइ मा वणर बनेई (जीजो) री भुरजाई मोटी कियो । आखीरात आगती थकी परताब नै राजी राखती । कितो ही ऊजडो कितो ही बीगडो पण परसग्या र माइत धार टावर न डाढा सोरो राख्यो । जकर भी कूटयो मारधोनी । चोखो लवायो पाया जर हवायो घुवायो । हमें परताब मोटी जुवान हुयो जोयकर, आरा घर रो जन मन घणो राजी है । जक टावर न पाळ पोसन जवान बणायो उबर वास्त आखो घर पूरो हमदरद है । इयर बहतोई र छोट भाई री बेटो परमळ रो व्याह भी परताबसी र पल्ल करण री ओल ओल बाता चाल है । परमळ इम र साय खेलवाळी सायण है ।

परताब र बनईमा रो नाव अगमसिंह घर उवारै वडै दाता भाई रो नाव जुगमसिंह है । भोनवां सू छोटकियै भाई रो नाव तुगम सिंह बाबू । तुगमसिंह नै बीचोटिय भाई अगमसिंह अेक दिन सम भायो कि— 'परताबसी (भूहारो माळा) घर घराणै रो टावर मिरदार है । हाड मोडे पूत्रो डिलाळ जुवान डावडो है । आपार घरा हा पल्लपो तथा रल्लपो रियो है । आपणै ही घरा इयरो माल्य वण्यो रवै तो किनो बिगाड है ? जिसी परमळ विसा हो परताब । दिन गन री सौ जोड प्रमात मिश्या रो सा मोड जौवता इनो टावर आपा न लार्थ नही घर घराणा ता नैड निडाम दीखै नही । आतर कठ ही प्रजाण म आग्य मीचन आपारो करणा पडसी । कठ ही गोना म माया लाग्यो ता ऊमर भर रो ससिया घर छातीपका रमी ।

तुगमसिंह रै तो आ यात घणा दिना सू खूनीसी खुभ रहा हा । उव तो सक सरम मे इत्ता जिन काडया । ज्याण्यो दाता भाई हुकारो भरला या नही । कइ नाखै— साख म माख जार मिर म राख ।' इय वास्त डरतो रयो पण हुमे बो-या— परमळ री मा तो मन रोजीन आप सू अज करण खातर कँवती रव । नकड राख कान नाव, कव— टावर हाथ स नी चल्थो जाव । घर आया नागना पूजिय बाबी पूजण जाम वाली कँवत या म्हा माथ माची नी हो जाव । भाई माहव । म्है तो जाणू क अपर परमळ काइ दूजी पाहा है । पण उव री जिया (मा) न तो कदे ही ध्यावस नी आवै । भोरपो भाठो ही भुरजावै । म्है भी तो मिनख हू । रावळ प बडनो हा हराम होरियो है । वगीसी टीक री रस्म करवाय दो जकी म्हार हा जभट मिटै ।"

अगमसिंह कयो— 'जकी तो मन ठा है टीकै टाक रो के डर है । किसो दूसर गाव जावै । मोटो भोजाईसा न बूम परा घोडी

सिनस कर देस्या । घन दायज री ही घणी बि ता नहीं । जान बरात घर तीवळ ताग सु बिलकुल टळ सवा । साद ना कोई बरहल, गाय ना कोई भ स, जच तो दो खीखरी (गाय) दे दिया । नहीं तो किसी भवाळी आव । भवार देव सूता है । देव उठणी इग्यारस पद्य चोखो बार देख टाबर र हाथ म रिपियो नारेळ द देसा । वसत पाक्यू तार्ह फेरा कर दसा । बठ जाव ? इयर सो कुटम्ब म कोई भाग लार ही कोनी । आपा ही हा । आपण ही घरा पळयो है तो आपण ही घरा रमी । बाकी अठं तो चालणी सू छाण्या ही टाबर इसो लाघ नही । हजार मे ही मुहगो अर टाळकी है ।'

दादा भाई री दाता सुण कर तुगमसिंह रँ मन मे घणा विचार आया ।

उधारी बोपारी बुद्धि अर चीकणी दाता सुणर तुगमसिंह थोडो सो भवरोसो करघो । जाण्यो— दादो भाई साळ न काठो कर मिजाज दिखाल्लं अर थोडा लोर त्याव । पण म्हारो मन तो परतावसीर फूल स और माथ मडरारियो है । तुगमसिंह बिया तो भाइ रो घणो मान मुलायदो राखतो वकी बोली पण जीम आज गिबर पिचर करै । दुपडदो पिक्चर सो वणरियो है ।

मगर मे मळास गाव र ठाकरा री कोटडी म आज भाघी रो हल बलो पड । चानणो बिलक थोडा माथ काठी माड । दरोगी दरोगा न ही पूरो बरो पाटयो नी । ठाकर तीनू भाई लारल गळत मे पग काड । घोडा पर जीन कसीज । ठुकराण्या भेली होरयी है । तुगमसिंह री बहू भासू ढळवाई है । घराण री बात, कव न सुण मन ही मन कुड । घर घर मे ही चीड बाड । फटाफट बार बणगी । तीनू भाई चडघा घोडा पर अर लगाई लामी ताग जके सूरज री उगाळी नै ना पूग्या कोस तीस । ठाणा ठरघोडा घोडा ऐड सती सवया । रात्र रात देग्या तबडका ।

मुधिया री बल्ला बन री रेखा परमल नै परताब मारग
 र एक ऊच मगर माथ थोडी भेनी सू अलगा सक्कर नीच म मूना
 लिवाई पड्या । तीनू भाइ खीर दाई लाल हुम्मा । पण भाई बडा
 पणा स्याणा न समझार । धीरज सू आगली पाय्नी मोच अर
 बागिया बुध राखै । पत्न्या ही बाल्यो— भाइ रोगा सुण लवो ।
 थोड़ी छानी राखा अर पग बामा । चान म्हारी घाण है । राजाराम
 री छुआई है । आपार घर री ही बात है । घर री बाद अर घर
 परमण्या रा क घर, चान न बधाओ मती । मुना माफ करे अर
 पाट्ठा ल चाला । आला माना बास बटाय न पर लवाय दया । बटा
 दणी ता राजपूत र टांड न ही है, तो भल इसो जाण्यो पिट्याणो कठ
 नायसी ? बया राता न ही टटा है । बटै बेटी म और क परक
 है ? चदी ता बापडा आपणा बडरा बन्धा न जामत ही दूध (अफाम)
 पा दिसा करता हा । 'बोवना बालता जुगमसिंह दुखो मिनल दाद
 मूना बणाकर सिमकागे नाय्या । भायारा रीस उतारी क्रोव डाक्यो ।
 बडीन घोडा र हण हणाट सू बडबडाय कर परमल नै परताब री
 नीच टूटी । परताब, मायण लडकी रा बाप बाबा छाती माथ आया
 दवर भभडक्या पण उट्या नही । ऐडे बिद्रोह रै मोरु परताब री
 अक्कल ठिक्कलै आग । बो वनेई गी ठनी निनर ताडनी थको
 समझ गयो, क— 'हमै म्हारी मार पीट नी, मुद-टीकै री बात हयनी ।
 म्हारो पत्नी परमल सू जुबालो है । पण मनै हमै टलवाळो बुवार
 करणो चार्थ । 'गट्टा (गवाव) दणो है ।' परमल अकै पास उठ खडी
 हई पण पत्ता पमवाता ही फीरयो नही । उवै र धनोई बतलायो—
 परताबमी उठा घरा चानो अर चारो ब्याह करा । आना गना
 बास बटाय कर बगा भडो बाधा । बात बधनी, जात रजपूनी है ।
 रावळा बावळा री रीन राग ही यारा वग । लोगा नै रागडा रा
 मोत नेग ही अपरोखा लाग । कुण जाणै के हई ? रातू रात मगल

गुयाय देस्यो । गडा हो जाओ । वेगा सा घरा चाली ।' अगमसिंह (परताब रो बनेई) बोल्थो— 'मैं तो बार मोणां सूर परमळ रें सास रो यां वेगी बात कर राखी सकिन थां म्हां मू ही घणी उता बळ करो । इमें कपू मू मोडो चाना घोड़ी समालो । सांड माय परमळ रें साथ म्हे पड जानू ।'

इण भाते परताब रा बारी बारी सूर चाल कर ब्याह करण खातर अगमसिंह अर उबर दोनू भायां घणा घोरा करपा । पण परताब तो आचरी सागण जगां सूर हात्थो भी नहीं । उव रो परमळ सूर जाबक मन फाटग्यो ।

परताब एव घराण रो भान्गो है । इय रा पिता बेरीसान सिंह जी आछ स्वभाव रा मिनस हा । मो १ गड घर मोकळा नेत उवा रें हाय हा । गाया भ स्यारा भी बगळा उछड़ा उछरता । ऊर माछि अर घोडा रा एव दो जाडा रया करता । इज्जत आबरू सूर काम चालतो । ठावर बात रा पक्का नै घणा घणी हा । उवा रें अक बडो भाई जकी मोनळो घूम घाम सूर अगमसिंह जी न परणायणी घर कुंवर (परताब) जलम्यो जित्त न आगीन गया ।

कुंवर परताबसी साल रो हुयो मां न भळ गोडा नीच नी । कबत हो है— मा मर जका री मासी ही मर । बापजी रें सार मा सिधाई । जद परताब री बडी बहन उवन आपर साथ सासर लठी भाई । लाख मैणा मोसा सयकर भाई न पळथो । बडी जेठाणी सार आपर तो कोई बाळ मापाळ हो नहीं दिराणी रें भाई परताब न घण लाड प्यार मू मोटो करियो । अगमसिंह (बनेई) आपरें सासरें रो घोर तो सारो मास हाथा पगां रें लगायो पण एक गड खाली सभाळ न राख्यो । दो चार मिनखा रें कर्ण सूरत दो चार खेत भी साळ री भलाई वेगी नी बेच्या । मीण मास मे परमळ रें साथ याह करपार सारो करज उत्तर देवतो घर परमळ परताब र माथ सारो

उमर आपरा अहेसान तथा करज लादे राखतो । देवउठणी ग्यारस नीं आई, परताव परमळ र मिलर भाज जाणै रो वेला आई । भाज बाया तो भाज आया । टावर हा ! हमें चालर व्याह तो करालणा चाय । अंगमसिह तुंगमसिह अर जुगमसिह तोनू भाई घणा बळपता वरा कास करता है धाण्या तो कोई असर नीं परताव रो सफा नाट है । वो पाछो उवा र धरा हो नही जाव ।

तानू भाई त्वाभी परमळ नै लेयपरा घरा कानी पाछा चाल्या । परताव कयो— म्हें परमळ नै नीं परणीजू । म्हे दोनुवा भाजण रो मतो करघो जद राज र टोळ रै राईकें सू काई आछा बिरवाळ (तेज चालणा) भत माम्यो । राईको हरमल बोयो— एक घां रातू रात म साठ कोस पाँच सक । इय री नानी एक दिन मे पूरा सौ कास जाया करती । पण बिर्ये म एक अब ही । मारग म सीन (गीली जगा) भावनी बठ हो नानी बठ जाया करती । छाटा छिडको तथा ओस गळम रो ठडी जमी माय ही चालती चालती बठ जाया करती । ऊट साठ म मा नानीरा सभाव धर गुण आगुण घणा भाव, सो थानै (आपन) धोखो नही दय दवै । म्हें तो मोळ बटण र लाभ म कूडी नही क सजू । ले जावो तो घारी खुसी है । मन ओळमो मती निया ।' पण म्हें हरमळ री बात मानी नही । साढ मंगाली घर नेग चुका दियो । जाण्यो नानी कानी री अब बठ धकी भाव । पलाण करावो अर सणक मणक सोपो पडता ही साढ माथ चढ बठया । परमळ बोली— थोडा घणा घरा ऊभा है सू ती रात ही लाग आवा जद पार पडे नही तो नावड ससी । म्हें किया— साठ (६०) कोस र पत्त री साढ माथे चढ़े बठा हा थोडा रो तीस कोस सून वत्ती घाह (दीड) नही हूव । पण हरमळ अर परमळ रा बात साची हई । साढ चाली तो चोखी मत्सा तीस कोस माया— के कुदरत सून आगे भीजी भू (गीली जमीन) आ गई । साढ भरच

कर कामती पातली मारग में ही धर गई । माता-गोरों मर काम
 दया री मार पाया वन लाड़ जगों ती लोहा । इहारा ता आन माता
 मा मर गया । बी-यो १ पा-यो पांग रें आयकर मादग्यो । वर
 हरमल री शान भन पावमी बि— न्ये लाड़ री माता म न क अक
 हुआ करमा । वन । वरमल मार्ये व्याह हाटी बाव वर मारता गटा
 दय र माध दया । वरमल वर विमो मुन पागु मा । दय लाड़ री
 तगिया — मा वर गुन विना वर पाहा गया री ता लोहा पाहा ।
 माता १ लोहा जगो मारें माध भाकर जावन १ लपर हुगो दय
 म पाव्याहा वर पाग करमा ? व्याह री व्याह ही मता है ता
 वरमल री गुन विना इवान म मात माव्या व बाटा हाता ? ५६ म
 हा है न्यो माट न्या ही पावा दगो वर न्या ही जाया । 'घर
 विमो टाकरी मो विमो कोकरा । तो वरु हुगिया म दुग्नाय वर ?
 विमो दू बिना ही तोरा विना नार विमो ही दारा । माया
 ५६ म न वरु जाण भूकर घर म पागा ? उमरमन री दुग् दू ।
 मा पारा वरमल सभाळा घर घरों न जावो । इहार मू ना इवारी
 घट आवा १ गुरा बाव ही नहा हू । माध भाज पाया सा री पा
 पाव्या १ । बाकी मा जाया मू वमी रारवा है । नीय री पा
 वान ही माग तो इहान भी पावमी । वन इहारा मन दय मू पाग
 जावक जाण नही । जो दिङ्ग राख तो बाळ राख ही उमर बाड़ दय
 नहा ता न्य व्याह मू ही भूत भाज न १ । मन तो न्य साड मू गुरा
 म्यात मवाह मित्र मया । वन वरमल वानवरण मू दिसग है । वर
 ही ता लोहा अणदया टाकरा न उपाय मू ओळख लव व ओ तो
 पनाण री बटो पोतो दीन ।

घोड़े र अमवार

एक अलबनो मिनव घोड़ चढ़ियादो राजाजी स मिनण न जारियो हा । माग म एक टावरी री भूपडी आई । डोकरी उव रास्त म जावणिया बटववा न आपर अटपटा सुवान जवावा सू घपाकर तथा हार मनावर ही आगीन जावण दती । हराया बिना हरगज भूपडी पर राके राखती । घोड़ र अमवार न देखता हा डाकरी न आज अक अजीब बात ऊकनी । उव घोड़ र अमवार न बूझ्यो— 'अरे घाड़' रा अमवार—सका री बात जाण बाई ?'

अमवार जानू ह । सका री बात सुणाऊ का साचेली सका परतव सिखा दऊ ?

डोकरी— परतव सका देगाळ देव तो भळे मन चाय ही के ? डोकरी री इयें बात माय घोड़ र अमवार आपर गू भ माय स सिबासआई री पेटी काडी अर एक नूळी फाड़ कर डोवरो री भूपडी र लापो नगाय दीनो । भूपडी रो हवडोट होगियो । डोकरी री सारी मालमता वासत र भेंट हो गये । डोकरी करळ भरळ वूकण न जागगी । अर घोड़ र अमवार न गाळ ठोकतो थकी बोली 'अरे नागडिय खादा मरी भूपडी क्यू बाळगी ?'

असवार बियो—‘त ही तो बिया सबा री बान पय * ।
जणा म्है त १ गूजरी सबा री बान बहू बा सबा परतम गियाळू ?
जद यू बोनी परतम गियाळ देव सो भळ चाय हो के । सबा परतम
दियाळ दी । सब इहान हा जळी ही ।

डोहरी बोनी—‘म्है किमी नामदियै आग तन झूपडी
बाळण री बियो । जको घ मन बिना टापर करनी । हमे चान
राजा बन , तन पकड़ायू । बा झूपडी रो डड तिरावू ।’

असवार बोल्हो— चान राजा कर्न । दोनू जणा बाल
पडपा । जावता जावता आग दोनवा न मारण म एव दूमरी सुगई
भोजू मित्री । उव रो छोरो रारियो हो । उव घोड र असवार न
कियो — घोड रा असवार म्हारो छोरो रोव हैं । इय रा कान
बाड ले रे ।’

घोड र असवार बियो— बाई बाड तसू । इतो नय
परार उवै भापर गळ खडै सू तरवार बाडी भर म्यान सू बार
निकाळ कर चट टीगर रा दोनू कानडा बाट सीना । टीगर चिर
छायो भर उव री मा ठीकी गाल — सापडो लाव तन मरज्याणा
म्हार छोरे रा बान क्यू काटिया ?’

बोल्हो— * ही तो कियो के म्हारो छोरो रोव, इय रा
कान बाड ले रे ।”

बोली—‘म्है किमी साचे ही कयो । बाल राजा कर्न ।

बोल्हो— बाल राजा कर्न ।’ तीनू जणा चाल पडिया ।
आग रास्त म कोई गूजरी दूध बेचण न जावती उवा न मिली ।
गूजरी घोड र असवार न कियो के—‘घोड रा असवार बाई बात
इमो क जकी गाल रीगा भर गळगटवा आवै ।

अमवार गूजरी री घात रो हकारो मरतँ थकँ आपरी काठी म लाठी निकाली अर गूजरी रँ माथ मलछोडँ दूध रँ मटक पर दे मारी । घडो खलवाध नाह्यो । गाले रीगा अर गल मटका भीर ह्या । गुजरी ठोकी गाल । बाली— मर पारी राठ भरँ । म्हारो दूध बुलवा दी-यो ।'

बोल्हो—तँ ही तो कियो के घात कँ । वात इसी कँ जको गाल रीगा अर गल गटका आवँ । बता गाले रीगा अर गल गटका आया क भी । इस तरिया गूजरी भी घोडँ रँ असवार री परियाद लेकर उवा आला लोगा र सार्य सार्य २ राजदरबार खानी घान पडी । आग सहर रो बजार आयो । बाजार रँ बीचाळ एक क दोई री हाट आई । हाट भात भतीनी मिठाया सू भरियोडी ही । नमकीन बीजा रा घाल घामा भी सजियोडा पडिया हा । घोड रो अमवार एक घोळ कानी आगळी दिसाळतो थकी बोल्हो— भाई ! या भाई बीज है ?

कन्दोई पडउपळो दियो— खाजा '

घोडँ रँ असवार भळे कियो—' भाई इयँ मिठाई रो नाव काइ है ? '

क दोई भूजर बोल्हो—कहू तो हू वे खाजा ।' घाडँ बाळो बर ही बीठ गियो अर खाजा रँ घाल माथ सावण न टूक गियो । मारा खाजा लाकर घाल ठालो करियो । जद ही पछ उठकर आग न टुरियो । कन्दोइ उव न भाजकर नावडधा अर खाजा रा पइसा माग्या । कियो मुपत रो माल खाय आणो ।'

घोडँ रो असवार बोल्हो— पइसा कठ ? त ही तो मनँ कयो के खा जा नही तो म्है क्यू खावतो ।' दोनू आपसरी मे हबोपनी ह्या ।

क दोई कियो— चान राजा कने, 'याव करावा ।'

घोड र असवार कियो— 'चाल '

क कोई भल घोड र असवार नारें उवा भिनसा साग हो लियो । आला सोग राजा र कन 'याव करावण सातर चाल पडपा । क दोईवाटें भू कडपा हो नहा क पाड बाळो एक दूसरा दुकान पर जाऊभो । हलवा दोवटा काढरियो हा । घोड बाळ बूयो — मोदी जो अ वाइ बाढो ?

हलवाइ कियो— दोवटा ।' असवार दोवटाळें रा दो टिक्कड उठा लाया घर भारग लियो । हलवाई चार भाज्यो घर अम बार रा हूकिया भात्या ।

घोड र असवार कियो— त ही तो कियो दो उठा । ई जे दो सू ढाई उठाया हुव तो बता । हलवाई कियो— खा भल ही पण पसा ता भन्वा ।

असवार बोल्थो— पइसा क्या रा दो उठाया है धारा ।

हलवाई— 'चाल राजा कन ।' .

असवार— चाल राजा कन । हलवाई साथ हो निया माग बजार र कराड एक पनवाणी री दुबान आयी । घोड र असवार पनवाडी सू एक पान रो बीडी माय्यो । रोव सू कियो— राज त्रवार म जादरियो ह । पइसा टक्का नही मिलता खासा प पान लगाय घर माग दे जका मूढो रचावा । दुपे वात मा पनवाडी हमर बोल्या — जका रो मूटा नान दीस उत्र र मूढ धानो मूढा रण्ड लीने, मोफत म मूटो नान हो जागी । हलवाई ल ल फिटकडी रग बोली आमा । पनवाडी रो नै कारो ल परो असवार माग चात्यो ता गल म पनवाडी रा ही घर आयो । पोळी

पनवाडा रो भाळो हाळो हावही सडी पान खा रयी ही । अमवार आपर घोड सू नीचो उत्तरकर गयो घर पान चावती डीकरी रै मूढ सू मूढो रगड आयो । छारी जार रो रोळी मारी तथा गरळार्ह पनवाडी आपरी घनी रो रोवणा मुण परार आयो अर घाच र अस बार न गाळ ठोक्ण जाग्यो । बोल्यो— हराम घारा अ काम । पनवाड बाळक न क्यु रुवाणी ?

अमवार उचळो दियो— त ही तो मन कियो क जका रा मूनी सास लखाव उव रै मूढ सू पारो मूढो रगड लाव । राड बघा पनवाडी बघा— चान राजा वन ।

“चाल ’ असवार उचळो दियो । पनवाडी ही उर्व परवाडी टोळ माय हो लिया । इवै सघ रा सग भिनख घाड र अमवार री मिवायत लिया राजा वन जात्रिया हा । मारण में एक सामो दाडी हाळो भीयो मिल्यो । उव मिय सू घोड र असवार वझ्यो— मीया जी इत्ती माटी दाडी कठ मू बघाई ? ’

मीया चिडकर बोल्यो— चारै बाप खनै सू । ’

असवार— म्हारो बाप बडा बावळो है जको थन तो दोनी इत्ती मोटी दाडी अर म्हारी ठोडी राखी सफा उघाडो । भै तो इम दाडी नै पाडी अस । आ बात क वन थवै बटाळ असवार मुडद मीय न उठार पटक्यो अर सिणियो सी सारी सूकी दाडी उपाड लोनी । मायो भळे खुदा रै भरोस नाही रा इसाफ करवाण खातर राज त्रवार कानो भीर हुयो । थोटी दूर अळग गया अद मारण म भट एक बाणिय री दुकान भाई । बाणियो तेला लूणी री दुकान करै घर आपगे पट भर । पण दुकान म तेन रै घडै सू थोडो तेस बुळग्यो । बाणिय आगरा सू तेज पू ल्यो अर वो आपर सार कडू मै री खैर (कामना) मनावण लाग्यो । बोल्यो— मेरी खैर ! मेरी लुगाई री

टावरा री खर ! म्हार घर री खर ! म्हारी दुकान री खर ! मासा
घन पसवा री खर ! करो महाराज !'

घोड र असवार बाणिय नै बुझ्यो— 'क्या री तर मनाव ?'

बाणिय कयो— 'म्हार कडूम री ।

घोड र असवार कयो— 'म्हैं ही खर मनावू ।

बाणियो बोल्यो— 'मना ।

घोड र असवार तेस हाळ घटे माथ खेंबर मारी डाग जको
घडो फूट गयो अर हाट म तल रा बाळा खवण लाग्या । बाणियो
बूबयो अर घोड रो असवार आपरी खर मनावण नाग्यो— 'मेरी
खर ! मेरे राजा री खर ! सारी परजा री खर !

बाणिय कयो— 'मेरो तन क्यू डोळयो ?'

घोड र असवार उषळो दियो— 'म्हैं तो म्हारी खर मनाई
है । यू अकलो बोरी थार घर री खर मनाव हो । म्हैं राजा अर
सारी परजारी खर मनारिया हू ।

बाणिय कियो— 'चान राजा र बन ।

बोल्यो— 'चान राजा र बनै ।

बा बाणियो ही घाड र असवार न मरावण खातर फरि
यानी लोगा मागै रागा र दरबार बानी चान पडपा । राज दरबार
आयो सै ग लाग जारा वारो यू फरियाग मुणानण लाग्या । पल पोत
दोहरी आपरी कृप री बात कयी बाना— 'मरी भूपटी बाळनी ।'

राजा कयो— 'क्यू बाळी ?

असवार उषळा लियो— 'मरवार न्य दोहरी मन सवा
देवाळन रो कयो । म्हैं भूपटी अनायकर परनग जलती सवा देता
दीनी ।

राजा होकरों नै बियो— जद घोडै बाळै रो वसर नही ।
त लका देखणी चायी असवार इध वास्तै भूपडी जळार । धव तू
भूपडी दूसरो माड कर बैठ ।

इस तरा सू मगळा आप आपरो उजाड बतायो । राजा
असवार मू सगळा र उजाड रो उयळो चायो । साचो वाता म घोडै
रो असवार जावक नो चकडायो ।

बोल्यो— 'महाराज म्है जका इया रा उजाड किया है वै
स ग इया र कंठनै सूरत हो पूरा किया है । डाकरी पछ मन एक
दूसरी लुगाइ मिला जका हैंगै (अवार) हाजर है' बयो घोडै बाळा
महारा छोरो रोवै बान काट ल । म्है छारे रा कान बचर दगी गट
लिया । तीसर गुजरी मिनी जक ज्वै न गाये रीगा अर गळ गटका
भाया । म्है हुव रै माथ मेल्यो दूध रो घटो फोडाय कर रीगा चलाया
इस तरा खाजा खाया । दो उगाया । मूढो रगडिया अर भायो लग-
वियो । छेकड बाणिये र तत रो घने फोडकर आपरा खर मनाई ।'

राजा आवा उवा मिनवा सू बूझ्यो— या लोगा असवार
सू एही वाता करी काइ 'असवार बूडो तो नी बोल दिया है?'
उवा मगळा लोगा एर साग ही असवार रै साबाट रो हा भरी ।

राजा बयो— जद ये तो थारी कूडा वाता सू ही बबि
याग हो । घोडै बाळ रो इया म काई दोस है ? यो तो रानी वाता
रा हा फरक है ।' इतो क परार राजा घोडै रै असवार न मसूर
छालकर पाछो मोड दियो । परियाग लोगा आप आपर घर रा गलो
लियो ।'

पिडितां री टक्कर

पडित चेतनराम कासी री पढाई पूरी कर परोर पाछो घग आवण लाग्यो । बठ वेद, बामणा अर बोध धरम रा मोटा मोटा पोषा मोकळा पढ़ा । घणा बखान सुण्या घर कळा बिग्यान रा पाठ गुण्या । जोतिस तथा कम काड री जुगती पकाई । पडिताई र मुद सागीडो सरबजाण बणकर गाव नै दुरघो अर गर जत्रमानी री हीलो करण खातर पाठसाला सू मुडघो । घर कूचा ! घर मजळा । चालता चालता आयण हुई तो एक गाव म बासो लियो । गाव रा लागा इधकमाण सू घोघरी र घरा पडित री डेरो लगायो । घर घणी पडित जी ॥ पूछघो—‘पडित जी आप कठ सू पधारिया हो ?’ तथा कठै रा बासी तथा कठ पधारोला गुरा ।’

पडित चेतनराम घण घमड मू कियो—‘जजमाना ! म्हे कासी जी सू घणखरी भणाई भण कर आयो हू । म्हारै लायक कोई काम काज या भणाई गुणाई री चावना हुव तो देखटक बता देवो ?’

घर घणी बोल्हो—‘महाराज ! और काम काज तो नी है अर ना भणाई गुणाई री चावना है, पण म्हार गाव मे पडित पर मानराम वेर सांस्तरा रा खरा जाणकार है । उवा र जोड री नेड निडास कोई पडित नी लाघ, म्हे तो उवा न महापिडित माना हा ।’

कोरी हिम्मत पड़ जको उवा रँ बरोबर लडो हूँ । परमान री जोड़ रो पिड़त हूयो न हूव ।”

चेतनराम चमक गियो—“हा हा ! इसो वत्तो विद्वान कुण है ? कठ पड़घो हैं ? कासीजी में तो बारँ घरस म्हँ गाळ्या हैं घर अनक विद्यावा रो ग्यान पायो हैं । बठँ सू पड़घोडा बड़घोडा रा देम विन्मा म खानणो चमक हैं । धारँ गाव म बठ सू राठ रो गाठियो नाव पसारी बण्यो बेठी है ?”

घर घणी घर गाव हाळा कोड सू कियो—‘तो महाराज काल या दोनवा म सास्तरारथ करा देवा । ग्यान ही छोटी बड़ रो टा पड़ै । ग्यान तो परमानराम पीपळ सो पूजनीक अर मोटो लागै हैं ।’

हा, हा ! सास्तरारथ जरूर कराव देवो, रडित री पू छडी न रगडर राख दसू । चेतन राम भूजतँ थक कियो । दूज दिन गाव रा स ग समभदार आत्मी पचायली र अक मोट घासरँ म अकेठा हुआ । बीचाळ विछायोड मोट विदर माथ आमण मामर्ण दो गाडवा र सार दानू पिण्त बुनाय कर जैठाया । बिडघा म भाठो सो पड़घो निया आळा लोगा चुपी धारी । पसी पात पडिन परमान राम सास्तरारथ छेड़घो घर पूठयो— वद किता है । बतायो ?

पडित चेतनराम परमान री या छोटी सी बात सुणर रीम सू फाटग्यो । बोल्ह्यो— वेद ध्यार हैं । आधी राइ ही जाएँ । ऋग्वेद यजुर्वेद सामवेद अर अथर्ववेद । इया रँ अलावा घट्टारँ पुराण अर छव दरसन सास्तर भळे है जवा स ग म्हारा तो बिरवाळघेदा पड़घा है ।

“कूड सफा कूड ! पिड़त परमान राम हाथ पटकतो थको बोल्ह्यो— वेद ध्यार नी राधर लेखँ ही घाठ है । रिग वेद अर उर्व री वदनी (पत्नी) यजुर्वेद अर उव री धनी । सामवेद अर उव री

वेदनी तथा अक्षरबंद अर उव रा वेदनी । अ ग्यानी अर स्याणा
रिसिया मुनिवा रा बणायोडा कुन आठ वेद वेदनी हैं । जका एक
साथ अचार कया हो सब ? कोनो मोटो पगडो भाथे मेल परार
पिडित बणयो, भल म्हार नू सास्तरारथ कण्ठे सातर भिडियो है ।
साज नी आई ।' पिडित न छांडर पद्ध परमान राम गाव वाळा लोगा
कानो घिरियो अर किया — अरे नात्तायको ! ये मन किमक मूरख
साथ ग्यान बिरचा बरवाण न नाग्या हो ? जका न बदा रो ही पूरो
ग्यान नी है ? कानो न्य नै अठ नू कुन मार कर ।

गाव हाळा सडा हुआ, चेतनराम म चत्ता बापरियो । चेत
नम ना । ना । करतो रिया पण गाव हाळा जक नी मुणी । परमान
राम रा बत्तामाडा परिपाटा मुनाबक चेतन पडित रा सारा पोषा
पानडा सोस निया अर गाता गळगोता देवता अका गाव नू बार
काड आया ।

बापड चेतनराम रावन बूकन आपरो गाव अर घर नडा
नियो । चेतन बार अन्मा नू पन्ड पाछो घरा आयो हो इय वास्त
उर्व रा माटो भाई जादू दादो बगरान धनी घबडाया । उव बापर
छाटै भाइ चेतनराम म रोवण बूकन रो कारण पूछयो । चेतनराम
नाग्य गाव म हुमाडे सास्तरारथ गळी सारी वागता बताई । जद बग
राज री आस तणगी, लोहो उबळ आयो अर बातळा हबरा बणगी । उव
बापर छोट भाइ पडित चेतनराम नू किया — भाई काटो काट नू
ही निकळनी । जिस्त उजड गाव हाळा बिमा हो किया रो पडित ।
जहा गुर बडा जजमान । हमै म्है जावु अर उवा आजा मूरख न
मजो चलावु ना । उतरो घर तो जूठ हा हर्व । नकटा देवा रा तो
मूरडा (बिना मोरो ग) हो पूजरा । नष्ट देवा रा भिराष्ट भोपा
बण्या बिना पार ना पड । इट रो वयलो पत्थर नू दस । सर न
सवा सेर बताया बिना मोकळा भिनखा म फोडा पट जावै । बार अप

पान र बज्ज साम उवाँ नै सागीडी म रा भी दे घास ।'

दूज दिन वेगै दादें (वगगाज) एक बैन गाडी जुटवाई । बाद पन्नाद र हाथा रा नै न पाथी पानडा जर घर रा सारा घ घ भाग नतीरा गठहिया म बाधकर गाडी म नादया पन्ना ऊजळा घाळा बम तर पहिर कर घगो दादा छुद गाडीवान र बराबर जा बढयो । गाथी टोरी मोरी डोली छोडी । पलियोडा रैन जा पीच्या घायण नै मागी गाव जठ चननराम रा म ग पोथी पानना गोमकर गांव हाळा मूरम मिनवा आपर पडित परमान राम र बबलू मू पिटाई की ही ।

गाडी ठामी गाव रा आया । पाथी पानना धनकर लो घणा चकराया । पडित जाणकर घणो मण मण करियो जर राजी हूया । गाव हाळा न गत्री गवकर पडित बगराज गी उवा न मास्तरारथ करावण खातर लभाड दिया । मजा ग दगु गाव हाळा लो यानी चाका रा । पडित वगगाज भी ता सूकिया रै बटका बाड हो । गाव हाळा पन्नापट पचायनी र मिन्तर म जाजम गितरा गगाय कर परमानराम नै ह्याय भिनयो । परमान राम भी लो घा रा बंद सास्तरा रा पोथा माध नयकर आय बैठ्यो । बोडी मोन रै पछ बगराज परमान पडित र मामन अनवनी भकड अर नजानन र भाव मू फुर परोर पूछयो—
बंद किता अर किता किमा है ?

बंद बाठ है रिगवेद जर उर्वे रो वेदनी 'जजुवेद व नी स्याम वेद-वदनी, अथवे वेदनी —परमानराम आपरो ऊडी सान मू नाम लमाम नाम बताया ।

जाबक भूठ ! सफा वूड ! एसा बावलो कुण नावडयो ?
आ विद्या कण बताइ ? अरे ! मू ग सानो सुणयो वदा रा सार्ची नाव म्है बताऊ—

घाया अर नाणा हाळी वाता सुणर घणा पिछताण । बोल्या — 'घधू
कार जमान म म्है कित्ताक ठांना भूना ठाली रया ।'

सोला कियो — ओझ ही परमानराम मन जामो अर प
पीठ तथा दोनू काया म जठ कठ हो चार ह गता साथ खाम त्यादा ।
मी नी तो बोमिया नासिया नू तो व वाल ही नही जाव ।

दरबारी पिछत रो रोग

एक अँवड र गुवाळिया रो गाव हो । उर्व गाव मे घणा अन्न चरावणिया हो रया करता हा । र्व दिन मे भेडा चरावता अर रात न गाव रँ बराहँ अँवड नँ बँठाकर गल्ला करता थका रवता हा । बिया गुवाळिया हाथी रो गावो हो सण राख्यो पण उवार हाथी खण रो काम नी पडियो । ब जाणता के हाथी एक मुगा जिनावर है जको राजा र अठँ रव ।

अक रात रो बात ! हजारू भेडा र बीचाळ फम कर एक सुसियो (ररगासियो) मर गियो । मधिया एक गुवाळिय मरियोहो सुमियो देख्यो अर जाण्यो के राजा रा हाथी किचरीज कर मर गयो है । बा गुवाळियो घणो डरियो अर घरा आकर आपरा लुगार् टावरा न डरतो सो कँवण लाग्यो— गजब हुम्या । रात हो राजा रो हाथी आपनो भेडा म फसकर मरगियो । राजा नँ रा पडता हो फासी हा जामी !”

गाव रो चौधरी तुलायो अर उव आगे हाथा जोडा करी । चौधरा घणो स्याणो समभदार बाजतो । बोतयो रोवो मन्न । मरियोहो हाथी हाथा मे ल परार राजा फर्न चालो । राजा दयाधारी

हैं । सारी बात बता देण पर मुनो माफ कर देमी ।'

मुलिय चौधरी रो रयाणी मजा मगळो भोगां र नाम भाई
अर धीरज बंधो । जबा रें अवेड म मुलिया मगळीजर मरघो, उव
मुवाळिय रा भाई उभु सापी-मगी भट्ट हो वरार मजा रो मरियोरो
सापी निया राजा र दरबार बानी टर भीर हुवा । मुलिय र हुम
मू निजराणा निया गाय, भस ऊर अर बकरा उबरी भी गाय म
निया । राजा र रीग म आ जाण पर हापी रें मोन ग मारग
जिनावर दयकर घो नाम मरग नियो । जाबा अही भीवर बं
अवेड हाळा दरबार र दऊज जाऊमा । 'रवान मया अर पूरपा —
बमा आपा भाईहो ?

अब मुवाळियो बो-यो — राजा रा 'रसन' करण ।
'रवान बियो — राजा जान दरमण नही देखता । चल्ता जापा
अठ मू ।' इय बात माय माया अवाळ डर गिया । मुलिया भाग
भायो अर दरबार चपगमी नै एक बकरा मजराण री दीनी । बियो —
'हजूर पारा मजूर मिनल हा आनर मू आया हा अबम राजाजी
म मिनयो ।' 'रवान आपरी भें पूजा सानी अर मुवाळिय र
आण री राजा न जाणकारी दीनी । राजा उवा न बुनाया तथा
फारयाद सुननी चायी । राजा बियो — भाई ए व बाद बेवणो
चावो ?

आया अवाळ राजा र डर मू घरघर बापण लागया ।
उवा म म अेक भी राजा रो बात रो उथळो नी देव अर ऊमा अक
हूज री मूडो जोव । एकड चौधरी मुलिय अवाळ आग आयकर
धूजन बापत सारा बात क सणाई । मुलिय री बात सुनता थका
अवाळ घना हरिया । जाणा इमें राजा फासो रो हुम दमी ।

रवड र मुवाळियां री फारियाद सुण परार राजाजी अर

मग दरबारी जोग हसण न लाग गया । बइयाँ ओ-सो हसता हसता
 पट दुषण लाग्यो । जद राजाजी आखा गुवाळिया न आपर दस
 दीवान न भेज दिया अर कियो—'चारो मामलो दीवानजी सनटा
 वरा ।' राजाजी दरबार सू चाल्या अर ह्मता ही महल म बढिया ।
 पण अवाळ तो ऊधी समझिया उवा जाण्यो— गुनो वक्सणो
 होतो तो राजाजी हाण हो माफ कर चावता । मामलो दीवानजी र
 टाय हरगज नो स पता । आपम में जँहो भोड करता दबा प्रता
 गुवाळिया पाछा धिरिया । एकड सगळीं री सना मू मुणियो चौधरी
 दीवानजी न कवण वास्तू आठो नियो अर वात्या— दीवान जा गुनो
 (अपराध) तो म्हारो वडो है पण ओ म्हामू अणजाण म हुयो हैं ।
 न्य वेगी जीवणदान माग रिया न । आपरो निजराणो हाजर हैं ।
 भूे गाय, भ स भेड बकरिया सार्गे सँत्ता घाया हा । उवा न आप
 निरावो अर म्हाने जा णान दिरावो ।

देस दीवान कियो— चास यो बमूर अणजाण में हुयो,
 न्य वास्त राजाजी अक बार ता माफ कर दिया । आर्थ साह निग
 राखता रिया नी तो जरवानो भुगतणो पडता । चार जिनार भी
 सना जावो ।

गुवाळिया माफी रो नावो सुण परार घणा राजी हुया ।
 वैं जखलता-बूदता आपर मुखिय चौधरी री चनराई तणी बडाई
 करता अर कानी टुळक्या । अवाळ राजा अर दीवान रै भनाव याव
 री बडाई करता आपर गाव र नेहँ आ पोच्या । गाव में बडता बखन
 सार्गे सू कण ही हेलो मारिया । हेलो सुणवर सै ग जणा भळ डर
 गया । जाण्यो राजा दीवान रो याव खारज नो कर दिया है ? हा
 जँह ही ठैरग्या ।

छट तार सू एक चनती पुरजो सा पिडत घाया । माप
 तिनक बगल म पोधी, वात वणाव थोधी थोधी । घाळो धोती अर

बगूमन पागड़ी रो यात्र मोर् गालां रो कुसाट मू जाइव पाट नी हो । रोव दाव मू दरबार दाबल मारो । टगण रो बरी मुत्त रमारी । रये बामने हो दरबार मू निबल्ला दया मुवाळियां रो निहत्तजी मारो तिया वन हा ।

मुनियो चीवरी—“बताओ दाग ! दीवानजा रो करियोओ म्हारलो कमलो राजाजा र कर तिया ।”

पिडत बो-या— ना ना ! दीवान जी रे करियोओ कमल न कोई भी खारिज नी कर सक । पण ई भव बात यान बँवान न आया ह जवो बान खोलर मुणहयो । य नोग हाथी मार पगर राज दरबार मू ता एग गिमा पण रामदरबार मू गुवा नी निबल मकीला । भगवान मो की दया है । पन्ति गो बात मगर भेजल विवर न पड गया । व बिना मे एक दूज र सामा भावना घर बोन रतलावणसी करो — पिडत जी कयें लो माचो ह । बात बणनी घरकर दरवाजी पिन भले बो-यो— सगळा जावा म हाथी बडो हवै । उव न मारण रो महापाप है घर राजा र हाथी न मागण मू ता पाप रा छहो ही नी रव ।

मुनिय चीवरी हा भरी घर सिर हिनायो तिया किमो— आछो बात है । हमे म्हाव पाप ऊतर जिसो उपाव बताओ । पिडत— सै सू सोरो उपाय लो या है के ये लोग भागवन रो कया सणो ।

एक अवाळ —‘क्या के हव ?’

पिडत — ‘मैं स न बता दसू ।’

दूसरा अवाळ —‘पिडत जी ठीक ही लो बव हाथी मारण रो मोटो पाप आपणें मावै है जका ऊतार लवा लो चोरयो है ।

भगवान र दरबार में भी कोई मलो दीवान साधम्यो ता यो दुख प्रवस कट आसी ।'

मुखियो बोल्हो—'चोखी बात । पिढत जी थ म्हारें घरा चाला अर कथा भागवत सुणा परा पाप उत्तारण रो भावो भावो । पिढत रै परबी आई अँवळ र गुवाळिया र घरा गियो । दो चार दिन तो मान उढायो । उवा न समझा निया क कथा आछ न्नि रो सह करी जासी । इयें बीच मे बनला गावा रा गुवाळिया न भी पढित जी र आण रो पत्तो पढम्यो ।

बनाल रो पुत्रू रै दिगू न पढित जी कथा बाचण न बटा । गाव अर ग्राम पास रै गावा रा पुरख सुगार्द तिथा बूढा बाळक भावा मिनख पटित जी रै बारकर घेरियो बणाकर उठ गिया । पढित जी माटी चोकी माथें आप बटा । उव र ऊपर छोट पाटें माथें कथा रो पोथी मेनी । पास म घूप दीप सख अर आरता रो गरजान जचाय परोर कथा सम्भृत रा सिरळोक सहकरया । भासा म ग्रन्थ करण रो जची नी । अँवळ बोना बोना मुणन गाम्या । तुगाया हाथ जोडया । टाबर देवण लाम्या बूढा सिर निवायो । पन्नि जी पल पोत सख बजायो । गुवाळिया गू गा बहरा निया चौदना हग्या । उवा म सू एक बोल्हो— पिढत जी कोई जादू दूणा जात है— हाथ लगायो हाड रोवें । जका पाप जगत रा धावें । अँवळिया आपसरी मे सपसपाटिया सह करया । कानाबाती चलाई । पिढत जी जाण्यो म्हारी कथा रो आछो रगत भाई अर मळे उ तापठ वागणनं धाम्या ।

गुवाळिया काई गैरी अर ऊढो वारता साची । य स आपरी बात त कर परार घर रै पढव में गया । पिढत जा जाण्यो म्हारें चढ़ाय रो सोचना करता हवना । इय व्यातर पिढतजी कथा माथें सारो जोर लगा दिओ । कारण के घर भायना मिनखा

भा मागोही घगर पड़ सक । तिका गुगलिया पड़व में बड़पा उवां
 भादगरी में राख करी । अर बियो— पिडतजी र कटा में रोग
 हुपया मगाव मारव निना मगाटी बकरी र हुपो । घणो ताळ मर
 बिदिपाकर मरो हो । नेती रही गई ।

दूको बो-यो— पिडतजी मरया तो भारी दोभी बाजाना ।
 हाथी रो मळगय हाथ करया हो है दिग्नजी मरगिया तो सारा नो
 पुन । राजा दया ग मरया गुणग ही भावा सगाटी न घापी प
 घाव पोहा दयला । कम घावा हो है राजादिन है । तेज बियो—
 घावण नटे निगत तो का म्दानो हिरवनी भा नी है ।

बोया बो-या— मर गुजारीय टोडिय र अवरण या रोग
 हुपो अर । गिर भुआ भुआ कर अरहाया । ज म् है तो बासन म
 मोन मान कर परार कोर कन नाव भाडा मगाई जको बट पेनाम
 तागे भायो । प म् लाल मारना घणन न रागयो । ल डी
 ल न ल भाया हो है कोट भा जिनावर बाव भाजै ज म् माहा मू हो
 भागा हाव । बाव मगळा र दाय आय म् । जद घणो जगरो जगापा
 घर उव म अर लर लाह ग दापी तगर । पिडत जी कदा बावण
 र म म हुवा हा । बाव बीराड म म भी बजाया हा । गुवाटा
 मन्गटा उगपटा—बावळा म्वा किरा लार म् एक जग घापकर
 गट पाट बट पिडत जी र मळ म् कटा पर लाल सपियोडी दापी
 र सीधी घाल दीना । पिडत जी मळपा म् मर गुडघो मर पोवा
 परिवा जाय कर पही । व बोणन सवया हो नहा के दूखी दातो स्वाय
 कर नस पर कस दीनी । म् नी पिडतजा मरलाया । उठकर भाजनी
 बायो पण कई गुवाळिया सागीहा बांया म पकड सीना अर पे मगर
 तथा कमर पर सीडिया सु दाय दीना । जगा जगा सरा सीग घाल
 दीना । डील कसीज्यो पिडत जी कूवया । जद अक अवाळ बोत्यो—
 रोवो मन् पिडत जी राग बडो सुगलें है । थारी जान अवर तो

लाया रा हा । ' गल्ले, नस कठ, कमर, पेट अर छाती माथे दातो सु
 चारु मेर डाम घाल दोना । चामडी पर चटका रा चरहाट ऊप
 दया । पिडनजी पैसी तो गयो पण पल्ल सुनो अर पोडा सु पोडित
 होय कुर पडगियो । मन में जाण्यो—' लिखयोडी टल नही । आपर
 पुराण समाव र मुजब सोचर्ण र साथे साथे एक हाथ सिर माथे चल्थो
 गियो । चट एक गुवाळियो बोल उठ्यो—' पिडतजी बतावे के म्हारे
 माथ म ओजू रोग है । बम भल्ल के चाये हो ? पिडतजी न बोली
 तरिया तो करणोही हो । माथपर भल्ल दो च्यार डाम घालदीना ।
 हमे अबडहाळा अबाल घणा राजीहूया । इयार माथसु एक भार सो
 उतर गियो । पिडतजी रो डील पुरो डाम कर सुख रो भास सीनी ।
 आख गाव री दाता किनस मिटो के मामक पिडतजी न उबार सीनों
 नी तो राजाजी गाव उजाड नाखता । पिडतजी सफा तो नही मरिया
 पण डामा री पीड सु कई दिना ठाणी हा जठे ही पडया रया ।
 गुवाळिया उवा ऊपर भी दूध री तो नदी सी बुवाय दीनी । कू टिये
 घूरम अर गुरू री रोर सु सीडिया री रीळ मिटी अर पिडनजी
 चल्या । बोला बोला मुह अधारे ही आपरे गाव रो गैलो लियो ।
 पोधी पानडा तो सै ग युहार लग्या पण सल्ल रो पत्तो बुहबुहो नी
 लाग्यो । हमे इये गाव म कहे ही बाळका री सभा खुडे, जद ही ब
 बाळ सभाव अनुसार पिडतजी हाळी कया बाचर्ण भर सुणन रो साग
 भरे सल्ल बजावे अर गागरा कर । पण जुगाया गाळा ठोकै—' कीई
 रोग लगाऊ हो ने ? '

कलिली

०३०

पागल पाग मदी रवाग बाजली र पया उगू माटी माटी परमल नग । अब सरबो उन मू भाव हुनो चुन मू जावै डानर हींइ रा गा हनोला लाग । फोमनो पूर रग बट गोनिया र काळा निहा पू चाव । माव र गुवाड चन बाजै गारव उजाड टाबर हड दडो स । मोहना मोहना तुगाया रा भूनरा मू गाल गाइज । कठ ही रमन कठ ही गोग माकली जगा मिनव महरी वष्या नाथ भर घूमर घानै । रात रा ताळा जई धानड पडै घर डडिया री कनाइड घोल है । होला आगला नि मतगला मन साधोडा घल है । पर कोन्ही हाळा घादमी आपर रावल मे ही चम्भानोल कर है । ब आपन माटा घामो गिग । उनपुसिया थोडा ही है जको भाडा घाम्या भाग गेल । गढ र माय न ही मारुडा गार्इज घर दारुडा पीईज । दमामध्या डाल माथ बकियो राजा रतनो राणो घर मूमन सूर्यो गाव ।

घानी रात—मोटी छात कुवर रो माघो जुलबळाव । मिनखा री मफा तुगाया रा भूनरा कुवर न जावक नी मुवाव । इय वास्त बो आपरो अकनो ही सिज्या पडे ऊचो डागल चढ जाव है । गाभरु जुवान, घाल चाखल म मान की री मजाल है जको सामण ही जोनव । घाल र इसा माथ मुक नाच उठ । फक मू घास बाल नाव मू हिरण खोडा हुव । कुवर न नाट करण री हिम्मत कोई राव नही । महारावल बूना, महाराणी जो माछा पण कुवराणी जी की कवै घसडकावै राग जिका आपर पीवर पघा रियोडा है । थोडी घाल सागी न सागी कुवर जी बभडक उल्या ।

बटा छातो माथे हाथ आयबो वाई ऊ धा मू धा लोर बग्ग्या के वर
 दावता बका बलाळो बलाळी कर थाक्या । लणियो छाड्यो घोड माथ
 जीन बसा लियो । दो घ्यार बाळसगलिया माथ लयकर कलाळी र देस
 कानो चाल मोर दृया । बोई मपनो आयो जबा ॥ कलाळी री
 सो,वणी सीबी देखकर जी उपाड लियो ।

क्यानणी चडूड रात एक मणक सापा चवम रो चाद
 मूवो सिल्वर चडता धारियो है । उनंसु चांदो ऊ धा भाव पण कुन
 बल्ला किरह्या रें भूमक री धारिरी जडा ये भवरारो सा पई ।
 इसड सोयण मोवण सम म कुवरजी कलाळी र दस बानी घोडा
 दावट धीना । घोडा अनर बेत्रा, ठाणा माथे रडा रियोडा टारडा,
 त्रिग न मोवा कोमा जा बट्या । बठ द्रज मुनक री धोराहो
 भाजाण स अस धी जगा मारग रास्ता पाटा बूझणा पड्या । रगील
 कुवर जी धनरोहा म लव्ह अक गाया र गुवाळिय न घणी मीठी
 मधरी बोली सु बतळावता थका बूझ्या— अर भाईज ! म्होन
 बताभा । राजा म्हााराजाळ बलाळ र दस न वृणसो गलो जासी ?

अक गुवाळिय कियो— कुवरजी । मामण जका दो गैला
 पट उवा मे सुंढायो तो जसलमर जाबाळो मारग है अर जावणोडो
 रास्तो धागेड कलाळ र देस न जावेलोता सो धी जीवणोड मारग
 घोडा चालदया ।

कुवर र साविया स ग घोडा उव म रग ताली माड दिया अर
 लगाई अंड जको जा लम्बा बलाळ हाळ नगर र नडा । बठ मारग
 मन अक मोटो बाग आयो । बाग ने माळी गल र नई ऊमो ।
 मि यो । कुवर जी माळी न बूझ्यो— धरे बागवान कलाळी र बाग
 रो काई क ठिकाणो है ?

माळी — बलाळी रो बाग ता ता यो हो है ! फळ फळा
 सु लदियोडो है । प्य म मावळा पाका आम नरसीला निम्बू है ।

वस । हमें तो रंगीला कुंवर जी नें कमाट्टी र मिलन री पूरो आस
 पध गई अर घोडा न तार मे बाढ दीना । घोडा बडो-बडो गलिया
 न धूदता वका अरे बावडी र नई जा पुण्या । बठ मोकळी पणिहा
 रपा पाणी भरल खातर आ जारया हा । कुंवर जी धनी उतावळो
 स उग न धूयो— सुणात्री पणिहारो सहेलिया । म्हात वार मगर
 रं मोट्टे कलाळ री पोळ नें दरवाजो बतावो ? इय सर म स ग घर
 बडा-बडा दरवाजा सू सजियोडा है अर म्हे नवी आत्मी हा । धूम
 पावया । हमें साचेसो दरवाजो यां बताय देवो ।

म ग पणिहारिया थोडो ऊमी बगता बटाउवा री चास बास
 जोयी अर बडा मिनल देखकर हाथ र इतार सू कियो—‘ उवा
 देखो राजाजी । सूरज सामी जो सामी पळजती पोळ दील अर उव
 र प्राग वळ भबरको सलावतो थको लामो सडोड भोटा खावै,
 माहीज राजा पातस्यावा र मसल कलाळ री पोळ है । आप सीधा
 माकरी डाडी पसारपरा जाओ । कुंवरजी कलाळ री पाळ पक्की
 करली अर वसत र बल आर्न जा ऊमा । पोळ माथ एक सावचेत
 हलाळो पोळियो लाधो । पोळिय नें भवर जो बतलायो । कियो—
 ‘पोळीहा बीरा उठ परोर पोळ उपाड, बार देख सिगरय पावणा
 आया ऊमा है ।’

पोळियो अेकर तो हाकयो दाकयो सो रहयो । रावळी फोन
 सी भाई देखकर चमक्या । पण तुरत सावचेत होकर बोल्यो—
 ‘पोळ उघडन को भवरजा हाण जावक जोग नही है । वयू क पोळया
 मे कलाळ री साव स्याणो पूत सावचेत सूरिया है ।

भवरजी चौकीदार री चट्टो उथळो पायवर दूज बारण जाय
 न किवाड री कडी खड खडाई अर कलाळी न समडक हेलो मारयो
 ‘कलाळी थारा सजड किवाड खालो । बार महाराजा री कुंकर
 ऊमो भडीव रियो है ।’ कलाळी उठी, फट समझी, कोई राजा री

गल्लूणो बरडो कुबधी कु वर है । राजमद रो इधकार निया भ्रायो है । आवा न घाषणी इग्जन देखता यका स्याणो उमळो देवणो चाय । कियो—'थोडा भवर जी धोमा मघरा बोतो सा । वयू के पोळयां मे म्हारा सुमरो सा साया हुआ सामळरिया हैं । पण भवर जी र मोहें मे सा कीडा सा जुळ बळाव । ब कद माना ? उवा तो कियो—'सुमर जी रो भोळी राणी काई डर है ? किवाड खोली । उवा न तो दिहनी आगरें जिमा सर बिरावाना ।

कलाळी जाण्यो बडो गवार है । हरगज माने नही । खोटो माप लाग्यो । थोडा डराणो चाय । कियो— भवर जी म्हारो भागणां काव सून जहियोडो है जका थारा थोडा र पोडा सून उबड न पूर रियो हैं । इयां न पाछा मोड परार थाने देस सिधावो । पण अवकन बाघरा दोघड तथा ठरवयोडा ठूठ इस बीच उयळ न काई मान ? इन रो कुलियो अर जवान कु वर वपूत क जाण काण कायणे ? ब मान सून मडा अर जून । माण मुलायणो राखणिदा री भून । पण इसडा राव राजा तो डरपोक सुपायां अर डावरां सून ही पडता फिर है । कीं कसल्लारी फीका मरदानी लडाऊ औरत र घक्क बाज-र तो लता ल नव । कलाळी होळ होळें ममभाव ज्यू ज्यू क पर जी नडा जाव । कब है— कलाळी जी थारो आगणो हीरा पना सून जडाय नेसू अर बारण न हीगळ सून निपा नासू ना ।'

कलाळी भळ छाती करी अर उळाव लेकर बोली । वयो—
भाटो सिरदार । थोडा धोमा न भवरा बोतो सा । अठ रावळो उयोडी म म्हारा मारुसासो रया है जका काची नोद जाण आवेला ।'
पण भवरसा र सिर मे तो कुभावना रा जूजळा सा किलबिलाव । उफोळ सव हाळी वाती वर । घणहूती दाव नें लाभ री लीला निवाळ है । कव है—'थारें मारुजी नें कलाळी सा दूजी दोय मरवण नूई नखराळी नार परणाय देसू । उवा सून नही रीक सी

तो सावळी मुसकी मरवण भळ त्याय देवू । धान घणी रो कोई डर
 नी है । धारें घणी रा तो म्हे घणी हा । राजा पातस्यावा न तो
 डोळा ही लवण रो इधवार हुव । जकी जिनस राजा र जी म जव
 जाव परजा न बा चीज भेंट कर परार राजी होवणो पड । पण भळ
 ही म्हे अक्क र बटळ दोय परणावण वंगी त्यार हा । म्हान धारो हप
 रग न नजाकत घणी घाछी लाग । सावळ नही तो कावळ ही सही
 प । म लुका परा ल चढत्या । रय बात माय कलाळी न रीत तो
 घणी भाई । पण बरतार र बरताव सारु नारी जात र सुभाव मुजव
 पड उयळो दियो । आपरो भे सुका राख्यो । बाता सू ही पाछी मोड
 परोर पीछो छुडावणो चायो । कयो—पटा म पातळिया धार फूटरो
 तेल फनेल होवणो चाय । लुगाई न काई पटा म राळोला सा । हुजा
 री लुगाई माय जी डोलावणो धार जोय नी है । पाप री बाता
 आपन हरगज भोष नी उलटी कोपली । घणी हो तो धरम पाळो
 कुळजुगी नाळो वयू चाडो ?

नागडा नवळो नेह जिण तिण सू बीज नही ।
 लीज परावो छेह भपणो पण दीज नही ॥

भवरजी चाडा ठडा पडया तो सरी पण योधा धूल धरम रै
 मुद मूळ न काई जाण ? उवा तो भळ कवणो सट कर दियो ।
 बोल्या— कलाळीमा धारी भसराली ह बाळी म्हान डादो शाय माय
 रयी है । म्हे धासू हार न नणा म सार ल चलाला । नी तो म्हारो
 राजा मे राजी मान जायो । कलाळी काई कर ? लुगाई रो जमारो
 जाबक माडो । धर मे अवली औरत अर राज्य रो डर बंवारो । पोरै
 री बात । बोली— नणा म लाढेसर सा । तीछी सुरम री रेख
 सोवणी लाग ? हुजा री लुगाई री तस्वीर ही अणसावणी दीत ।
 मवर कवर ता चवरा ही री छतर जिया म चाल । ज अवरा री
 लुगाई री सीबी उवा री आख्या मे क नोमा पाव । धर्ना री घण

छात्र रैं घरा ही आछी पण महला म राज कवरा री सागधना
ही घना गुणा भन्नाव । अडा करमा स भिनख बेमौत मर ।'

भवरजी री नसो इमी बाता सू काई उत्तर हो । उवा तो
बाही रट राखी । कयो—'कलाळी जी' या म्हांन मोह सीना ।
धारा पुत्ररापो ध्दारो आगे काठ माख्यो । जो करै या जडो गुणवती
न गळ में पर परा न आऊसा । इयें बात पर कलाळी टक्को सा
जबाब पक्का दियो । कयो—'राजकवर हो तो गळें म मोकळा कठी,
होरा अर गोप परो सा । विराणी बट्वा न बयू भरमावता फिगे ।
यो काई बडापणा है ?'

भवर जी भट्टे कलाळी आगे सुवार करयो—'धारी कामण
गारी सूरत ध्दार काळज म खटकै है । नी मानयै पर डवी म जड
परा छ जासू, कलाळी भी छाली मू छी त्यार राखी । कयो—
"राजकवर हो तो छेक नही अनक डवी डनिया में पचासा मोहन भर
रुपिया रासो रासो कण पास ? पण पारकी लुगाया डव्ही में डवी
देवा सुणी होसी ? सगला सपना है बुरा विचार आबै है बाकी इमी
कुण नार है जकी आपर घना न छाडर या सार्य डव्ही में जडीजर
भोर हासी ।'

भवर जी मळे ही नी समझा कयो—'कलाळी या सागीडी
अपवान हा, या न तो कठघा म बाध न ले जास जब ही जान म
जान आसी । सोर सास नी तो पास मायें घीसत ही ले लगस्या ।'

कलाळी बोली—'कठघा में काई कटार बाधो सा । नी
तो तागडी करनोळ परो । पण दूजा री प्यारी ऊपर जी दुलावणो
सफा कूडा है । ना तो काई मानवण धार सार्य चढैनी भर ना धारा
मनस्था री होवली । ध्दारो मानो तो बोला बोला मारण ल्यो । की
घालड र घक्क च गिया ती ऊपर भर बग भरोख भोला खावोना

सा ।" भले ही भवर जी र भोड सु हगमो री भवाली नी ऊनरी ।
 मो-यो — या न भैया बलाली जी काळज में ठार सा कड । वमाता
 राइ निकमी बठी घडी नागो । जो में भाव घाने पगों में पर न न
 जाया । एय बेवूबी री बात माथ बलाली नै हुमा भा गई । जन्म
 बोली व — पगों में मोचहधा सु मारो पारकी गीरीघण न जावण
 री वदे हो जो म यती घारा । बडा बाळा में घुह रा नाया ही नी
 है । घोषो गरव अर घमड निकालिष्य हा राव राभावा री मानबो
 ऊजळ । पार राजपाट अर पीत्र र जोर नू म्हा लोगा रैं सीछ री
 दीर माटो है । निघ नाव धराय न गपळ गपळ गालडाळा करम करणा
 चावो । यान या छोटी घर ईमी सो मीठी बात लाग, पण ध्दार
 वास्त जावक माही मोटी तथा सारी खोटा भाक सी है । पारा इया
 कुकरमा री कुवाण पोसण साहू लुगाया आपरी इज्जत लुटा देमी ?
 भरम न भुला देवा । पारो यो मन हैक मणो ? सोह री मणो हा-तो
 तो जरूर पिपळ जावनी । लाज नी आवें । बलाळा र कोप सु
 भवरजी री जाडा बिगनी । कान खूबर हाथ में भागवता । काटो तो
 खून नी । पार र लारे उणरी फुरव्या सु तातो बाफा सी भावण
 लागनी । मोठ मुकग्या भास्या आडा काव फिरव्यो अर म्हा रा माठ
 चरड देणो सी वृत्त गिया । बा उव घर र दमज सु दूर जापकर
 हुकता पको बाल्या — इय कमसन न रातू रात उठापकर नी मगा
 मलू तो म्हे राणी रा नी चमारी रा लू घ्या है । बाबोमा नै काल
 ही कँवापरा एय रैं बलाळ न कैद में नखा दसू । फरदका करतो
 खल्ना खापोडो सो तिषा माईत मरडो सो भवर दूज दिन आगर गव
 भावबन्धो ।

वीर समद देश

***

राजस्थान में वीर बूझात भर हाड़ी गणी रँ त्याग तथा वीरता की का'णी स्यात में ही नी सोच साहित्य में भी घणी चालँ । नेर सितेमा इगून मदरसा भर फोनीयाफ—बाजा की खूडिया मार्ध म्यावा सावा र मोकै भी मिनम्या र काना में मेनाणी रँ नाव सू ई भी रस सो घाले । मेवाड र इय वीर वीरागण दाई मारवाड में भी उवा र जोड सू वत्तो भेक वीर लोग भर वीरागण भटियाणी रँ जोड भारी त्याग भर वीरता दिखाई है । लोग बिना सिर र खूभियो है भर भटियाणी सती हुई हैं । इय भर वधू रँ भणोखँ बल-पराक्रम की कथा रोज बाचण ओग है ।

समरव सईक की बान आगरँ गढरी थेक बिछात पातस्या साहजहा एर भेळा रमा बुलाई । सभा में सत्तर खान (मुमलमान) भर बोहत्तर हिंदू अमराव जगामर मौजूत बठा हा । मलावा उवा रँ—कहि पिडत, भाग जाचक भर नाच गान करण वाली जात्या बकसीस लेवँ ही स ग गयळी रीत पूरी हुया पछँ साहजहा सभा सामो अक भणहूता सुवाल राख्यो ।

पूछ्या—‘मुमलमानी सरतनत र राज्य दरबार में—खान नबाबा की गिणती सत्तर भर राव राजा की गिणती बोहत्तर क्यू है ? गानवा की बराबर हावणी चायँ ही । भर खायो ने री हो बेसी कमी क्यू है ?

इय सुवाल की जबाब केया राजा नबाबा आप की घोकात सारु दीनो । पण पातस्या पूरो पतीज्यो नी भर बियो— ई इय की

माझून तपळी सेवणां पावू हैं । वसू व आज म हा सदाणा गरबनाण
राजा वास्या हाजर है ।

उव वरान निम्नणां सूख रो सुखार भीरवानजहा वड
मरो होवरर व वण सागा— हजूर ! मावगार भाग र सुत्रगा र
सूई मावळो वार सण पुषया है—व हि दू राजा भागण सू नी म
बागा म दुनिया म ऊंचा है । जहा वास्या हा उवा न म कनदा री
गिणती वली रमाई गई है । पलटी बात दि दू लोग जुद्ध में पड मू
मायो घळगी ह । जाव तो ही लडना रव । दूजा बात घड वड जाव
ज उवा री वीर राणिमा उवा रें भाव न आपरा गोी में लयकर
जावगी जळ मर । जहा वास्या ह्या री गिणती दो वली या तर
है ।”

भीर री सांची भाग सुखर साहजहा मारी निराज हयो ।
वारण बी तो मुसळमानो राज म दि दुवा रा गिणती वम वरणी
भाव हो । घर बिया—‘भीर माव । अ दोनू बातों में व्हारी
भावणा देवणी चाङगा । उव भीणा री व्या है । वारी मनस्या
पूरी कर मगा । नरो तो धारी या बात वास्या न र बिनाक माना
जावला घर उव गुन री गजा वजन मोत है ।’ भीर भर कई अमीर
साग वादस्या र मामग आपरी कई गुझारम करणा बावा हा, वण
हजूर रें हुकम मू दुरत सभा वरवस्तन कर दी गई ।

समा बिडी, स ग राव नवाव आप आपार ठिकाण चाल्या ।
बापटो भीर घोळा मू मारेडी वमडो री तरिया घुजतो वापतो दुळ
वया । उव समे मार री दमा देवण जोग ही । पातस्या र डर जर
लोगो री ताज मू नदिमोडा राव वास्या भी मिर नोव किया चाल
पडया । मगर मारवाड र वणी गजसिधजी न भा बात वणी भलरी
न दोरी लागी । उवा सभा नवन मू भारें बढता हो स व लोग न
रोकर टोका दीना भर भीकळ जोत मू रोस मर परोर बियो—‘माई

लोगा, आप आखा खान उमराव मोर साहब र माथे आई आफन टाळणु बाबत जोधपुर र काट पधारा । वो हिन्दू मुसलमान, दानवा रो फरज है, पातभ्या रो ना समझी या नाराजी म बढो सुवाल नीसरघा है । राजपूत हरगज मार साहब रा प्राण उबारता । उवा रो हज्जत बजोड है । महाराजा र बड, नाम चौई फुरमाणे मुजब म ग रजवान बात मानो भर मोर रो पीड मिटावण रो हामल मरी । मोर ने चार मीणा बेगी मारा रजवाडा कन फिर फिर आपरी आफन रो क्या बदन खातर कइयो । भाग चोला मोटा जागीरदार सरदार लीना भर महाराजा र कय अनुमान आखा रजवाडा रा दोरा सरु कर दीना ।

मोर रो दल राजस्थान म ओक बसै बीर रो गोन कर रघो जो सिर पड जाणै र बाण जोम मू जूझ अर धड पडता हो उवा रो बीरागण उवै भावर रो मिर ले परा सना होव । पण काम डाडो बगो पार पड कैदा ? इय वास्तु फिरता फिरता मोर रो संगीर काटो होग्यो, पण खाली हाथा पाछो गजसिंघजी कन आवणो पग्यो । गजसिंघजी तुरत आपरै लीवान सू खान परवाणो लिखवायकर साडिया र हाथा खार मेर आदेश भिजवा यात्रि भर उवा माग्वाड रा हाना मोटा सारा निरगारा न जोधपुर बला दिया । ओक भलवाडै म बठ स ग मिर्दारा रो भीड । लागी । जोधपुर र गढ म बडा सोवणो दरबार जुडियो । हरेक निरदार दाल तलवार भर बसतर-मम-सर सू मजियोडा हा । गजसिंघजी भी आपन आज ओव गौरवपूण बस म सजकर मभार बाघ सिंघासन माथ प्राय विराज्या । अमल रो मनुवारा मरु हुई कविमै कसू मै रो मैया गाई । बीरा रो मू छा तणी भर जोस प्रायो । पान सुपारी होके चिनम रो खातरी रै बाण महाराजा सभा रो तरफ नजर करी । सारा सिरदारा रा तिलाह चमकता जोया भर फुरमायो— सिरगारा । मोर साब सै ग रजवाडा मे जाय नै

तोपा री भारी गरजणा रै साथ सारी बरात कने सू बढी । सडका गळिया भर मकाना साथ मिनसा लुगाया भर टाबरा रा टोळ समोळ घोळ सू फूल बरसावण वग्या । असरफिया री उछाळ रा गेड भर येड नग्या ।

नरपत निछरावळ भूपत जवार तपा सारी जनता दरसन नै चाली । हाथी र होर खोरवर तोपा री सजी सवारी मंद भर कामदेव री होड नै हामो । मार रय, ऊट घोड री रीत ही घणी मापरयी ही । जान माटी सिरदार रै गाय रै गौव बन भाई । सामला भाटी सिरदार मापर मळ बळ स सजवर सामेळ पधारथा । मान मनुवार र बाण बरान सही जगा ठरवाई गई भर नेग चार, जोमणवार, मादरबुद्धार म सुरत दिन बळन री थ्यारी हुई । माखी जान हाथी, माडा चडा भर तोरण गहेछा न दुरी । तोप ब दूकां नगरा निसाण भर माजी लुता । तारण वाया पछ तोग जी नै मैडं नीच बढै री राजपुरोहित यात्र वेणी बन हयाया । उवा भाटी बु बरी नै भी उठ बुलाई । पडिता येद गाण पज्याया लुगाया मोठा गीत गाया । कोन कानणी सिव पारकता ज्यू जगासर ज चिया । चवर मोरछळ हुटपा साव मोरत सू दानू देवमान पुटपा । ब्याह विष पूगे हूवो जकी मवर पायवर तोपा चामा । राजपुत राजी हुया । गजसिपत्री दान निखणा रा मजा लिया । इय ब्याह उद्याय री रण आण ऊजळा न बजो हुयो ।

ब्याह री दूजी रात रावळा बानचीन वगा म्हा पा री टोळा तोगाजी न बजावण मातर घाई । तोगा जी मका नगरिया हरगज रावळ जाणै मू ह्म गिया । इय जान मू कई उमराव घणा उदाम भै गिया । उवा सिरा गजसिपत्री मू भरत बरी । किया— घनगता । तागा जी रावळ जगारता ज टोह र तो ।

तोगाजी र वस चालन वगी मीर साहब न पातस्या कर्न भेज कर दस बार मीणा री म्याद भळे मागली जाती तो चोखो रँता । दनीमना जिसै इय जोडो रो वस चलायकर पछै पाचू चमतकारी काम पूरा कराया जावता जदे आण म किसी कमी पडती ।

सँ ग राजा महाराजा तथा गजसिंघजी र दबाही हुकम मुजब वीर तोगा जी भगलो रात नँ गवळें गया तो सरी पण राग रग री जगा आण बाण री बान आपरी प्राण प्यारी भटियाणी जी सू कर परार वीरा री आदत लिया पाछा आगिया । अतँ पुर र अय नग चारा रँ भलावा अमर नहघार पक्को कर परार बरात रँ डेर पघार भाया । सरव सुरम सकती साधण अँकाकार हूया । सुराग विराग री दो सरजावण मूरता अँडो जाण पडरयी माना वीर परमस्वर महा सकती न सगी रो अवतार देवण न र्यार हूया है । सती भटीयाणी जी भी वरदान र रूप म तोगा जी न म्याद बघावण री मनाई करी । जद उव रोज णि ग तोगाजी आप री बगत रा राव उमरावा नँ भेळा कर परार कियो— या स ग्हारी अरज है के भीरमाहब न आगरा भसी भेजो । म्याद बघावणी आछी नीं है । हमें सो सारा बराती ग्हार साग आगर चालो । सास सास री काई बिमबास औनाद होणी भी सारै नीं भो हमें स ग सिरगार आपरा तम्बूवा म पघारर बढण री ताकड करावो ।

भाटी सरदारा जान न सीख दराई । कुवरी भटियाणी रय मे आई । णिदुवा री साचो सरवीरता सू भीरखानजहा न बडो ताजजुब हयो । उव जाण्यो ग्हारी अँक जान (प्राण) वगी इय दो जणा री जान जा रयी है । अँडो ईमानदारी वफादारी घर इमानियत दूज मुलका म बठ पडी है । उव सारा राव उमरावा नँ गजसिंघ जी न मोकळ कायद सू सलाम करो तथा जगासर बठियो । जान, बिरे

राग री बात बराग म बदली । रथ हाथो घोडा रें पोडा स घरती
 धूज पडी । तोगा जी आपर गाव खनखर जात नै लाया । माय
 जोधाण नाथ गजसिंघ जी अर मोरखानजहा नै ले परार माजी रा
 तरमण करण गाव में गिया । गाव रा लोग घणी खातरदारी करी अर
 तोगा जी र घरा भाखी इतजाम करवाया । हावण धोवण
 जीधण जूठण रो कूटरो परबध हूयो । तोगा जी अर भटियाणी जी
 दोनवा माजी स प्रणाम कर घामीम लीनी । माजी मोकल मो स
 जद मे जावण री मीख दीनी अर आपरी कूचन खुद मराई । राजाजी
 समर सुत सेवा करण रो भरोसो नीनो अर कियो— तोगा जी घारी
 मा म्हारी नी मारी रात्रपूत जात री मात है । म्हारी मीधम बाणी
 है । जीधण भर इया री ग्या म रसू ।

पछ मोरखानजहा कयण लागो— 'तोगा जी आप खुनक
 मुलक रा कीडा कायरा न पाक मद बणावण बेगी जारिया हो तो
 अम्माजान की जि दगी भर यो खाकसार विदमत करतो रसी । इम
 गुनाम न मोको मुसिकल स मयसर हूयो है ।

माताजी र स ग लोग पगा पडिया । माताजी सगळा न
 आसीरवाद दियो अर कियो— दूमरा भगवान ! आज म्हार गाव
 रा भाग मोटा है । सोनै रो सूरज उग्या है । जका आप पमारकर
 आख गाव अर म्हार घर री घर ऊजली करी । म्ह आपरी काई
 सेवा कर सता ? मोर साहब री मेहरबाना भो आज माकग हूई
 है । म्हारा तो या लाइसर हो सरबधन है जको आपरी भेंट है ।'

स ग घणा राजो हूयो । बिग मागा अर मिली । बखत र
 बल जान जोधपुर हूकी । नगर म नवी खबर फनी । तोगा जी उवा
 रो मांजी अर भटियाणी जी रो चारु कानी बडाई होवा लागी । तो
 को रे मारवाड र घणी घात्र रो जिन मंगल मानवणा में अठ ही
 बीनावणो चामो । कीद म गीत, राग अर नाटक, अन्क होता रमा ।

दूज तिन हावणा घोवणा कर परार जुद्ध जातरा नै ल्यार हुषा ।
रात्रपुरोहित मुअ मोरल म राजाजी बन सू तोगा भटियाणी जी रै
तिलक करवायकर पूजा करी घर रथ मार्य चढ़ाया ।

तोषा चाली जै ज कार हुई अर हजारु हवियार बघ जाधा,
तोगा जी र रथ लाग नगर सू नीकलिया । मानो या क्या री दूमरी
बरात है । घणा हाथी घोडा अर ऊठों मार्य मोटा मोटा राजा महा
राजा घर मिरदार लोग आप आपर दळ बळ र मळ मनोखी आण-
बाण सू तोगा जी र रथ कन आ उभा । पूरी फौज बण गई ज
मव बाज्या नगरा घुरघा तथा तोषा री गरजणा में सेना नायक
मजसिधजी री इग्या सू सारी राजपूत सेना आगर री तरफ हवाना
हुइ । रभी घकास पर छा गई । फौज में छिपा रहै गई । बाह में नी
पौंच सवया जका महाप्रयाण र मौक घबत भाया है ।

घर मजना घर बूधा । दसवै रोज बाद दोपहर मे इय
महामना आगर कनै जमना नदी र किनार जा परा आपरो पडाव
जमायो ।

जमुना जी री सीतल सुखद सेवा में राजपूत लोग रात भर
सोकर उठया जद बठरा लोग भी बानि दी र कराड हाण घोण घर
पूजा पाठ में लाग्या । विदरा म आरती मसीता में बागा प्रभाती
लोरी घर विलोचना रा मीठा सब सुवारिया हा । पातस्या साहजहा
सूतो उठयो अर पत्तो पडयो के आगरें सू दो माल दूर, जमना रै
परलें पार राजपूती फौज पडाव नाख राख्यो है । काळजो हाल गियो ।
धरणा कापग्या । घूजण नागम्यो रोटी छूटगो । सरव नगर निदासी,
राज रा नौकर घर सता रा बिकाही तथा आगर रा आखा वासी
मोटी सदासी में रमग्या । पातस्या र खुफिया रुखाळा खबर दी के—
कयामत आई है । टिहो दळ दाई मानव्यो जुडियो है बहर डा देसी ।'

गाभा समलस्या । जद गुटियो बोल्थो—“गुटियो राज
डाकण छुरी पगार है’ या बात सुनकर डाकण दावळगी
सो० तो इय न भळ माळ । पण गुटियो तो गरवजाण
हो । उव आपरै ज्वारा भाईडा न उठा परा रातू रात
टार निया । आग बिल्ली माय चढ परी भुवारी रा तिणका
लार ल र वतोर हुयो । डाकण रा समाव विध मू क ।

भसावटे डाकण भमडकर उठो । मारियाडा
समाळया तो डोल रो लोही मूक्या अर जीम साळव
तिरवाळो घामकर है पडो । कवरा री जण आपर
मारघोजा लाया । बडी भडी चटी हुई देख परीर डाक
रोस म हटी । दिल काठो कर पगोर आवरा आलर
बोवती थकी गुटिये रै नार न्हाठी । पण गुटियो माटो
आव हो ? बो ता पग पग माय आपरी मितरघाडा
तिणकला नाकनो थका चालै हो । अ नाद रा तिणका
मू चुग्या बिना डाकण आग नी सरक सकी । तिणकला
पग छेडो नी आगो । घासर ठडा हुग्या, रोस माळो
छेकड हार परीर डाकण पाछी मुडगी । घर में बडी ।
घर राबती रयी बडी घडी ।

मूरज चड घायो वूवरा वेगा सासो छाये । रि
नी चावडने खतर राजा रो जी घणो तिरमिलामो म
गट र मोखड मार्ये चढकर जायो सो उलरादी दिस घाडा
री संत रा दू ड निशा मोट उपडता दीया । तिणक चढते
बाळ सा ठमडना उभडया । राजा राजा हुयो । कवर प
आपर बाप न कवरा गुटिय री मारी वारता बताई ०
उव री चनराई जाणकर राजगिरी रो घणो थणायो । उ
न घणनूना राज माण दी हो । जन्म हो ‘गुटियो राजा’

